

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 18

Маріуполь
2019

УДК 34(05)

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право
Збірник наукових праць
Видається 2 рази на рік
Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 4 від 27.11.2019 р.)
Постановою президії Атестаційної колегії МОНУ від 31.05.2013 р. № 654
видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право»
внесено до Переліку наукових фахових видань України з юридичних наук

Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних “Index Copernicus International”
(Польща)

Доступ до наукометричної бази здійснюється за адресою:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=27496>
«Вісник Маріупольського державного університету» можна знайти, скориставшись
формою пошуку зверху сторінки за індексом ISSN.

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін
Відповідальний секретар –старший викладач В. І. Темирова-Хмикіна
Відповідальний за англomовний супровід: старший викладач М. Г. Стьопін.

Члени редакційної колегії: д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін, д.ю.н., проф. М. О. Баймуратов,
д.ю.н., проф. І. Ф. Харабєрюш, д.ю.н., проф. В. І. Теремецький,
д.ю.н., проф. В.О. Рядінська, д.ю.н., доц. В. В. Волік,
к.ю.н., доц. С. В. Книш, к.ю.н., доц. Є. М. Черних.

Іноземні члени редакційної колегії: Ph.D. (Law) Катаріна Брокова (Словацька Республіка),
Ph.D. (Law) Томас Пападопулос (Республіка Кіпр),
Sc.D. (Law), Sc.D. (History) Спиридон Флогітіс (Грецька Республіка).

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629)53 22 52, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net
офіційний сайт видання: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015.
Тираж 100 примірників.
Замовлення № 076/19

ISSN 2518-1319 (Online)
ISSN 2226-3047 (Print)

© Маріупольський державний університет, 2019
© Автори статей, перекладачі, 2019

UDC 34(05)

Bulletin of Mariupol State University. Series: Law
Collection of research papers
Issued twice a year
Founded in 2011

The publication is authorized by the Scientific Council of Mariupol State University
(Record 4, dated of November 27, 2019)

According to the Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine (Order 654, dated May 31, 2013) «The Bulletin of Mariupol State University. Series: Law» has been included in the List of scientific specialized editions of Ukraine in the field of law

The journal has been registered in the international scientific journal database
«Index Copernicus International» (Poland)

Access the international scientific journal database is at:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=27496>
«Bulletin of Mariupol State University» can be found can be found by using the search form at the top of the page via index ISSN.

The Editorial Board of the Series:

Editor: Sc. D. (Law), Professor M. Shelukhin

Executive Secretary: Senior Lecturer V. Temyrova-Khmykina

Editor of english texts: Senior Lecturer M. Stopin.

Members of the Editorial Board: Sc. D. (Law), Professor M. Shelukhin, Sc. D. (Law), Professor M. Baimuratov, Sc. D. (Law), Professor I. Kharaberiush, , Sc. D. (Law), Professor V. Teremetskyi, Sc. D. (Law), Professor V. Riadinska, Sc. D. (Law), Associate Professor V. Volik, Ph. D. (Law), Associate Professor S. Knysh, Ph. D. (Law), Associate Professor Y. Chernykh.

Foreign Experts: Ph.D. (Law) K. Brockova (Slovak Republic),
Ph.D. (Law) T. Papadopoulos (Republic of Cyprus),
Sc.D. (Law), Sc.D. (History), Professor S. Flogaitis (Hellenic Republic).

Founded by Mariupol State University
129a Budivelnkyiv Ave., Mariupol, 87548
Tel.: (0629) 53-22-52, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net
official website of publication: www.visnyk-pravo.mdu.in.ua
Publisher «Editing and Publishing Department of the Mariupol State University»
Certificate of inclusion in the State Register of publishing
DC № 4930 from 07.07.2015.
Edition: 100 copies. Order: 076/19

ЗМІСТ

Бондар С.В. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ	8
Бражко О.В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.....	16
Гапонов А.В. КОМПЕТЕНЦІЯ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ СУДІВ У СИСТЕМІ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ СУДІВ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ).....	23
Мітько Н. В. ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВИХ СИСТЕМ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ.....	30
Попов А.А., Шевченко Е.Л. ЗОВНІШНЯ ТРУДОВА МІГРАЦІЯ І УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО: ВИМОГИ І СЬОГОДЕННЯ.....	40
Станько І.Я. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ І НОРМ ПРАВА У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	46
Тихомиров Д.О. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ.....	55
Хараберюш І.Ф. НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ.....	62
Шебаніц Д.М. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ: ПОРІВНЯЛЬНО- ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....	69
Яковлєв П.О. КОМПЕТЕНЦІЯ ВИЩИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ.....	75

Шелухин Н.Л. О ДОКТРИНАЛЬНОМ ТОЛКОВАНИИ ПОНЯТИЯ «КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА».....	82
Бочков П.В. РЕЛИГИОЗНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАК УЧАСТНИКИ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ.....	93
Лісовий О.О. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НСРД, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ.....	97

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ЛЬВОВОЇ ЄЛИЗАВЕТИ «ГЛОБАЛЬНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ДО ФОРМУВАННЯ» (Т. Л. Сироїд).....	106
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ДОЦЕНТА КАФЕДРИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН ІНСТИТУТУ СЗР УКРАЇНИ, КАНДИДАТА ЮРИДИЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТА ПРОЩАСЬВА В.В. НА ТЕМУ «РОЗВІДУВАЛЬНІ ОРГАНИ ЯК ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ» (О. М. Головка).....	108
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	111
РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ «ВІСНИК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ: ПРАВО».....	113
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ	116

CONTENTS

Bondar S.V. CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CREDIT AND BANKING ACTIVITIES AND CLASSIFICATION OF CRIMES IN THE FIELD OF BANK LENDING.....	8
Brazhko O. CONCEPTUAL GOING NEAR DEVELOPMENT OF HUMANITARIAN POLICY IN UKRAINE AT REGIONAL LEVEL	16
Gaponov A. COMPETENCE AND AUTHORITIES OF COURTS IN THE SYSTEM OF JUDICIARY IN UKRAINE (ON THE CASE OF COURT OF APPEALS).....	23
Mitko N. CONCEPTS OF INFORMATION AND SEARCH SYSTEMS OF THE EXPERT SERVICE OF THE MINISTRY OF THE UKRAINE IN THE FIGHT AGAINST CRIM...30	
Popov A, Shevchenko E. EXTERNAL LABOUR MIGRATION AND UKRAINIAN LAW: REQUIREMENTS AND PRESENT TIME	40
Stanko I. METHODOLOGICAL APPROACHES IN RESEARCH OF THE CORRELATION BETWEEN THE PRINCIPLES AND NORMS OF LAW IN LEGAL SYSTEMS OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION.....	46
Tykhomyrov D. CONCEPTS AND CLASSIFICATION OF FACTORS AFFECTING THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF PUBLIC SECURITY POLICY.....	55
Haraberjush I.F. UNAUTHORIZED INVESTIGATIONS (SEARCH) ACTION AS THE OBJECT OF JUDICIAL CONTROL.....	62
Shebanic D. M. THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF COUNTERACTION TO TERRORISM: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS	69
Yakovlev P. A COMPETENCE OF SUPREME BODIES OF STATE POWER OF UKRAINE IS IN THE FIELD OF PROVIDING OF INFORMATIVE SAFETY	75

Shelukhin N. ABOUT THE DOCTRINAL INTERPRETATION OF THE CONCEPT «CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC».....	82
Bochkov P. RELIGIOUS ORGANIZATIONS AS PARTICIPANTS IN ECONOMIC RELATIONS.....	93
Lisovyi O THE CONCEPT AND ESSENCE OF JUDICIAL CONTROL WHEN CARRYING OUT THE INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS RELATED TO THE USE OF TECHNICAL MEANS.....	97

SCIENTIFIC LIFE

REVIEW ON THE MONOGRAPH OF YELYZAVETA LVOVA «GLOBAL CONSTITUTIONALISM: THEORETICAL APPROACHES AND LAW FORMING CHALLENGES» (Syroid T.).....	106
REVIEW OF THE MONOGRAPH OF ASSOCIATE PROFESSOR OF SOCIO- POLITICAL AND LAW DISCIPLINES OF THE EDUCATIONAL INSTITUTE OF FOREIGN INTELLIGENCE SERVICE OF UKRAINE, PHD IN LAWS, ASSOCIATE PROFESSOR PROSHCHAIYEV V.V. ENTITLED «RECONNAISSANCE ELEMENTS AS INSTRUMENTS OF STATE POWER: THEORY AND METHODOLOGY» (Holovko O.).....	108
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS.....	111
EDITORIAL POLICY OF SCIENTIFIC JOURNAL «BULLETIN OF MARIUPOL STATE UNIVERSITY. SERIES: LAW».....	113
REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION IN THE COLLECTED WORKS	116

УДК 343.977

С. В. Бондар

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ

У статті виділено комплекс криміналістично значущих особливостей функціонування сучасної банківської системи та визначено специфіку її криміногенних проявів, зокрема у кредитно-фінансовій сфері. З'ясовано, що з криміналістичних позицій предметом злочинного посягання при вчиненні злочинів у сфері банківського кредитування є суспільні відносини у сфері надання кредитно-фінансових ресурсів, а саме: встановлений законом порядок надання кредитно-фінансової допомоги суб'єктам господарської діяльності, інтереси кредиторів – банків. Автором розглядаються складові предмету злочинного посягання, пов'язаного із незаконним одержанням субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків; аналізується зміст вищевказаних понять, загальні вимоги щодо їх одержання та використання. Проведено класифікацію злочинів у сфері банківського кредитування.

Ключові слова: банк, кредит, кредитування, злочини у сфері банківського кредитування, криміналістична характеристика, розслідування злочинів.

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-8-16

Постановка проблеми. Основним провідником (ядром) кредитних відносин є банківська система, тобто сукупність усіх видів банків та банківських установ країни. Банки і банківська система – не звичайні економічні структури. Їхній вплив на економічні процеси надто великий. Не випадково банки іноді називають «кровоносною системою, що пронизує все суспільне господарство», а гроші – «мовою ринку». Банківська діяльність – набір посередницьких операцій на грошовому ринку, здійснення яких дозволено законом лише під особливим наглядом держави спеціальним інститутам, які називаються банками. Банк, як особливий економічний інститут, відіграє важливу роль у фінансово-кредитній та розрахунковій сфері держави. Специфічність цієї діяльності, прогалини та інші недоліки різного порядку часто використовуються для вчинення різного роду зловживань. Банківська система в кожній країні є механізмом балансування, який регулює проведення грошово-кредитної політики, зміни в економічній політиці, запобігає кризам. У період трансформаційних перетворень економіки України банківський кредит відіграє одну з найважливіших ролей у стимулюванні відтворювальних процесів в економіці держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Загальні положення криміналістичної методики, зокрема щодо протидії виявам економічної злочинності та кредитно-фінансового шахрайства, досліджували у своїх працях так вчені як В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. І. Василичук, А. Ф. Волобуєв, А. В. Іщенко, В. О. Коновалова, О. Є. Користін, В. В. Лисенко, Г. А. Матусовський, О. О. Сухачов, В. В. Тіщенко, С. С. Чернявський, В. Ю. Шепітько та інші. Різні аспекти виявлення та розслідування злочинів у банківській сфері висвітлювались у роботах О. П. Бущана, В. П. Головіної, В. Д. Ларічева, М. А. Неймарк, Т. В. Охрімчук, В. В. Поливанюка, Р. С. Сатуєва, В. О. Фінагеева та інших, які зробили вагомий внесок у розроблення досліджуваної проблематики, однак їхні

праці ґрунтувались на законодавстві, що нині втратило чинність або зазнало суттєвих змін, а тому не повною мірою враховує та не завжди відповідає потребам правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед сучасних проблем боротьби зі злочинністю особливо гострим залишається питання протидії протиправним посяганням у сфері банківського кредитування, яке характеризується високим інтелектуальним та фаховим рівнем шахрайських дій відносно кредитних ресурсів українських банків [1, с. 67].

Для розуміння поняття злочинів у сфері банківського кредитування доцільно попередньо уточнити такі поняття як «банківський кредит» та «сфера банківського кредитування». Слово «кредит» (лат. *creditum* – позика, борг) тлумачиться як: надання в борг матеріальних цінностей грошей; позика; бюджетні суми в кошторисі, у межах яких дозволено витрати на щось [2, с. 426].

Кредитні операції (кредит) розглядаються як вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів таким шляхом: надання їх у тимчасове користування або прийняття зобов'язань про надання певної суми коштів; надання гарантій, порук, акредитивів, акцептів, авалів; розміщення депозитів; проведення факторингових операцій та операцій фінансового лізингу; видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій зворотного репо; будь-якого продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів за такою сумою (відстрочення платежу); розстрочення платежу за продані банком активи [3].

Фахівці виділяють три форми кредитів – державний, банківський і комерційний. А в рамках цих трьох форм є безліч видів кредитів (фінансовий, товарний, товарно-заставний, митний, рамбурсний тощо)[4, с. 46].

Тобто, банківський кредит слід розглядати як окрему форму кредиту, і саме він у період ринкової трансформації економіки, на думку В. Б. Ісмаїлова, став основною формою кредиту. Механізм кредитного забезпечення комерційних банків має більш практичний характер і пов'язаний із спрямуванням фінансових ресурсів на кредитне забезпечення підприємницької діяльності, а відтак на стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання. Метою функціонування цього механізму як базової основи практичної реалізації кредитного забезпечення є задоволення виробничих потреб суб'єктів підприємництва, а саме спрямування кредитних ресурсів комерційних банків на формування фінансових ресурсів підприємств» [5, с. 13].

Банківська система шляхом надання кредитів організовує й обслуговує рух капіталу, забезпечує його залучення, акумуляцію та перерозподіл у ті сфери виробництва та обігу, де виникає дефіцит капіталу. При цьому, банківський кредит, серед усіх форм і видів кредиту, посідає особливе місце з огляду на особливий юридичний статус банку як кредитора у відповідному кредитно-грошовому зобов'язанні [6, с. 9].

Кредитування розглядається як одна з функцій банків, що має кінцевою метою одержання банком прибутки за рахунок призначуваних за надання кредиту відсотків. Кредитування в різних формах стосується позичальників різного рівня в системі юридичних і фізичних осіб, але основна його мета – економічний розвиток країни шляхом фінансового інвестування бізнесу, починаючи від дрібного сімейного, до самих крупних промислових і сільськогосподарських корпорацій та господарств. Крім того, діяльність банківського кредитування носить соціальний характер – однієї з його функцій є фінансування громадян на споживчому ринку, у придбанні житла та при його

будівництві. Передбачене також пільгове кредитування та видача безоплатних пільгових субсидій і допомоги.

У процесі банківського кредитування, банки є як би фінансовими посередниками. Вони залучають у силу специфіки своєї діяльності кошти вкладників, а потім розміщують їх на фінансовому ринку. При цьому, кредитні банківські операції та кредитні відносини не є тотожними поняттями, оскільки деякі кредитні операції за визначенням законодавства про банківську діяльність не є кредитними угодами (розміщення коштів на поточних рахунках, гарантія, лізинг та інші).

Фахівці розглядають банківський кредит як кредит, що: видається у вигляді грошових позик господарським суб'єктам та іншим позичальникам; надається банками та іншими кредитно-фінансовими інститутами юридичним особам (промисловим, транспортним торговим компаніям), населенню іноземним клієнтам у вигляді грошових позичок [1, с. 68].

Л. Г. Рябко визначає банківський кредит як позиковий капітал банку в грошовій формі, який передається позичальнику у власність на певний термін на умовах, передбачених кредитним договором, основними з яких є забезпеченість, поворотність, терміновість, платність і цільовий характер використання [7, с. 14].

Банківський кредит є однією з найбільш поширених форм кредитних відносин в економіці, об'єктом яких виступає процес передачі в позику безпосередньо грошових коштів. При цьому, банківський кредит відображає економічні відносини між кредиторами (банками) і суб'єктами кредитування (позичальниками). Грошові кошти банківського кредиту слід розглядати як кредитні гроші, тобто такі, що були породжені розвитком кредитних зв'язків і виражають відносини між кредиторами та позичальниками [8, с. 245–246]. Прибуток за цією формою кредиту надходить у вигляді позикового процента або банківського процента, ставки якого визначаються за угодою сторін.

Відомчими актами Національного банку України банківський кредит розглядається як кредит, що надається банком і який має відповідати принципам кредитування: строковість, цільовий характер, забезпеченість та платність кредиту. Головним джерелом банківського кредиту є залучені банками на договірній основі і добровільних засадах тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб, а також власні кошти банку [9].

Більш повне визначення поняття банківського кредиту, на нашу думку, надав Г. Ю. Шемшученко, за яким банківський кредит є формою реалізації кредитних правовідносин, що реалізується на підставі кредитного договору у відносинах між банком (кредитором) і клієнтом (позичальником) шляхом передачі залучених банком у вклади грошових коштів у власність позичальнику на умовах строковості, платності, повернення, забезпечення і цільового використання. При цьому, кредитора слід розглядати як суб'єкта кредитних відносин, який надає кредити іншому суб'єкту господарської діяльності у тимчасове користування, а позичальника – як суб'єкта кредитних відносин, який отримав у тимчасове користування грошові кошти на умовах повернення, платності, строковості [6, с. 6].

Відповідно ст. 1054 Цивільного кодексу України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти [10].

Законодавець визначив банківський кредит як будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яку гарантію, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на

зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [11].

Основними ознаками банківського кредиту є те, що він:

– відображає відповідні економічні відносини між кредиторами (банками) і суб'єктами кредитування (позичальниками); є формою кредитних відносин в економіці, об'єктом яких виступає процес передачі в позику безпосередньо грошових коштів

– заснований на кредитному правочині – умовах кредитного договору; повинен відповідати принципам кредитування: строковість, цільовий характер, забезпеченість та платність кредиту;

– предметом банківського кредиту є додаткова платоспроможність, виражена у грошовій формі; банківський кредит являє собою позичку грошових коштів на умовах їх повернення позичальником;

– є певним зобов'язанням банку(кредитора), що надається в обмін на відповідні зобов'язання боржника (позичальника); заобов'язання кредитора передбачає: надати певну суму грошей, а також гарантію, придбати право вимоги боргу, продовжити строк погашення боргу, зобов'язання боржника – у майбутньому повернути суму боргу та сплатити проценти та інші збори з цієї суми;

– прибуток за цією формою кредиту надходить у вигляді позикового або банківського процента, ставки якого визначаються за угодою сторін;

– джерелом банківського кредиту є залучені банками на договірній основі і добровільних засадах тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб, а також власні кошти банку.

Фахівці відмічають, що банківський кредит має подвійний характер (може виступати як позика для функціонуючих підприємств або у вигляді позички грошей, тобто як сплата боргу) [12, с. 88].

Банківське кредитування можна розглядати як самостійну, що ліцензується, підприємницьку діяльність кредитних організацій, здійснювану за рахунок залучених та власних коштів на свій ризик на умовах платоспроможності, терміновості й зворотності, з дотриманням резервних і інших обов'язкових вимог, що забезпечують права учасників кредитування. Під кредитними правовідносинами розуміють відносини, урегульовані нормами права, що складаються у сфері економіки та засновані на наданні в розпорядження позичальників коштів на принципах платності, забезпеченості, терміновості й зворотності [13, с. 16].

Кредитні правовідносини – це врегульовані нормами права самостійного виду відносини, які виникають між учасниками майнового обороту з приводу надання грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей на визначений термін або з відстрочкою платежу при перерозподілі матеріальних фондів на умовах терміновості, поворотності і платності у вигляді процентів по кредиту [7, с. 9].

Кредитні правовідносини між банком і позичальником оформляються кредитним договором. При цьому, зміст та умови кредитного договору визначаються сторонами самостійно. В якості обов'язкових умов кредитного договору сторони повинні передбачити: ціль кредитування, суму кредиту, строк повернення кредиту, забезпечення повернення кредиту й процентну ставку за користування кредитом. Обов'язкові, умови кредитного договору становлять у сукупності систему принципів кредитування у банківській практиці [13, с. 17].

Враховуючи вищезазначене, сферу банківського кредитування слід розглядати як вид банківської діяльності, пов'язаний із спрямуванням фінансових ресурсів банків на кредитне забезпечення підприємницької діяльності, а відтак на стимулювання ділової активності суб'єктів господарювання. При цьому, діяльність банківського

кредитування носить й соціальний характер – забезпечує фінансування громадян на споживчому ринку, у придбанні житла та при його будівництві

Водночас, банківську діяльність з кредитування визнають досить ризиковою. Так, С. С. Чернявським вказує, що у процесі становлення ринкових відносин сфера активних кредитних операцій комерційних банків вийшла з під прямого контролю держави та у правовому відношенні опинилась практично беззахисною від злочинних посягань [14, с. 11].

Ризик – це невпевненість; небезпека виникнення непередбачуваних втрат очікуваного прибутку, майна, грошових коштів, здоров'я або самого життя у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами.

Кредитний ризик розглядається як: ймовірність несплати позичальником основного боргу та відсотків, які належать сплаті за користуванням кредитом у терміни, визначені у кредитному договорі; ризик невиконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями (тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься). Ступінь ризику для банку у фінансовому аспекті його функціонування, посилюється внаслідок того, що в якості фінансового посередника комерційний банк працює переважно із залученими та запозиченими коштами: «...ризик асоціюється із невизначеністю, остання ж пов'язана з подіями, які важко чи неможливо передбачити. Для банку головні види ризику пов'язані зі структурою його портфеля, тобто із переліком фінансових активів, в які спрямовані ресурси банку» [15, с. 26].

В. Б. Ісмаїлов вказує на специфічну структуру ризиків комерційних банків на кредитному ринку, а саме «кредитний ризик (ендогенний та екзогенні) та ризик кредитного ринку (процентний, валютний ризику, ризик незбалансованості попиту та пропозиції на кредитні ресурси)» [5, с. 11].

Ризики кримінального характеру також є характерними для сфери банківського кредитування. Такі ризики, виходячи із сутності банківського кредиту, пов'язані з протиправним отриманням банківського кредиту та ухиленням від виконання кредитної угоди.

У більшості банків відсутній достатній обсяг інформації про клієнтів, існує пряма залежність між обсягом інформації про позичальників та їхньою сумлінністю щодо виконання умов кредитної угоди, відсутні скоординовані дії банків, спрямовані на регулювання кредитних ризиків шляхом формування та розширення спільного інформаційного поля.

Крім того, сфера банківської діяльності пов'язана з концентрацією значних матеріальних цінностей і фінансових механізмів, що впливають на господарську діяльність підприємств, регіонів і цілих галузей економіки країни. Сучасна вітчизняна банківська діяльність не просто є привабливою для кримінального середовища – вона перетворилася на сферу стійкої злочинної діяльності та підвищеної терпимості до злочинів [15, с. 92].

Розглядаючи злочинність у сфері банківського кредитування в якості системного явища, необхідно зазначити, що вона є результатом взаємодії множини факторів.

Злочинна діяльність у сфері банківського кредитування являє собою складну сукупність різних за своєю природою кримінально-караних дій. Відповідно КК України [16] необхідно виокремити такі основні групи злочинів у сфері банківського кредитування, що визначають, на його думку, відповідні напрями протидії криміналізації у цій сфері.

1) злочини, безпосередньо спрямовані на незаконне одержання банківських кредитів («основні») – (ст. 190 (Шахрайство), ст. 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), ст. 192 (Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), ст. 222 (Шахрайство з фінансовими ресурсами));

2) злочини економічного спрямування, що передбачають відповідальність за заподіяння непрямої шкоди кредиторам або виступають способами підготовки, вчинення та приховування перших – ст. 209 (Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), ст. 218-1 (Доведення банку до неплатоспроможності), ст. 219 (Доведення до банкрутства);

3) інші злочини, які сприяють досягненню основного злочинного результату (ст. 200 (Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення), ст. 357 (Викрадення, привласнення, вимагання документів, штамтів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження), ст. 358 Підроблення документів, печаток, штамтів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штамтів), ст. 361 (Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку), ст. 362 (Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї), ст. 363 (Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється);

4) злочини, пов'язані із протиправною діяльністю службових осіб (ст. 364 (Зловживання владою або службовим становищем), ст. 366 (Службове підроблення), ст. 367 (Службова недбалість), ст. 368 (Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою), ст. 369 (Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі), ст. 370 (Провокація підкупу)) [14, с. 11].

Висновки. Таким чином, злочини у банківській сфері, як криміналістично однорідна група, є різновидом економічних злочинів, які посягають на охоронювану державою систему суспільних відносин у сфері банківської діяльності. Такі злочини складають різні за родовим об'єктом кримінально-карані діяння: «традиційні» (розкрадання грошових коштів та службові зловживання); діяння, криміналізовані в пострадянський період та включені у вигляді окремих норм до КК України (шахрайство з фінансовими ресурсами, фіктивне підприємництво, приховання банкрутства та ін.) Поряд з цим, стає очевидним процес формування нових видів діянь, що вчинюються в умовах корінних економічних перетворень та частково закріплюються у кримінальному законодавстві України (легалізація грошових коштів, здобутих незаконним шляхом, злісне ухилення від погашення кредиторської заборгованості, комерційний підкуп тощо).

До злочинів у сфері банківського кредитування, що визначають відповідні напрями протидії криміналізації у цій сфері, віднесено: 1) основні: безпосередньо спрямовані на незаконне одержання або привласнення банківських кредитів (ст. ст. 190–192, 222 КК України); 2) додаткові: виступають способами підготовки, вчинення та приховування перших (ст. ст. 209, 212, 218-1, 219 КК України); сприяють

досягненню злочинного результату (ст. ст. 200, 357, 358, 361–363 КК України); пов'язані з протиправною діяльністю службових осіб (ст. 364–370 КК України).

Список використаної літератури

1. Сухачов О. О. Банківське кредитування як об'єкт посягань злочинних угруповань. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. № 19. С. 66–76.; Sukhachov O. O. Bankivske kredytuvannia yak ob'iekt posiahan zlochynnykh uhrupuvan. *Borotba z orhanizovanoiu zlochynnistiю i koryuptsiieiu (teoriia i praktyka)*. 2008. № 19. S. 66–76.

2. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2009. 1440 с.; Velykyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv, Irpin: Perun, 2009. 1440 s.

3. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: постанова Правління Національного банку України від 30 черв. 2016 р. № 351. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>; Pro zatverdzhennia Polozhennia pro vyznachennia bankamy Ukrainy rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy: postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 30 cherv. 2016 r. № 351. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>.

4. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 227 с.; Pivovarov V. V. Podatkova i kredytno-finansova zlochynnist: kryminolohichna kharakterystyka ta poperedzhennia: dys.kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv, 2003. 227 s.

5. Ісмаїлов В. Б. Банківське кредитування суб'єктів господарювання в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. канд. економ. наук: 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит». Київ, 2006. 18 с.; Ismailov V. B. Bankivske kredytuvannia sub'iektiv hospodariuvannia v umovakh rynkovoї transformatsii ekonomiky Ukrainy: avtoref. dys... kand. ekonom. nauk: 08.04.01 «Finansy, hroshovyї obih i kredyt». Kyiv, 2006. 18 s.

6. Шемшученко Г. Ю. Фінансово-правові аспекти регулювання банківського кредитування: посібник. Київ: «Правова єдність», 2008. 220 с.; Shemshuchenko H. Yu. Finansovo-pravovi aspekty rehuliuвання bankivskoho kredytuvannia: posibnyk. Kyiv: «Pravova yednist», 2008. 220 s.

7. Рябко Л. Г. Правове регулювання кредитних відносин по законодавству України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право». Харків, 2002. 20 с.; Riabko L. H. Pravove rehuliuвання kredytnykh vidnosyn po zakonodavstvu Ukrainy: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.07 «Teoriia upravlinnia; administratyvne pravo i protses; finansove pravo». Kharkiv, 2002. 20 s.

8. Коваленко Д. І., Венгер В. В. Фінанси, гроші та кредит: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 578 с.; Kovalenko D. I., Venher V. V. Finansy, hroshi ta kredyt: teoriia i praktyka: navch. posib. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2013. 578 s.

9. Порядок обліку власної валюти банків і роз'яснення по деяких рахунках Національного банку України від 23 трав. 1995 р. № 17003/409. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v_409500-95; Poriadok obliku vlasnoi valiuty bankiv i roziasnennia po deiakykh rakhunkakh Natsionalnoho banku Ukrainy vid 23 trav. 1995 r. № 17003/409. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v_409500-95

10. Цивільний кодекс України: Закон від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>; Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.

11. Про банки і банківську діяльність: Закон від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>; Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon vid 7 hrud. 2000 r. № 2121-III. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

12. Гриньова В. М., Коюда В. О. Фінанси підприємств: навч. посіб. 4-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання-Прес, 2014. 424 с.; Hrynova V. M., Koiuda V. O. Finansy pidpriemstv: navch. posib. 4-he vyd., pererob. i dop. Kyiv: Znannia-Pres, 2014. 424 s.

13. Абрамов В. Ю. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступлениями в сфере банковского кредитования: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 1998. 163 с.; Abramov V. Yu. Uholovno-pravovyye y krymynolohycheskye problemy borby s prestupleniyamy v sfere bankovskoho kredytovaniya: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Moskva, 1998. 163 s.

14. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування (проблеми розслідування та попередження): навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джузи. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 264 с.; Cherniavskiy S. S. Zlochyny u sferi bankivskoho kredytuvannia (problemy rozsliduvannia ta poperedzhennia): navch. posib. / za zah. red. O. M. Dzuzhy. Kyiv: Yurinkom Inter, 2003. 264 s.

15. Стрельбицька Л. М., Стрельбицький М. П. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності: монографія. Київ: Кондор, 2004. 600 с.; Strelbytska L. M., Strelbytskyi M. P. Osnovy bezpeky bankivskoi systemy Ukrainy ta bankivskoi diialnosti: monohrafiia. Kyiv: Kondor, 2004. 600 s.

16. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>; Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon vid 5 kvit. 2001 r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

S. V. Bondar

CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CREDIT AND BANKING ACTIVITIES AND CLASSIFICATION OF CRIMES IN THE FIELD OF BANK LENDING

The complex of forensically significant features of functioning of the modern banking system is highlighted and specificity of criminogenic manifestations is defined in the article. It is established that the modern credit-banking sphere undergoes serious structural changes in the conditions of transition from administratively managed and highly monopolized state banking structure to dynamic, flexible, system of credit institutions based on private and collective ownership. Significant changes also occur in the activities of banks. From institutions that are mainly engaged in the distribution of short-term and long-term loans between business organizations, banks are turning into market structures focused on commercial success and profit.

It is revealed that from criminalistic positions the subject of criminal encroachment in committing crimes in the sphere of bank lending are public relations in the sphere of credit and financial resources, namely: the procedure established by law for granting financial assistance to economic entities, interests of creditors – banks. The author examines the components of a criminal offense involving the unlawful receipt of subsidies, subsidies, grants, credits or tax benefits; the content of the above concepts, the general requirements for

their receipt and use are analyzed.

The crimes in the field of bank lending, which determine the relevant areas of counteraction to criminalization in this area, include: 1) the main ones: directly aimed at unlawful obtaining or appropriation of bank loans (Articles 190-192, 222 of the Criminal Code of Ukraine); 2) additional: act as ways of preparation, commission and concealment of the former (Articles 209, 212, 218-1, 219 of the Criminal Code of Ukraine); contribute to the achievement of a criminal result (Articles 200, 357, 358, 361–363 of the Criminal Code of Ukraine); related to the illegal activities of officials (Articles 364-370 of the Criminal Code of Ukraine).

Keywords: *bank, credit, lending, crimes in the sphere of bank lending, forensic characteristics, investigation of crimes.*

Стаття надійшла до редакції 01.10.2019 р.

УДК 351.83:331.5.024.5

О.В. Бражко

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

У статті розглянуто концептуальні підходи до розвитку гуманітарної політики в Україні на регіональному рівні. Окреслено сутність гуманітарної політики, її гуманістичну спрямованість в політичному, економічному, соціальному та культурному вимірах у сучасній Україні. Визначено основні напрями змін у гуманітарній політиці, її глобальне завдання на регіональному рівні, основні цілі та принципи гуманітарної політики та основні напрями вдосконалення державного управління гуманітарною сферою регіонів сучасної Української держави.

Ключові слова: *гуманітарна політика, регіональний рівень, соціогуманітарний розвиток, державне управління.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-16-22

Постановка проблеми. Роль гуманітарної політики на державному та регіональному рівнях зумовлюється тим, що вона безпосередньо стосується створення умов для вирішення найактуальніших і найпріоритетніших проблем життєдіяльності особистості та людських спільнот. Для України формування та реалізація ефективної гуманітарної політики на регіональному рівні є важливими ще й тому, що з урахуванням зовнішніх загроз та внутрішніх викликів, які постали перед державою після Революції гідності, а також попри необхідність одночасного здійснення низки невідкладних суспільних реформ та обмеженість ресурсів на їх проведення, потрібно знайти такі рішення, які в короткі терміни забезпечили б істотне підвищення рівня життя людей[1, с. 1].

В умовах сучасних реформ, що охоплюють такі важливі сфери суспільного життя, як освіта, охорона здоров'я, культура, виникає питання уникнення фрагментарності державної політики і формування комплексного підходу до забезпечення сталого людського розвитку. Якісні зміни у сфері соціогуманітарного розвитку в Україні можливо досягти за умови формування та поетапної реалізації ефективної державної

гуманітарної політики, одним із головних компонентів якої є забезпечення комплексного, системного, складного завдання – розвитку людського потенціалу.

Таким чином, у сучасній парадигмі державного управління концептуальні підходи до розвитку гуманітарної політики в Україні на регіональному рівні посідають одне із провідних місць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблематика перебуває в полі зору вчених, її різні аспекти досліджувались у працях таких українських науковців, як: В. Бульба, С. Овчаренко, П. Петровський, В. Скуратівський, В. Трощинський, С. Чукут, В. Дзоз, С. Здіорук, І. Черничко, О. Степанко, А. Меляков. З позицій забезпечення національної безпеки, гуманітарну політику досліджували В. Пироженко, Д. Сладкий, С. Гнатюк, М. Степико, В. Горбулін, О. Литвиненко, А. Качинський, Г. Новицький, С. Кісельов, М. Розумний, Б. Парахонський, Г. Ситник, М. Ожеван, Ю. Опалько та ін.

Водночас, незважаючи на численні наукові дослідження, експертні та аналітичні роботи, залишаються недослідженими належно питання взаємовпливу різних складових соціогуманітарного розвитку у контексті формування державної гуманітарної політики на регіональному рівні.

Тому метою статті є з'ясування передумов і розробка концептуальних підходів до розвитку гуманітарної політики в Україні на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. У ході проведеного дослідження ще раз підтвердилася необхідність зазначити, що гуманітарний розвиток будь-якого суспільства здійснюється внаслідок двох процесів: об'єктивного поступу і саморегуляції духовного життя відповідно до незалежних від суб'єктивної волі людей, їхніх бажань і прагнень, законів історичного розвитку та свідомого цілеспрямованого впливу суспільних інститутів, передусім держави, на цю сферу з метою отримання очікуваних результатів. І від того, наскільки гармонійно поєднані цих два процеси, залежить інтенсивність, змістова насиченість та суспільна результативність гуманітарного розвитку. Спроби держави нав'язати об'єктивним процесам культурного розвитку зміст, форми, норми, стандарти, напрями тощо обертається, зазвичай, деформаціями культурного життя, що призводить, зрештою, до духовної деградації суспільства, яка неминуче справляє потужний руйнівний вплив на всю систему суспільних відносин [2, с. 8]. Щодо змісту гуманітарна політика являє собою сукупність цілей, принципів, механізмів і конкретних заходів, спрямованих на створення умов для повноцінного гуманітарного розвитку суспільства, розкриття і збагачення його інтелектуального потенціалу, забезпечення всебічної духовнотворчої реалізації особистості та необхідної для цього соціодинаміки освіти, науки, мистецтва, літератури та інших складових духовного життя].

Кардинальні зміни в гуманітарній політиці мають відбутися в напрямі гуманізації функціонування державних структур, їх управлінської діяльності, на жаль нині нерідко здійснюються процеси їх дегуманізації, зміни державних пріоритетів до першочергового розв'язання проблем духовного оздоровлення нації, задоволення індивідуальних культурних запитів громадян. Для досягнення такої мети необхідне справжнє, а не декларативне об'єднання зусиль державних і недержавних органів, усіх суб'єктів суспільної життєдіяльності. Для формування єдиного гуманітарного простору України [3, с. 435. Слід зважити на те, що вільна праця, творча самореалізація особистості приносить людям не тільки моральне задоволення, духовну насолоду, вона є також джерелом добробуту, підвищення рівня життя. Тобто гуманітарний розвиток стимулює трансформацію усього комплексу суспільних відносин, гуманізує суспільне життя в цілому, а гуманітарна політика виконує роль потужного важеля і одночасно

регулятора таких перетворень. Отже, доцільно відзначити, що глобальним завданням, на розв'язання якого мають спрямовуватись зусилля гуманітарної політики, – це формування нової якості життя громадян України шляхом створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, реалізації нею всіх своїх особистісних та професійних можливостей, досягнення високих стандартів та здорового способу життя, поєднання матеріальних і духовних інтересів, гармонізація взаємин між членами соціуму та між соціальним і природним середовищем, що сприятиме підвищенню рівня суспільної активності громадян, формуванню розвиненого громадянського суспільства, культурній та політичній консолідації української нації як модерної європейської спільноти.

Основним завданням гуманітарної політики в сучасній Україні є формування в суспільстві стійкого механізму досягнення сталого людського розвитку, залучення людини до соціокультурної творчості, високого рівня соціальної і духовної мобільності. Гуманітарна політика має спрямовуватися на створення умов для посилення процесу динаміки духовного життя країни, реформування тих сфер діяльності суспільства, які безпосередньо чи опосередковано впливають на збагачення духовного потенціалу людини. Посилення цього процесу має привести до остаточного звільнення особистості від тих форм суспільних відносин, що сковують людську ініціативу[3, с. 465].

Процес соціодинаміки означає перехід від статичного її існування до динамічного. Динаміка духовного життя передбачає автономію особистості, перехід від тотальної регламентації до розумного рівня свободи всіх сфер життєдіяльності індивідів, духовного плюралізму. Вона означає перехід від одномірності до багатомірності, багатогранності, альтернативності духовних процесів, що зумовлюють розвиток свободи особистості, повноцінну самореалізацію потенціалу індивідуальності. Зрештою, динаміка духовного життя передбачає перехід від тоталітарних чи примітивних інституціональних форм його організації до цивілізованих форм, які ґрунтуються, передусім, на самоорганізації, реалізації особою соціальних і духовних цінностей, що становлять сутність життєдіяльності суспільства[4, с.1].

Таким чином, гуманітарна політика повинна орієнтувати всі без винятку сфери людської діяльності на гуманістичні цінності, хоч би якими різними вони були за їхнім змістом, сферою дії, способом споживання тощо. Відомо, що гуманітарна політика сучасної Української держави зорієнтована на досягнення трьох основних цілей:

- максимальне сприяння розвитку технологічного знання, спроможного забезпечити потужний науково-технічний прогрес, необхідний для підняття конкурентоспроможності вітчизняної економіки, її можливостей щодо задоволення потреб населення, його надійного соціального захисту;

- повноцінну соціалізацію громадян країни, формування всебічно розвинутої, суспільно активної особистості з чітко окресленою конструктивно патріотичною громадянською позицією;

- створення духовних засад гуманізації всього комплексу суспільних відносин, фактичне перетворення людини, кожного члена соціуму в самоцінність[5, с. 1].

Названі стратегічні цілі гуманітарної політики покладають основні принципи її здійснення, а саме:

- всебічна постійна підтримка державою духовного розвитку українського суспільства, сприяння розквіту масової народної творчості;

- глибоке обґрунтування концептуальної моделі гуманітарної політики та механізмів її практичного впровадження в життя з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду в цій сфері державного регулювання;
- суспільна доцільність змісту і форми реалізації гуманітарної політики, її історична виправданість та відповідність об'єктивним законам розвитку й загальнолюдським гуманістичним цінностям;
- цілковита відповідність управлінських рішень чинному законодавству України, передусім - Конституції;
- рівна доступність усіх громадян країни до виробництва й споживання духовних благ;
- гармонійне поєднання творчо-пошукового, освітнього та виховного аспектів духовного життя та гуманітарної політики із сучасними духовними процесами і тенденціями в Україні і світі;
- узгодження загальнонаціональних завдань у гуманітарній сфері з регіональними особливостями й інтересами;
- залучення бюджетних асигнувань і приватних коштів у фінансування гуманітарної сфери.

Вище перелічені принципи є методологічною основою визначення пріоритетів гуманітарної політики Української держави.

Щодо основних недоліків державного управління гуманітарною сферою на регіональному рівні, то слід відзначити, що ситуація, яка склалася в країні на даний час, на нашу думку, є незадовільною. Ті заходи, які декларувала держава, виявились неефективними через:

- їх безсистемність і непослідовність;
- відсутність чітко продуманої тактики, яка мала б передбачати глобальне вивчення і особливості не тільки культурного життя, а й економічні, соціально-політичні, демографічні, побутові та інші ситуації;
- відсутність належної нормативно-правової бази, яка регулювала б управлінську діяльність у регіонах;
- недосконалість кадрової політики держави щодо забезпечення регіонів фахівцями-управлінцями;
- слабку, недостатньо нормативно визначену взаємодію центральних державних управлінських органів із регіональними;
- відсутність у більшості південно-східних, а також в окремих центральних і західних регіонах, належної координації дій державних управлінських органів та органів місцевого самоврядування;
- низький рівень матеріального забезпечення заходів, спрямованих на розвиток гуманітарної сфери та формування єдиного гуманітарного простору, відсутність належного контролю за їх цільовим використанням[6, с. 3].

До основних напрямів вдосконалення системи державного управління гуманітарною сферою на регіональному рівні, на нашу думку, доцільно віднести, передусім, такі:

- удосконалення інституційно-організаційної системи державного управління соціогуманітарною сферою на регіональному рівні, забезпечення її відповідності потребам сучасного українського суспільства;
- удосконалення та гармонізація нормативно-правового регулювання гуманітарної сфери на регіональному рівні;

–залучення широкого кола суб'єктів до формування й реалізації державної політики в гуманітарній сфері на рівні регіонів;

–формування сучасної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників гуманітарної сфери, спроможної забезпечити потреби державної служби і місцевого самоврядування у висококваліфікованих кадрах.

До основних завдань щодо вдосконалення державного управління гуманітарною сферою на регіональному рівні, можна віднести:

–визначення загальнонаціональних духовних цінностей та забезпечення засобами дієвої культурно-освітньої політики адекватного сприйняття таких цінностей, як історичний досвід та історична пам'ять усіх регіонів та всіх поколінь українців;

–забезпечення належного функціонування та розвитку національної культури, завдяки якій реалізується конституційне право кожного громадянина на залучення до культурних надбань;

–забезпечення правових, фінансово-економічних, організаційних умов для територіальних громад та органів місцевого самоврядування щодо розвитку культури;

–визначення цілей і пріоритетів, а також розроблення комплексного правового механізму з питань реалізації державної мовної політики на регіональному рівні;

–розробка й реалізація загальнонаціональних та галузевих програм, спрямованих на гуманітарну інтеграцію регіонів України в єдиний національно-державний комплекс та формування національної ідентичності українського суспільства, яка має враховувати багатокультурність України як її суспільне надбання [7, с.470].

На наше глибоке переконання, серед основних заходів з реалізації державної політики в гуманітарній сфері регіонів мають бути такі:

–удосконалення нормативно-правової бази із залученням як вітчизняного, так і міжнародного досвіду з розв'язання проблем гуманітарного розвитку регіонів та гармонізації його із загальнодержавними процесами у цій сфері;

–створення й реалізація державних програм гуманітарного розвитку України та її регіонів, використання західноєвропейського досвіду розв'язання проблем управління гуманітарним розвитком та участь у міжнародних програмах, спрямованих на розвиток гуманітарної сфери, розв'язання чи пом'якшення конфліктів гуманітарного характеру шляхом погодження інтересів регіонів та загальнонаціональних інтересів;

–розробка й упровадження галузевих програм розвитку гуманітарної сфери: розвитку освіти, науки, книговидавництва, кінематографії, бібліотечної справи тощо.

–створення спеціальних регіональних програм, спрямованих на розв'язання гуманітарних завдань, породжених специфікою функціонування тих чи інших складових гуманітарної сфери в певних регіонах, а це потребує налагодження науково обґрунтованої, політично виваженої, просвітницько-пропагандистської, виховної роботи[8, с. 4].

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що у результаті досягнення загальнонаціональних пріоритетів державної політики в гуманітарній сфері в Україні має бути завершено формування спільного гуманітарного простору, який разом з економічним та соціальним простором є основою її територіальної та суспільно-культурної цілісності й унітарності. Загальним результатом ефективної державної політики в гуманітарній сфері на регіональному рівні має бути гармонізація культурного розвитку різних регіонів країни, усунення наявних суперечностей між дійсним станом гуманітарної сфери чи її окремих складових у регіонах та потребою формування в Україні єдиного гуманітарного простору.

Слід відзначити, що періодичний перегляд та оцінка векторів гуманітарної політики на регіональному рівні уможливорює пошук та реалізацію превентивних заходів щодо недопущення або мінімізації загроз у гуманітарній сфері, ймовірних ризиків гуманітарної кризи з метою підвищення рівня ефективності державного управління в гуманітарній сфері та забезпечення гуманітарної безпеки як складової національної безпеки країни. Це, в свою чергу, є перспективою для подальших досліджень ефективних та результативних підходів до розвитку гуманітарної політики в Україні на регіональному рівні.

Список використаної літератури

1. Степико М. Т. Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні: аналіт.зап. [Електронний ресурс] / М. Т. Степико // Нац. ін-т стратег. дослідж. при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1478/>; Stepyko M. T. Potentsialni zahrozy rehionalnoho separatyizmu v Ukraini: analit.zap. [Elektronnyi resurs] / M. T. Stepyko // Nats. in-t strateh. doslidzh. pry Prezydentovi Ukrainy. – Rezhym dostupu : <http://www.niss.gov.ua/articles/1478/>.
2. Бульба В. Сучасний стан розвитку гуманітарної сфери країн перехідного періоду [Електронний ресурс] / Володимир Бульба, Олексій Степанко // Публічне управління: теорія та практика. - 2012. - № 3 (11). – С. 7 – 12.; Bulba V. Suchasnyi stan rozvytku humanitarnoi sfery krain perekhidnoho periodu [Elektronnyi resurs] / Volodymyr Bulba, Oleksii Stepanko // Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka. - 2012. - № 3 (11). – С. 7 – 12.
3. Соціальна і гуманітарна політика: підручник / [авт. кол.:В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, М. В. Кравченко та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського. – К. : НАДУ, 2016. – 792 с.; Sotsialna i humanitarna polityka: pidruchnyk / [avt. kol.:V. P. Troshchynskyyi, V. A. Skurativskyyi, M. V. Kravchenko ta in.] ; za zah. red. Yu. V. Kovbasiuka, V. P. Troshchynskoho. – K. : NADU, 2016. – 792 s.
4. Гуманітарна політика як мультиплікатор соціального капіталу Української Держави : аналітична записка [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/900/>; Humanitarna polityka yak multiplyikator sotsialnoho kapitalu Ukrainskoi Derzhavy : analitychna zapyska [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : <http://www.niss.gov.ua/articles/900/>.
5. Державна політика щодо збереження історичної пам'яті в Україні : зб. док. і матеріалів / [упоряд. : Бородін Є. І., Прокопенко Л. Л., Пшеничний Ю. В.]. – Дніпропетровськ : Наук.-ред. центр Дніпропетр. обл. редкол. з підготов. й вид. темат. серії кн. «Реабілітовані історією» : Моноліт, 2011. – 479 с.; Derzhavna polityka shchodo zberezhenia istorychnoi pam'iaty v Ukraini : zb. dok. i materialiv / [uporiad. : Borodin Ye. I., Prokopenko L. L., Pshenychnyi Yu. V.]. – Dnipropetrovsk : Nauk.-red. tsentr Dnipropetr. obl. redkol. z pidhotov. y vyd. temat. serii kn. «Reabilitovani istoriiei» : Monolit, 2011. – 479 s.
6. Ткачук Р. Ф. Гуманітарний розвиток України в контексті кризових явищ культури [Електронний ресурс] / Р. Ф. Ткачук // Державне управління: теорія та практика : електрон. наук. фак. вид. - 2012. - № 1. - Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12TRFKYK.pdf>; Tkachuk R. F. Humanitarnyi rozvytok Ukrainy v konteksti kryzovykh yavlyshch kultury [Elektronnyi resurs] / R. F. Tkachuk // Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka : elektron. nauk. fakh. vyd. - 2012. - № 1. - Rezhym dostupu : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12TRFKYK.pdf>.
7. Дашкевич Я. Куди показує компас? Про концепцію п'ятитомної "Історії української культури" / Ярослав Дашкевич // "Учи неложними устами сказати правду" : історична есеїстка. - К. : Темпора, 2011. - С. 464-473.; Dashkevych Ya. Kudy pokazuye

kompas? Pro kontseptsiiu piatytomnoi "Istorii ukrainskoi kultury" / Yaroslav Dashkevych // "Uchy nelozhnymu ustamy skazaty pravdu" : istorychna eseistka. - K. : Tempora, 2011. - S. 464-473.

8. Дніпров О. Поняття та сутність державного управління в гуманітарній сфері в Україні / Олексій Дніпров // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.– Вип. 29 (68). – № 6 – 2018. С. 1- 6.; Dniprov O. Poniattia ta sutnist derzhavnoho upravlinnia v humanitarnii sferi v Ukraini / Oleksii Dniprov // Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Derzhavne upravlinnia.– Vyp. 29 (68). – № 6 – 2018. S. 1- 6.

O.Brazhko

CONCEPTUAL GOING NEAR DEVELOPMENT OF HUMANITARIAN POLICY IN UKRAINE AT REGIONAL LEVEL

In the article the conceptual going is considered near development of humanitarian policy in Ukraine at regional level. Essence of humanitarian policy is outlined, her humanistic orientation in the political, economic, social and cultural measuring in modern Ukraine. Basic directions of changes are certain in a humanitarian policy, her global task at regional level, primary purposes and principles of humanitarian policy and basic directions of perfection of state administration of regions of the modern Ukrainian state a humanitarian sphere.

The of basic lacks of state administration a humanitarian sphere are exposed at regional level and reasons of failures are analysed in realization of the proclaimed reforms. On of the basis of analysis of modern policy in the field of health protection, culture, education actuality of forming of institutional principles of humanitarian policy is well - proven in the context of conditioning for development of human potential. The of basic measures sent to modernisation of public humanitarian policy and task in relation to perfection of management a humanitarian sphere at regional level are certain. Basic of measures are reasonable on realization of policy of humanitarian development of regions.

The role of humanitarian policy on state and regional levels is predetermined by that she directly touches conditioning for the decision of the most actual and priority problems of vital functions of personality and human associations. On our deep persuasion, among basic measures on realization of public policy in the humanitarian sphere of regions there must be such: improvement of normatively-legal base with bringing in of both home and international experience from the decision of problems of humanitarian development of regions and harmonization of him with national processes in this sphere; creation and realization of the government programs of humanitarian development of Ukraine and her regions, use of West-European experience of decision of problems of management humanitarian development; participating is in the international programs, sent to development of humanitarian sphere, decision or softening of conflicts of humanitarian character by the concordance of interests of regions and national interests; development and introduction of the branch programs of development of humanitarian sphere : to development of education, science, publishing house, cinematography, library business and others like that. creation of the special regional programs, sent to the decision humanitarian tasks descendant the specific of functioning of those or other constituents of humanitarian sphere in certain regions, and it requires adjusting of scientifically reasonable, politically self-weighted, elucidative-propagandist, educator work.

Keywords: humanitarian policy, regional level, state administration.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2019 р.

УДК 34.07

А.В. Гапонов

КОМПЕТЕНЦІЯ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ СУДІВ У СИСТЕМІ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ СУДІВ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ)

У статті проаналізовано поняття судової влади, її основні функції, надано авторську класифікацію функцій судової влади на основні та допоміжні. Досліджено поняття повноважень суду апеляційної інстанції, надано авторські пропозиції до змін чинного законодавства.

Ключові слова: *судова влада, функції судової влади, апеляційний суд, повноваження, компетенція.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-23-30

Постановка проблеми: Еволюція державних інституцій в Україні задля забезпечення сталого економічного розвитку передбачає створення стабільно функціонуючої системи правосуддя, одним з керуючих принципів якої є принцип правової визначеності, який, зокрема, за переконанням Європейського суду з прав людини, є одним з фундаментальних аспектів верховенства права [1]. У зв'язку з цим постає питання про визначення розмежування в компетенції та повноваженнях судів, зокрема апеляційної інстанції, як суб'єктів судової влади.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що наразі в чинному законодавстві нормативно не закріплено поняття компетенції судів апеляційної інстанції, а у сучасній юридичній науці триває дискусія про зміст функцій, повноважень та компетенції судів апеляційної інстанції. Нормативне вирішення цих проблем є актуальною в умовах триваючої судової реформи в Україні.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Слід згадати роботи В.Е. Теліпка, С.Д. Гусарева, Є.Є. Матякіна, Е.Б. Аблаєвої, Р.М. Чарієва, В.І. Анішиної, В.М. Скрипнюк, М.М. Суховія, С.С.Алексєєва, В.М. Горшеньова, Д.А. Керімова, В.С. Бігуна, В.Я. Горбачевського, М.І. Чичерської, О.А. Калашник, М.Л. Шелухіна, які досліджували поняття судової влади, її вплив на якість правової системи, співвідношення понять компетенції та повноважень суду [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17]. Водночас, поза увагою дослідників залишилися окремі питання щодо аналізу функцій судової влади та судів апеляційної інстанції зокрема.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є на підставі результатів аналізу різноманітних підходів навести авторське визначення терміну «судова влада», надати авторську класифікацію функцій судової влади, а також пропозицій з удосконалення чинного законодавства у сфері повноважень судів апеляційної інстанції.

Виклад основного матеріалу. Чинна редакція Конституції України правове визначення судової влади зводить лише до констатації її як складової тріумвірату державної влади, поряд із законодавчою та виконавчою [18].

Крім цього, частина 2 статті 6 Конституції України носить бланкетний характер та відсилає до чинного національного законодавства.

Стаття 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не наводить безпосередній зміст судової влади, незважаючи на назву статті. При цьому, у статті наведено перелік суб'єктів її здійснення (незалежні та безсторонні суди, утворені

законом), а також перелік суб'єктів, що її реалізують (судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур) [19].

Через брак легального визначення цього поняття необхідно звернутись до доктринальних тлумачень.

В. Є. Теліпко зазначає про існування декількох підходів до тлумачення поняття «судова влада». На його, думку, існують організаційний, функціональний та організаційно-функціональний підходи. Проте, сутності поняття він не надає, а дотримується організаційно-функціонального підходу.

Н.В. Заяць зазначає, що термін «судова влада» вживається в різних значеннях. Можна стверджувати, що судова влада – це суд, система відповідних установ, або всі суди. Конституція України містить розділ «Судова влада», де закріплено норми, що визначають не лише компетенцію різних судів, але й основи побудови судової системи, правове положення суддів, принципи судової діяльності.

Судова влада – це вид влади, яку здійснюють відповідні органи. Влада - це не тільки ті чи інші установи, посадові особи, але й ті функції, які їм належать, здійснення цих функцій та їх реалізація. Аналізуючи поняття судової влади було б неправильно вести мову про неї як про державний орган, влада - це те, що цей орган може зробити в силу своїх можливостей, це повноваження, функція, але не її виконавець. І тому, говорячи про будь-яку владу необхідно вести мову не про орган чи систему органів, що її здійснюють, а про право, засновану на праві можливість цих органів виконувати відповідні дії та саме виконання цих дій [3, С. 84]

Інші дослідники під поняттям «судова влада» розуміють самостійне публічно-правове утворення, що уявляє собою систему спеціальних державних та муніципальних органів, що мають визначені законом владні повноваження, спрямовані на з'ясування істини, поновлення справедливості, вирішення спорів та покарання винуватих, рішення яких обов'язкові до виконання особами, яких вони стосуються.

Деякі вчені характеризують поняття судової влади через аналіз особливостей, притаманній лише ній у контексті принципу поділу державної влади на три гілки, зокрема, незалежність судової влади, її самостійність, її обов'язковий характер, її примусовий характер тощо [5, с. 196].

З урахуванням викладеного, вбачається прийнятним надати визначення поняття судової влади як виду державної влади, що здійснюється судами та іншими державними органами відповідно до компетенції, основною метою діяльності яких є здійснення правосуддя в установленому законом порядку.

Зарубіжні та українські вчені розподіляють функції судової влади країн СНД на основні (базові) та допоміжні (факультативні). При цьому В. Анішина, В. Скрипнюк, Р.Чарієв і у своїх працях відносять до основних функцій судової влади правосуддя, судовий контроль, конституційний контроль. Р. Чарієв до основних функцій відносить і тлумачення Конституції. Вказані автори вважають допоміжними функції судового нагляду, виховну, попередження правопорушень, законодавчу ініціативу, узагальнення судової практики, аналіз судової статистики тощо [6, с.9; 8, с. 74]

Так, М. Суховій пропонує класифікувати функції судової влади на зовнішні, що впливають і діють на широке коло суб'єктів, внутрішні та змішані.

До зовнішніх функцій він відносить функції правосуддя та судового контролю. До внутрішніх функцій судової влади, за його думкою, належать функції судового управління та суддівського самоврядування. До комбінованих (змішаних) належать правотворча, виховна та профілактична функції.

За підходами С. Алексєєва, В. Горшенєва та І. Шахова, Д. Керімова функції судової влади можна класифікувати як такі, що пов'язані зі здійсненням правосуддя, постановлення судового рішення; такі, що спрямовані на забезпечення судового контролю за органами дізнання, слідства під час досудового провадження; із забезпечення гарантій прав і свобод людини і громадянина у кримінальному судочинстві.

Проаналізувавши вищевикладені класифікації функцій судової влади, вважаємо прийнятним класифікувати їх як основні та додаткові (допоміжні). При цьому, до першої групи доцільно віднести функцію правосуддя, судового контролю під час досудового розслідування та забезпечення контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина. До допоміжних слід віднести функції суддівського самоврядування, судового управління, узагальнення судової практики тощо.

Погоджуючись із тезами про першочерговість у визначенні в понятті судової влади саме притаманних їй функцій, необхідно визначити їх особливості.

Так, найважливішою, на наш погляд, функцією судової влади є здійснення правосуддя.

Вважаємо слушною думку С. П. Погребняка, що «Саме здійснення правосуддя є однією з необхідних процедур, завдяки якій стає можливим поєднання права зі справедливістю. Невипадково термін “*iustitia*” має одночасно два значення – правосуддя і справедливість, а судова система багатьох держав називається юстицією» [13, с. 72].

Ідея справедливості як мети правосуддя закріплена і в процесуальних кодексах України. Зокрема, ч. 1 ст.2 Цивільного процесуального кодексу України завданням цивільного судочинства визначає справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ. Схожим чином справедливий розгляд і вирішення судової справи закріплено у відповідних статтях Кодексу адміністративного судочинства України, господарському та кримінальному процесуальних кодексах України [20, 21, 22, 23].

Важливою функцією для забезпечення конституційних прав особи при провадженні досудового розслідування є судовий контроль на стадії досудового розслідування. З цього приводу В. Я. Горбачевський зазначає, що: «Слідчий суддя – це фігура в кримінальному судочинстві держави, яка виконує роль арбітра сторін обвинувачення і захисту на стадії досудового слідства, а також здійснює судовий контроль за додержанням прав і свобод осіб у кримінальному провадженні. Саме слідчий суддя приймає рішення про застосування запобіжного заходу та продовження його терміну, видає санкції на слідчі дії, які обмежують права людини, ...».

Особливим видом судового контролю доречно вважати контроль за законністю та обґрунтованістю рішень і дій державних органів, посадових осіб і державних службовців у випадку їх оскарження в суді, зокрема, судовий контроль за законністю адміністративної діяльності органів Державної фіскальної служби.

У сучасній науковій думці не заперечується факт, що єдиним суб'єктом здійснення правосуддя через процедуру судочинства є лише суд в особі (під головуванням) суддів шляхом конституційного, цивільного, адміністративного та кримінального судочинства. Судочинство передбачає законодавче регулювання всього порядку діяльності суду шляхом встановлення процесуальної процедури, що гарантує права та свободи особи, законність і справедливість рішень суду.

Таким чином, національну систему судової влади доцільно розглянути через судову систему України.

Остання утворює нормативно визначену чітку та ієрархічну структуру – систему судустрою України. Розглянемо її складові.

Згідно з ч. 3 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», систему судустрою України складають місцеві суди, апеляційні суди та Верховний суд. Для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону в системі судустрою діють вищі спеціалізовані суди.

Стаття 21 вищевказаного закону надає нормативне визначення місцевих загальних судів, якими є окружні суди, що утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах). Окремими видами місцевих судів є окружні господарські та окружні адміністративні суди.

Правовому статусу судів першої інстанції приділено достатньої уваги з боку вітчизняних та іноземних вчених-правознавців [24; 11; 12].

Про легальне закріплення ролі судів апеляційної інстанції у системі судустрою України свідчить Конституція України, пунктом 8 частини першої статті 129 якої серед основних засад судочинства зазначено забезпечення права на апеляційний перегляд справи.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

З легального визначення апеляційних судів необхідно зробити висновок, що вони переглядають (розглядають) судові справи за всіма вищевказаними процесуальними кодексами України, тобто до їх юрисдикції належить перегляд (у визначених законом випадках – розгляд) усіх судових справ, підсудних місцевим судам.

Функції та компетенцію апеляційних судів у системі судустрою, на наш погляд, не коректно ґрунтовно розглядати без дослідження їх повноважень.

Так, у чинній редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» до повноважень апеляційного суду віднесено здійснення правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом; аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформування про результати узагальнення судової практики відповідних місцевих судів, Верховний Суд; надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства; здійснення інших повноважень, визначених законом. При цьому, легального визначення поняття «повноваження» у законі не наведено.

Слід зазначити, що наразі у сучасній науці не усталено єдиного підходу до поняття «повноваження». В деяких тлумачних словниках синонімом поняття «повноваження» виступає поняття «компетенція» [25, с.469]. При цьому термін «компетенція» необхідно розуміти як «... сукупність встановлених в офіційній – юридичній чи не юридичній – формі прав і обов'язків, тобто повноважень будь-якого органу або посадової особи, які визначають можливості цього органу або посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення...» [25, с.196].

Водночас, тлумачний словник під терміном «повноваження» у широкому сенсі вбачає право, надане кому-небудь для здійснення чого-небудь [26].

Таким чином, визначення напрямів діяльності апеляційного суду терміном «повноваження» свідчить про наявність у нього лише прав для їх здійснення.

Проаналізувавши зміст наведених понять, необхідно зробити висновок, що термін «компетенція» та «повноваження» співвідносяться як ціле та його складова. Адже

компетенція містить у собі не лише правомочність органу або посадової особи приймати обов'язкові до виконання рішення, а й відповідне коло обов'язків, на що також служно вказує В.М. Коротун [27].

Обов'язки апеляційного суду щодо прийняття рішень згідно його повноважень виходять зі змісту приписів процесуальних кодексів України. Наприклад, стаття 398 Кримінального процесуального кодексу України передбачає імперативну норму щодо передачу апеляційної скарги, що надійшла до суду апеляційної інстанції, судді-доповідачу не пізніше наступного дня. А повноваження апеляційного суду щодо можливості винесення варіантів судового зазначені у частині 1 статті 407 цього ж Кодексу.

Аналогічні за своїм змістом норми щодо обов'язків та повноважень апеляційного суду щодо перегляду судових рішень закріплені у ст. 357 та ст. 374 Цивільного процесуального кодексу України.

З урахування викладеного, приходимо до висновку, що термін «повноваження», що використаний законодавцем у статті 27 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не відображає у повній мірі зміст діяльності апеляційного суду.

Таким чином, для подолання нормативно закріпленої невідповідності змісту поняття «повноваження» основним напрямом діяльності судів апеляційної інстанції пропонується змінити назву статті 27 закону України «Про судоустрій і статус суддів» з «Повноваження апеляційного суду» на «Компетенція апеляційного суду».

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зробити висновок про різноманітність існуючих в юридичній науці підходів до визначення та характеристики поняття судової влади. Множинність підходів характерна як для української юридичної думки, так і для закордонних представників юридичної галузі.

З урахуванням викладеного, вбачається прийнятним навести визначення поняття судової влади як виду державної влади, що здійснюється судами та іншими державними органами відповідно до компетенції, основною метою діяльності яких є здійснення правосуддя в установленому законом порядку.

Проаналізувавши класифікації функцій судової влади, вважаємо прийнятним класифікувати їх як основні та додаткові (допоміжні). При цьому, до першої групи доцільно віднести функцію правосуддя, судового контролю під час досудового розслідування та забезпечення контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина. До допоміжних слід віднести функції суддівського самоврядування, судового управління, узагальнення судової практики тощо.

Для подолання нормативно закріпленої невідповідності змісту поняття «повноваження» основним напрямом діяльності судів апеляційної інстанції пропонується змінити назву статті 27 закону України «Про судоустрій і статус суддів» з «Повноваження апеляційного суду» на «Компетенція апеляційного суду».

Список використаної літератури

1. BRUMĂRESCU v. ROMANIA. № 28342/95. § 61. 28 November 1995. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=307>.

2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: науково-практичний коментар / за ред. проф. Молдована В. В. К.: Центр учбової літератури, 2011. 526 с.; Закон Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv»: naukovo-praktychnyi komentar / za red. prof. Moldovana V. V., K.: Tsentru uchbovoi literatury, 2011. 526 s.

3. Теорія держави та права: навчальний посібник / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.; Teoriia derzhavy ta prava :

navchalnyi posibnyk / Ye. V. Bilozorov, V. P. Vlasenko, O. B. Horova, A. M. Zavalnyi, N. V. Zaiats ta in. / za zah. red. S. D. Husarieva, O. D. Tykhomyrova. K.: NAVS, Osvita Ukrainy, 2017. 320 s.

4. Матякин Е. Е. Понятие судебной власти: постановка проблемы / Е. Матякин // Общество и право. 2011. № 3. С. 72–74; Matiakyn E. E. Poniatyє sudebnoi vlasty: postanovka problemi / E. Matiakyn // Obshchestvo y pravo. 2011. № 3. S. 72–74.

5. Аблаева Э.Б. Судебная власть в РК: ее место и роль в механизме разделения властей / Э. Аблаева // Пробелы в российском законодательстве. 2017. № 1. С. 194-20; Ablaeva E.V. Sudebnaia vlast v RK: ee mesto y rol v mekhanyzme razdeleniya vlastei / E. Ablaeva // Probely v rossiyskom zakonodatelstve. 2017. № 1. S. 194-201.

6. Чарыев Р. М. Функции судебной власти / Р. Чарыев // Правосудие в Российской Федерации. 2002. № 3. С. 7-11; Chariev R. M. Funktsyy sudebnoi vlasty / R. Chariev // Pravosudye v Rosyyskoi Federatsyy. 2002. № 3. S. 7-11.

7. Анишина В.И. Основы судебной власти и правосудия в Российской Федерации: курс лекций. Москва: Эксмо, 2008. 270 с.; Anyshyna V.I. Osnovi sudebnoi vlasty i pravosudya v Rosyyskoi Federatsyy: kurs lektsyi. Moskva: Eksmo, 2008. 270 s.

8. Скрипнюк В. Функції правосуддя в структурі державної влади в Україні / В. Скрипнюк // Юрид. Україна. 2005. № 2 (26). С. 70-76; Skrypniuk V. Funktsii pravosuddia v strukturі derzhavnoi vldy v Ukraini / V. Skrypniuk // Yuryd. Ukraina. 2005. № 2 (26). S. 70-76.

9. Суховій М.М. Правовий статус інституту судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні: дис. канд. юрид. наук : 12.00.10 / М.М.Суховій; ПВНЗ «Львів. ун-т бізнесу та права». Л., 2012. 240 с.; Sukhoviy M.M. Pravovyi status instytutu sudovoi vldy u konteksti sudovo-pravovoi reformy v Ukraini: dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.10 / M.M.Sukhoviy; PVNZ «Lviv. un-t biznesu ta prava». L., 2012. 240 s.

10. Алексеев С.С. Общая теория права. Т. 1 / С.С. Алексеев. М.: Юрид. лит., 1981. – 360 с.; Alekseev S.S. Obshchaia teoriya prava. T. 1 / S.S. Alekseev. M.: Yuryd. lit., 1981. – 360 s.

11. Горшенев В.М. Контроль как правовая форма деятельности / В. М. Горшенев, И. Б. Шахов. М.: Юрид. лит. 1987. 176 с.; Horshenev V.M. Kontrol kak pravovaia forma deiatelnosti / V. M. Horshenev, Y. B. Shakhov. M.: Yuryd. lit. 1987. 176 s.

12. Керимов Д.А. Общенаучная методология и методология права / Д. Керимов // Теоретико-методологические проблемы права. М.: ИКД «Зерцало-М». 2007. 18 с.; Kerymov D.A. Obshchenauchnaia metodolohyia i metodolohyia prava / D. Kerymov // Teoretyko-metodolohyicheske problemi prava. M.: YKD «Zertsalo-M». 2007. 18 s.

13. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабінович, В. С. Смородинський, О. В. Стовба / За ред. В. С. Бігун. К., 2009. 316 с.; Pravosuddia: filosofske ta teoretychne osmyslennia: kolektyvna monohrafiia / A. M. Berniukov, V. S. Bihun, Yu. P. Loboda, B. V. Malyshev, S. P. Pohrebniak, S. P. Rabinovych, V. S. Smorodynskiy, O. V. Stovba / Za red. V. S. Bihun. K., 2009. 316 s.

14. Горбачевський В. Я. Судовий контроль на стадії досудового розслідування / В. Горбачевський // Південно-український правничий часопис. 2014. № 3. С. 243-246. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_3_77; Horbachevskiy V. Ya. Sudovyi kontrol na stadii dosudovoho rozsliduvannia / V. Horbachevskiy // Pivdenno-ukrainskyi pravnychyi chasopys. 2014. № 3. S. 243-246. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_3_77.

15. Чичерська М. І. Правовий статус місцевого суду та його втілення у функціях структурних одиниць із забезпечення роботи суду / М. Чичерська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. № 40(2). С. 142-146;

Chycherska M. I. Pravovyi status mistsevoho sudu ta yoho vtilennia u funktsiiahk strukturnykh odynyts iz zabezpechennia roboty sudu / M. Chycherska // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo. 2016. № 40(2). S. 142-146.

16. Калашник О. А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / О.А. Калашник. Одеса, 2016. - 231 с.; Kalashnyk O. A. Pravovyi status mistsevykh zahalnykh sudiv v Ukraini : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.10 / O.A. Kalashnyk. Odesa, 2016. - 231 s.

17. Шелухин Н.Л. О целесообразности введения в юридических вузах специализации по криминологии и профилактике преступлений / Н.Л. Шелухин, А.Н. Шелухин. — DOI: 10.17150/2500-4255.2019.13(5).707-717 // Всероссийский криминологический журнал. — 2019. — Т. 13, № 5. — С. 707–717; Shelukhyn N.L. O tselesoobraznosti vvedeniya v yurydycheskykh vuzakh spetsyalyzatsyyu po krymynolohyyu y profylaktyke prestupleniy / N.L. Shelukhyn, A.N. Shelukhyn. — DOI: 10.17150/2500-4255.2019.13(5).707-717 // Vserossyiskiy krymynolohycheskyi zhurnal. — 2019. — Т. 13, № 5. — С. 707–717.

18. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141; Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141.

19. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // Голос України від 16.07.2016. № 132-133; Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII // Holos Ukrainy vid 16.07.2016. № 132-133.

20. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // Офіційний вісник України. 2004. № 16. Ст. 1088; Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. 2004. № 16. St. 1088.

21. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Голос України від 19.05.2012. № 90-91; Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI // Holos Ukrainy vid 19.05.2012. № 90-91.

22. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV // Урядовий кур'єр. 2005. № 153; Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 № 2747-IV // Uriadovyi kurier. 2005. № 153.

23. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-IX // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56; Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.11.1991 № 1798-IX // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 6. St. 56.

24. Медведик Л. Правовий статус судових органів України як суб'єктів юрисдикційних відносин / Л. Медведик // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2017. № 861. С. 560-566; Medvedyk L. Pravovyi status sudovykh orhaniv Ukrainy yak subiektiv yurysdyktsiinykh vidnosyn / L. Medvedyk // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik». Yurydychni nauky. 2017. № 861. S. 560-566.

25. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. К. : Укр. енцикл., 2001. – Т. 3: К-М. – 792 с.; Yurydychna entsyklopediia : v 6 t. / redkol. : Yu. S. Shemchushenko (holova redkol.) ta in. K. : Ukr. entsykl., 2001. – Т. 3: К-М. – 792 s.

26. Словник української мови: в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980.Т. 6, С. 684; Slovnyk ukrainskoi

movy: v 11 tomakh / AN URSSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. — K.: Naukova dumka, 1970—1980. T. 6, S. 684.

27. Коротун В. М. Функції апеляційного суду через призму понятійного апарату / В. Коротун // Адвокат. 2012. № 8. С. 35-37; Korotun V. M. Funktsii apeliatsiinoho sudu cherez pryzmu poniatiiinoho aparatu / V. Korotun // Advokat. 2012. № 8. S. 35-37.

A. Garonov

COMPETENCE AND AUTHORITIES OF COURTS IN THE SYSTEM OF JUDICIARY IN UKRAINE (ON THE CASE OF COURT OF APPEALS)

The article highlights the notion of the judiciary, its main functions and provides an author's classification of the judiciary's functions into basic and auxiliary ones. The concept of the powers of the court of appeals is investigated, the author's proposals for changes to the current legislation are given.

Keywords: *judiciary, functions of the judiciary, Court of Appeal, powers, competence.*

Стаття надійшла до редакції 07.10.2019 р.

УДК 343.983

Н.В. Мітько

ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВИХ СИСТЕМ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ У БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Однозначність та повнота правового регулювання створення і використання «інформаційно-пошукових систем» Експертної служби МВС України у боротьбі зі злочинністю залежить від однозначності визначення цього поняття та подальшого його тлумачення. В статті проаналізовано доктринальні підходи до визначення поняття «інформаційно-пошукові системи».

Ключові слова: *інформація, інформаційна система, інформаційно-пошукова система (ІПС), автоматизована інформаційно-пошукова система (АІПС), криміналістичні обліки.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-30-40

Вступ. У сучасних умовах практично жодне судово-експертне дослідження не проводиться без інформаційної підтримки, без звернення до новітніх інформаційно-пошукових систем. Затребуваність інформаційно-пошукових систем поряд з активним вдосконаленням криміналістичних методів і засобів автоматизації обумовлюють високі темпи розвитку даного напрямку роботи Експертної служби МВС України. Таким чином, особливого теоретичного значення потребує визначення поняття «інформаційно-пошукових систем» Експертної служби МВС України як джерела оперативного одержання інформації про конкретний об'єкт дослідження, а також порядку використання різних сучасних автоматизованих систем і комплексів в цілях ефективного використання їх у боротьбі зі злочинністю.

Проблеми визначення поняття «інформаційно-пошукових систем» Експертної служби МВС України у боротьбі зі злочинністю є одним з найдавніших і недостатньо

розроблених у криміналістиці, що знайшло своє підтвердження у дослідженнях В. В. Бірюкова, С. О. Бухонського, К. В. Калюги, В. О. Коновалова, Ю. О. Пілюкова, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щура та ін. Однак, зазначені науковці розглядали лише різні аспекти зазначеної проблематики та не піддавали правові положення юридичних актів стосовно визначення поняття «інформаційно-пошукові системи» комплексному системному аналізу, що не сприяло розкриттю повноти його юридичного змісту.

Постановка завдання. Мета дослідження спрямована на доктринальне визначення поняття «інформаційно-пошукових систем» Експертної служби МВС України у боротьбі зі злочинністю.

Результати дослідження. Сьогодні різного роду виявлену, закріплену криміналістично-значиму інформацію фіксують, накопичують, обробляють, систематизують і зберігають у спеціально створених інформаційно-пошукових системах [1, с. 298]. Різноманітна за формами і змістом діяльність Експертної служби МВС України також неможлива без використання інформаційно-пошукових систем, які застосовуються у боротьбі зі злочинністю.

Розгляд поняття інформаційно-пошукових систем Експертної служби МВС України у боротьбі зі злочинністю, доцільно почати з визначення поняття «інформація» та «інформаційні системи», що використовується в юридичному обігу. Так, згідно із ст. 1 Закону України «Про інформацію» [2], під інформацією слід розуміти будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Законом України «Про інформацію» регулюються відносини, що виникають при формуванні та використанні інформаційних систем і банків даних, які направлені на захист інформації і прав суб'єктів, що беруть участь в інформаційних процесах [3, с. 31-35].

Поняття «інформаційні системи» закріплене у Постанові КМУ України «Про затвердження Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку її пріоритетних інформаційних ресурсів» [4], згідно якої це багатофункціональна інтегрована автоматизована система, що безпосередньо забезпечує реалізацію функцій її суб'єктів, інформаційну підтримку та супроводження їх діяльності і становить сукупність взаємозв'язаних функціональних підсистем, програмно-інформаційних комплексів, програмно-технічних та технічних засобів телекомунікації, які забезпечують логічне поєднання визначених інформаційних ресурсів, обробку та захист інформації, внутрішню та зовнішню інформаційну взаємодію. Серед суб'єктів єдиної інформаційної системи згідно з наказом є також і Експертна служба МВС України.

Повніше використання спеціальних знань інформаційно-пошукових систем підрозділів Експертної служби та Департаменту інформаційних технологій МВС України регламентується відповідними відомчими нормативно-правовими актами. Підґрунтям для застосування інформаційно-пошукових систем експертної служби МВС України у боротьбі зі злочинністю є Наказ МВС України «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» [5], згідно якого до основних завдань Експертної служби МВС України відносяться забезпечення формування інформаційно-пошукових систем та реалізації їх можливостей в розкритті та розслідуванні злочинів, по використанню в тих же цілях інформаційних ресурсів, зосереджуваних в загально, відомчих і корпоративних інформаційно-пошукових систем, а також практика інформаційного забезпечення розкриття та розслідування злочинів з використанням сучасних інформаційних технологій.

Відповідно до Наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС» інформаційно-пошукові системи – засновані на базі інформаційних ресурсів (криміналістичних обліків та криміналістичної реєстрації) та створені з метою використання їх для запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів та інших правопорушень при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, дізнання та досудового слідства, а також з метою підвищення рівня інформаційного забезпечення проведення експертних досліджень [6].

Поняття інформаційно-пошукових систем визначено в Наказі МВС України «Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України» [7], згідно якого інтегрована інформаційно-пошукова система органів внутрішніх справ України - це сукупність організаційно-розпорядчих заходів, програмно-технічних та інформаційно-телекомунікаційних засобів, що забезпечують формування та ведення довідково-інформаційних, оперативно-розшукових обліків, авторизований доступ до інформаційних ресурсів ІПС. Метою створення ІПС є об'єднання існуючих в органах та підрозділах внутрішніх справ України інформаційних ресурсів в єдиний інформаційно-аналітичний комплекс із використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та телекомунікаційного обладнання для підтримки оперативно-службової діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ, суттєвого зміцнення їх спроможності протидії та профілактики злочинності.

Аналіз нормативно-правової бази показав, що Експертна служба МВС України у боротьбі зі злочинністю здебільшого використовує інформаційно-пошукові системи, які забезпечують збирання, збереження та видачу інформації за запитом користувача. Отже, загальна кількість інформаційно-пошукових систем, які створюються та функціонують у підрозділах експертної служби МВС України, мають пряме цільове призначення - сприяти розслідуванню кримінальних проваджень, тобто відносяться до категорії криміналістичних [8].

В юридичній літературі в останні десятиліття з'являються різноманітні точки зору на тлумачення поняття «інформаційно-пошукових систем».

У широкому значенні поняття «інформаційно-пошукові системи», М. С. Полевий, розглядає як криміналістичну інформаційну систему, найважливішими компонентами якої є людина і його діяльність, пов'язана з розкриттям, розслідуванням або попередженням злочинів; криміналістична інформація, що є об'єктом діяльності з розкриття і розслідування злочинів; засоби і методи, які використовуються в цілях перетворення криміналістичної інформації у форми, необхідні для прийняття певного рішення [9, с.137]. Отже, метою інформаційно-пошукових систем, як зазначає М.С. Полевий, є отримання різносторонньої і максимально значущої інформації, яка у наступному у сукупності буде необхідною і достатньою для формування системи судових доказів, що забезпечують встановлення і доказування істини у справі [9, с.130]. Слід відзначити, що будь якій інформаційно-пошуковій системі притаманна певна структура інформаційного процесу, яка в узагальненому вигляді подана М.С. Полевим наступним чином: «взаємодіючі об'єкти» – «відображення (зародження інформації)» – «сприйняття інформації» – «передача інформації» – «обробка інформації» – «подання інформації споживачу» – «прийняття споживачем рішення» [10, с.27–31], то стає очевидним, що саме стадію обробки інформації, що передуює прийняттю рішень, можливо і доцільно перекласти на автоматизовані інформаційно-пошукові системи.

Підтверджує актуальність методологічних проблем визначення поняття «інформаційно-пошукових систем» і Н.І. Шахтаріна, зазначаючи: інформаційно-

пошукові системи - це складний процес застосування комплексу науково-технічних засобів, який тягне за собою не просто інтеграцію юридичних і технічних знань, але і необхідність осмислення на методологічному рівні процесів, що об'єктивно спостерігаються [11, с. 58-62].

А.А. Ексархопуло [12], під інформаційно-пошуковими системами розуміє потрібну для роботи з розкриття та розслідування злочинів інформацію, яка систематизується, обробляється і зберігається для використання в сфері боротьби зі злочинністю. Такі системи в вигляді «банків даних» створюються в основному для ведення криміналістичних обліків. З цієї позиції, В.В. Бірюкова та І.Н. Горбанєва [13] надають більш деталізоване трактування поняття і зазначають, що для вирішення експертних завдань успішно застосовуються інформаційно-пошукові системи з таких напрямів: створення і функціонування банків даних та автоматизованих пошукових систем для роботи з ними; розробка програмних комплексів для забезпечення автоматизації при вирішенні експертних завдань; можливість використання інформації з баз даних інших систем (за наявності підключення до комп'ютерних мереж). Отже, при створенні певних автоматизованих інформаційно-пошукових систем в області судової експертизи, комп'ютеризація відіграє головну роль при здійсненні судової експертизи, що має на меті не тільки фіксацію і первинну обробку експериментальних даних, але й створення програмних комплексів рішення або окремих експертних завдань.

Точка зору таких російських вчених як Г.Г. Зуйкова та Б.А. Красюка на визначення поняття «інформаційно-пошукових систем» наступна: «вони призначені для автоматизації збирання і обробки експериментальних даних, які експерти отримують у процесі фізико-хімічних, ґрунтознавчих, біологічних та інших досліджень за допомогою методів хроматографії, мас-спектрометрії, ультрафіолетової, інфрачервоної спектроскопії, рентгеноструктурного, рентгеноспектрального, атомного спектрального та інших видів аналізу» [14, с.53-54]. Таким чином, інформаційно-пошукова система створена та впроваджена з метою подальшого вдосконалення централізованого накопичення, обробки та пошуку довідкової, орієнтувальної та іншої інформації. Їх основу складають криміналістичні обліки, за допомогою яких криміналістично-значима інформація зосереджується і систематизується в автоматизовані інформаційно-пошукові системи у вигляді своєрідних банків даних. В даний час таких обліків налічується близько трьох десятків. Класифікуються вони за різними підставами, а називаються в залежності від виду об'єктів та способів їх реєстрації: алфавітний, дактилоскопічний, стріляних куль і гільз, що вилучаються з місць пригод, викрадених номерних речей, підроблених грошових знаків і т.д. Отже, на сьогоднішній день, «інформаційні системи, в тому числі і криміналістичні обліки, що використовуються експертними установами, побудовані за окремими родовими (видовими) і індивідуальними ознаками: подій, людей, матеріалів, речовин, виробів, які мають значення у боротьбі зі злочинністю» [15, с. 44-46].

З позиції А.Я. Вікарука та А.Ф. Аубакірова «інформаційно-пошукові системи» дозволяють проводити діагностичні та ідентифікаційні дослідження (наприклад, почеркознавчі, порівняння підписів), дактилоскопічні (порівняння слідів рук між собою і сліду з відбитком на дактилокарті), трасологічні (наприклад, за слідом взуття установити його зовнішній вигляд), балістичні, портретні (реконструкція зовнішності особи за черепом, фотосуміщення зображення черепа і фотографії), складання композиційних портретів тощо. Окремі з цих систем використовують і з метою криміналістичної реєстрації [18, с. 33; 19, с. 168]. Такої ж точки зору додержується В.В. Кондратьєв [20, с. 114] який вважає, що «інформаційно-пошукові системи» у

проведенні експертних досліджень безпосередньо залежать від застосовуваних науково-технічних засобів або окремих програм виконання допоміжних розрахунків за відповідними формулами та алгоритмами, потрібних для проведення інженерно-технічних експертиз (наприклад, для моделювання умов пожежі чи вибуху), з метою розрахунку кількісних процесів їхнього виникнення і розвитку, коли фізичне моделювання неможливе, а математичне пов'язане зі складними трудомісткими розрахунками.

Інші юристи трактують інформаційно-пошукові системи як інформаційне забезпечення управлінської, наукової, дидактичної діяльності, що пов'язана з інформаційним забезпеченням судової експертизи [16, с. 28-30]. З цієї позиції, М.Л. Шелухін та О.Н. Шелухін [17, с. 711] пропонують введення в навчальному процесі спеціалізовано-профільних вищих навчальних закладах такої спеціалізації як «безпека інформаційних технологій в правоохоронній сфері», що допоможе у майбутньому застосувати: технології захисту інформації в правоохоронній сфері, інформаційно-аналітичне забезпечення правоохоронної діяльності, комп'ютерну експертизу при розслідуванні злочинів.

Поняття «інформаційно-пошукові системи» мають настільки глобальне значення у боротьбі зі злочинністю, що С. Ф. Бичкова пропонує виокремити у загальній теорії судової експертизи «вчення про інформаційні процеси в судовій експертизі» [21, с. 200]. Обґрунтовуючи свою точку зору, С. Ф. Бичкова зазначає, що «з позиції вибраного підходу сама наука про судову експертизу є вищою формою інформаційного знання, управління в досліджуваній галузі є сукупністю дій управляючої системи, які засновані на сигнально-інформаційних процесах; напрогресивніші технології практики судової експертизи базуються на використанні інформаційних систем, заснованих на засобах комп'ютеризації і зв'язку» [21, с. 179]. Підтримуючи позицію С. Ф. Бичкової, слід зазначити, що впровадження інформаційно-пошукових систем у процеси судової експертизи, які базуються на наукових знаннях у галузі криміналістики і є одним із перспективних напрямів подальшого розвитку теорії і практики судової експертизи.

Ю. Ф. Жаріков, Ю. Ю. Орлов, І. А. Струк, Ю. С. Харабуга взагалі пропонують розглядати використання інформаційно-пошукові системи як один із етапів судової експертизи, оскільки без нього вирішення багатьох завдань втрачає свою оперативність. До таких завдань відносять встановлення групової належності об'єктів, а також діагностичні, ідентифікаційні, класифікаційні, ситуаційні завдання [22, с. 458-461]. На думку А. Я. Викарука, сьогодні ні в кого не виникає сумнівів, що використання інформаційно-пошукових систем у боротьбі зі злочинністю є «актуальною проблемою, вирішення якої дозволить значно підвищити продуктивність праці експерта, зробить висновки обґрунтованішими, підніме процес дослідження на якісно новий рівень» [18, с. 31].

Але найбільш значним щодо дослідження поняття «інформаційно-правових систем» Експертної служби МВС України у боротьбі зі злочинністю є доробок українських учених.

У монографії В.В. Бірюкова [23] наведене поняття інформаційно-пошукових систем, під якими розуміється «сприяння впорядкуванню роботи з певною інформацією про об'єкти обліку, її адресному отриманню й багаторазовому використанню багатьма користувачами». На розвиток сучасних інформаційно-пошукових систем істотно впливає розвиток комп'ютерної техніки та засобів сучасного зв'язку. Під їх впливом відбувається інтеграція окремих обліків у складні інформаційні системи, що дозволяють опрацьовувати та поєднувати різну за формою відображення інформацію, передавати її користувачеві у зручній формі на далекій відстані. Основні завдання, що

вирішуються з використанням пошукових інформаційних систем, полягають у забезпеченні збирання, зберігання, опрацювання та видачі інформації користувачеві, яка необхідна йому для вирішення певних завдань, що стоять перед ним.

В. Д. Берназ В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв [24] розглядають «інформаційно-пошукові системи» як основу криміналістичних обліків, що створені і функціонують у правоохоронних органах з метою забезпечення процесу розслідування злочинів певною інформацією про злочини та об'єкти підвищеного криміногенного ризику, яка становить їх масиви. Метою їх створення є безпосереднє сприяння розкриттю злочинів - певна інформаційна система (яка притаманна кожному окремому виду обліку) призначена для виконання у цій діяльності конкретної функції. Такої ж точки зору дотримується М. Ю. Будзієвський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська [25], які під «інформаційно-пошуковими системами» розуміють як складову криміналістичних обліків, що використовуються в розслідуванні злочинів. Отже, як зазначають В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель, В.М. Шевчук, Б.В. Щур «кожний вид криміналістичного обліку – це фактично інформаційно-пошукова система. Тому ведення і використання криміналістичних обліків передбачають широке застосування інформаційних технологій та можливостей комп'ютерної техніки» [26].

В. Ю. Шепітько та Г. К. Авдєєва встановили, що різновидом спеціального програмного забезпечення є автоматизовані інформаційно-пошукові системи, під якими розуміють комплекси програмних засобів та інформаційних продуктів, призначених для збирання, зберігання, пошуку та надання інформації за запитом користувача) [27, с.199]. Подібну точку зору висловлює Іщенко Є.П., який поняття «інформаційно-пошукові системи» визначає як апаратно-програмні комплекси засобів, що дозволяють здійснювати збір, обробку, накопичення криміналістично значущих даних їх видачу на запити споживача [28]. З цією метою, як зазначає С.О. Бухонський у своєму дисертаційному дослідженні, така система повинна вирішувати наступні завдання [29, с.66-68]: виконувати інформаційно-технічне забезпечення (ІТ-забезпечення); формування та забезпечення функціонування інформаційно-облікової пошукової системи; в установленому порядку здійснювати збір, отримання, обробку, узагальнення, накопичення, зберігання, аналіз, надання та використання інформації; забезпечити формування інформаційного масиву за принципом поділу (фізіологічних, соціальних та психологічних ознак особи); вдосконалити форму/картку введення/зберігання даних та електронний аналог; забезпечити аналіз та розробку масиву пошукової інформації; мати кодовий шлях до доступу (перелік органів, структур, осіб, які мають право доступу); формувати та подавати в установленому порядку аналітичну, статистичну інформацію про злочини; здійснювати контроль за достовірністю та своєчасністю подання інформації.

Так, найбільш продуктивним, на нашу думку, являється підхід Ю. О. Пілюкова, який у своєму дисертаційному дослідженні під поняттям «інформаційно-пошукові системи» розуміє певну систему, що складається з лінгвістичних і програмних засобів, інформаційного забезпечення, а також комплексу технічних засобів для автоматизації збирання, накопичення, обробки, збереження, пошуку і видачі інформації, що використовується для вирішення завдань судово-експертної діяльності [30]. Метою створення інформаційно-пошукових систем в експертних підрозділах ДНДЕКЦ МВС України, на думку Ю.О. Пілюкова, можна об'єднати в сім груп: а) прискорення обігу інформації в стислий термін; б) необхідність одночасного збереження інформації з багатьох місць подій; в) оперативне одержання результатів експертних досліджень та їх узагальнення; г) вирішення завдань з обробки великого обсягу даних; д) необхідність

програмованого вирішення завдань; е) потреби в постійній реєстрації значного обсягу результатів роботи; ж) оперативна взаємодія між службами органів внутрішніх справ; з) організація централізованого збереження інформації на базі формалізованої мови, здатної здійснювати інформаційні процеси і їхнє корегування для користувача системою; е) забезпечення повною інформацією оперативно-слідчих служб.

Отже, на підставі вищенаведеного, можна зазначити, що інформаційно-пошукові системи в сучасному поданні полягають в поєднанні можливостей людини і технічних засобів по перетворенню (накопичення, обробки та систематизації) криміналістично-значимої інформації у форми, доступні для її користувачів - суб'єктів розкриття і розслідування злочинів. При цьому реалізуються такі важливі властивості будь-якої інформації, як: збереження її в часі; не зникає при споживанні користувачем; можливість багаторазового використання; самостійність по відношенню до свого носія; здатність до інтегрування, накопичення, «стиснення».

Висновки. Відповідно до мети дослідження, автор пропонує визначити «інформаційно-пошукові системи» Експертної служби МВС України у боротьбі зі злочинністю - як комплекс науково-технічних засобів, технологій і законодавчо визначеної діяльності співробітників Експертної служби МВС України, спрямованої на збирання, систематизацію, зберігання, аналіз і використання актуальної інформації, що має потенційне значення для забезпечення проведення експертиз, ефективної діяльності з розкриття і розслідуванню злочинів правоохоронними органами, а також для здійснення профілактичної, науково-дослідної, методичної і дидактичної діяльності.

Список використаної літератури

1. Ковалів М.В. Інформаційно-аналітична робота в ОВС. Проблеми інформаційного забезпечення діяльності практичних підрозділів ОВС та впровадження інформаційних технологій в навчальний процес. Львів, 2004. С. 126-134.; Kovaliv M.V. Informatsiino-analitychna robota v OVS. Problemy informatsiinoho zabezpechennia diialnosti praktychnykh pidrozdiliv OVS ta vprovadzhennia informatsiinykh tekhnolohii v navchalnyi protses. Lviv, 2004. S. 126-134.

2. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>(дата звернення 14.01.2020); Pro informatsiiu: Zakon Ukraini vid 02.10.1992 r. № 2657-KhI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>(data zvernennia 14.01.2020).

3. Васильєв І. О. Сучасні проблеми інформаційного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 31-35.; Vasyliiev I. O. Suchasni problemy informatsiinoho zabezpechennia diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2009. № 3. С. 31-35.

4. Про затвердження Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку її пріоритетних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.11.2018 р. № 1024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2018-%D0%BF> (дата звернення 14.01.2020); Pro zatverdzhennia Polozhennia pro yedynu informatsiinu systemu Ministerstva vnutrishnikh sprav ta pereliku yii priorytetnykh informatsiinykh resursiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.11.2018 r. № 1024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2018-%D0%BF> (data zvernennia 14.01.2020).

5. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03.11.2015 № 1343.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15> (дата звернення 14.01.2020); Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ekspertnu sluzhbu Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 03.11.2015 № 1343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15> (data zvernennia 14.01.2020).

6. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 10.09.2009 № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09> (дата звернення 14.01.2020); Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii funktsionuvannia kryminalistychnykh oblikiv ekspertnoi sluzhby MVS: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 10.09.2009 № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09> (data zvernennia 14.01.2020).

7. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 12.10.2009 №436 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09> (дата звернення 14.01.2020); Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Intehrovanu informatsiino-poshukovu systemu orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 12.10.2009 №436 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09> (data zvernennia 14.01.2020).

8. Бірюков В. В. та ін.. Інформаційно-довідкове забезпечення кримінальних проваджень [текст] підручн. / за заг. ред. Бірюкова В. В. [В. В. Бірюков, В. Г. Хахановський, В. С. Бондар, С. В. Шалімов. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. 288 с.; Biriukov V. V. ta in.. Informatsiino-dovidkove zabezpechennia kryminalnykh provadzhen [tekst] pidruchn. / za zah. red. Biriukova V. V. [V. V. Biriukov, V. H. Khakhanovskyi, V. S. Bondar, S. V. Shalimov. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury», 2014. 288 s.

9. Полевой Н. С. Криміналістическа кібернетика. 2-е изд. Москва: МГУ, 1989. 328 с.; Polevoi N. S. Krymynalystycheskaia kibernetyka. 2-e yzd. Moskva: MNU, 1989. 328s.

10. Правовая информатика и кибернетика: учебник / под ред. Н. С. Полевого. Москва: Юрид. лит., 1993. 528 с.; Pravovaya informatika i kibernetika: uchebnik / pod red. N. S. Polevogo. Moskva: Yurid. lit., 1993. 528 s.

11. Шахтарина Н.И. Об актуальности методологических проблем автоматизации судебной экспертизы. Использование математических методов ЭВМ в экспертной практике. Москва: Изд. ВНИИСЭ, 1989. С. 58–62.; Shakhtarina N.I. Ob aktualnosti metodologicheskikh problem avtomatizatsii sudebnoy ekspertizy. Ispolzovanie matematicheskikh metodov EVM v ekspertnoy praktike. Moskva: Izd. VNIISE, 1989. S. 58–62.

12. Эксархопуло А.А. Криміналістическа техніка: учебник и практикум для академического бакалавриата. Москва: Издательство Юрайт, 2019. 349 с.; Eksarkhopulo A.A. Kryminalisticheskaya tekhnika: uchebnik i praktikum dlya akademicheskogo bakalavriata. Moskva: Izdatelstvo Yurayt, 2019. 349 s.

13. Бірюков В. В., Горбанев И. Н. Компьютерные технологии в судебной экспертизе: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні судово-експертні технології в кримінальному і цивільному судочинстві» (14 - 15 бер. 2003 р.) Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. С. 45 - 48.; Biryukov V. V., Gorbanev I. N. Kompyuternye tekhnologii v sudebnoy ekspertize: Materiali Mizhnarodnoi naukovopraktichnoi konferentsii «Suchasni sudovo-ekspertni tekhnologii v kriminalnomu i tsivilnomu sudochinstvi» (14 - 15 ber. 2003 r.) Kharkiv: Vid-vo Nats. un-tu vnutr. sprav, 2003. S. 45 - 48.

14. Основы автоматизации процессов управления: учеб. пособ. / [под ред. Г.Г. Зуйко ва, Б.А. Красюка]. Москва: Академия МВД СССР, 1977. 153 с.; Osnovy

avtomatizatsii protsessov upravleniya: ucheb. posob. / [pod red. G.G. Zuyko va, B.A. Krasyyuka]. Moskva: Akademiya MVD SSSR, 1977. 153 s.

15. Дубровин С. В. Методологические аспекты криминалистической диагностики: монография. Москва: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2002. 71 с.; Dubrovin S. V. Metodologicheskie aspekty kriminalisticheskoy diagnostiki: monografiya. Moskva: YUNITI-DANA; Zakon i pravo, 2002. 71 s.

16. Эджузов Л.Г. Основные направления использования компьютерных технологий. Автоматизация правоохранительных систем: матер. межд. конф. Москва, 1993. С. 28–30.; Edzhubov L.G. Osnovnyye napravleniya ispolzovaniya kompyuternykh tekhnologiy. Avtomatizatsiya pravookhranitelnykh sistem: mater. mezhd. konf. Moskva, 1993. S. 28–30.

17. Шелухин Н.Л. О целесообразности введения в юридических вузах специализации по криминологии и профилактике преступлений / Н. Л. Шелухин, А. Н. Шелухин. DOI 10.17150/2500-4255.2019.13(5).707-717. Всероссийский криминологический журнал 2019. Т. 13, № 5. С. 707–717.; Shelukhin N.L. O tselesoobraznosti vvedeniya v yuridicheskikh vuzakh spetsializatsii po kriminologii i profilaktike prestupleniy / N. L. Shelukhin, A. N. Shelukhin. DOI 10.17150/2500-4255.2019.13(5).707-717. Vserossiyskiy kriminologicheskiy zhurnal 2019. T. 13, № 5. S. 707–717.

18. Викарук А.Я. Основные направления применения математических методов и ЭВМ в некоторых родах судебной экспертизы. Проблемы автоматизации создания информационно-поисковых систем и применение математических методов в судебной экспертизе. Москва: Изд. ВНИИСЭ, 1987. С. 31–38.; Vikaruk A.Ya. Osnovnyye napravleniya primeneniya matematicheskikh metodov i EVM v nekotorykh rodakh sudebnoy ekspertizy. Problemy avtomatizatsii sozdaniya informatsionno-poiskovykh sistem i primeneniye matematicheskikh metodov v sudebnoy ekspertize. Moskva: Izd. VNIISE, 1987. S. 31–38.

19. Аубакиров А.Ф. Основные принципы организации автоматизированного производства экспертиз. Использование математических методов ЭВМ в экспертной практике. Москва: Изд. ВНИИСЭ, 1989. С. 62 – 66.; Aubakirov A.F. Osnovnyye printsipy organizatsii avtomatizirovannogo proizvodstva ekspertiz. Ispolzovanie matematicheskikh metodov EVM v ekspertnoy praktike. Moskva: Izd. VNIISE, 1989. S. 62 – 66.

20. Кондратьев В.В. Возможности автоматизации решения задач по взрывотехнической экспертизе: Труды международной конференции «Информатизация правоохранительных систем». Москва, 1993. С. 114.; Kondratev V.V. Vozmozhnosti avtomatizatsii resheniya zadach po vzryvotekhnicheskoy ekspertize: Trudy mezhdunarodnoy konferentsii «Informatizatsiya pravookhranitelnykh sistem». Moskva, 1993. S. 114.

21. Бычкова С.Ф. Становление и тенденции развития науки о судебной экспертизе: учеб. пособ. Алма-Ата, 1994. 340 с.; Bychkova S.F. Stanovlenie i tendentsii razvitiya nauki o sudebnoy ekspertize: ucheb. posob. Alma-Ata, 1994. 340 s.

22. Проблемы автоматизации экспертных исследований / [Жариков Ю. Ф., Орлов Ю. Ю., Струк И. А., Харабуга Ю. С.] // Теория та практика судової експертизи і криміналістики: матер. міжн. наук.-практ. конф. / Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків: Право, 2002. Вип. 2. 656 с. Problemy avtomatizatsii ekspertnykh issledovaniy / [Zharikov Yu. F., Orlov Yu. Yu., Struk I. A., Kharabuga Yu. S.] // Teoriya ta praktika sudovoї ekspertizi i kriminalistiki: mater. mizhn. nauk.-prakt. konf. / Kharkivskiy naukovо-doslidniy institut sudovikh ekspertiz im. zasl. prof. M. S. Bokariusa. Kharkiv: Pravo, 2002. Vip. 2. 656 s.

23. Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. 664 с.; Biriukov V.V. Teoretychni osnovy informatsiino-dovidkovoho zabezpechennia rozsliduvannia zlochyniv: Monohrafiia / Luhan. derzh. un-t vnutr. sprav im. E.O. Didorenka. Luhansk: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka, 2009. 664 s.

24. В. Д. Берназ И ДР.. Криміналістка: підручник / [В. Д. Берназ В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва; МВС України, Харк. над. ун-т внутр. справ. Харків; ХНУВС, 2011. 666 с.; V. D. Bernaz Y DR.. Kryminalistka: pidruchnyk / [V. D. Bernaz V. V. Biriukov, A. F. Volobuiev; za zah. red. A. F. Volobuieva; MVS Ukrainy, Khark. nad. un-t vnutr. sprav. Kharkiv; KhNUVS, 2011. 666 s.

25. Будзієвський М.Ю. Криміналістика (курс лекцій): навчальний посібник / М. Ю. Будзієвський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 397 с.; Budziievskiy M.Iu. Kryminalistyka (kurs lektzii): navchalnyi posibnyk / M. Yu. Budziievskiy, O. V. Luskatov, I. V. Pyrih, V. M. Pletenets, K. O. Chaplynskiy, Yu. A. Chaplynska. Dnipro: Dnipro. derzh. un-t vnutr. sprav, 2013. 397 s.

26. Криміналістика: підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель, В.М. Шевчук, Б.В. Щур [та ін.]: за ред. В.Ю. Шепітька. 5-те вид. перероб. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.; Kryminalistyka: pidruchnyk / V.Iu. Shepitko, V.O. Konovalova, V.A. Zhuravel, V.M. Shevchuk, B.V. Shchur [ta in.]: za red. V.Iu. Shepitka. 5-te vyd. pererob. ta dopov. Kyiv: In Yure, 2016. 640 s.

27. Шепітько В.Ю., Авдєєва Г.К. Інформаційні технології в криміналістиці та слідчій діяльності. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. Харків, 2010. Вип. 19. С. 194–203.; Shepitko V.Iu., Avdieieva H.K. Informatsiini tekhnolohii v kryminalistytsi ta slidchii diialnosti. Pytannia borotby zi zlochynnistiu : zb. nauk. pr. Kharkiv, 2010. Vyp. 19. S. 194–203.

28. Ищенко Е.П. Понятие и структура информационного обеспечения следственной деятельности. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. Спец. випуск. 2008. № 5. Ч.1. С. 3-12. Ishchenko Ye.P. Ponyatoye i struktura informatsionnogo obespecheniya sledstvennoy deyatelnosti. *Visnik Luganskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnikh sprav imeni. Ye.O. Didorenka*. Spets.vipusk. 2008. № 5. Ch.1. S. 3-12.

29. Бухонський С.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення початкового етапу досудового розслідування: дис. канд. юрид. наук : 12.00.09; Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2017. 270 с.; Bukhonskiy S.O. Informatsiino-analitchne zabezpechennia rochatkovoho etapu dosudovoho rozsliduvannia: dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.09; Klasychniy pryvatnyi universytet. Zaporizhzhia, 2017. 270 s.

30. Пілюков Ю.О. використання інформаційних систем в експертних підрозділах МВС України: дис. канд. юрид. наук : 12.00.09; Київ, 2005. 22 с.; Piliukov Yu.O. vykorystannia informatsiinykh system v ekspertnykh pidrozdilakh MVS Ukrainy: dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.09; Kyiv, 2005. 22 s.

N. Mitko

CONCEPTS OF INFORMATION AND SEARCH SYSTEMS OF THE EXPERT SERVICE OF THE MINISTRY OF THE UKRAINE IN THE FIGHT AGAINST CRIME

The uniqueness and completeness of legal regulation of the creation and use of «information retrieval systems» of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the fight against crime depends on the uniqueness of the definition of this concept and its further interpretation. The article analyzes doctrinal approaches to defining the concept of «information retrieval systems».

Key words: *information, information system, information retrieval system (IMS), automated information retrieval system (AIPS), forensic records.*

Стаття надійшла до редакції 09.10.2019 р.

УДК 346.12

**А.А. Попов,
Е.Л. Шевченко.**

ЗОВНІШНЯ ТРУДОВА МІГРАЦІЯ І УКРАЇНСЬКЕ ПРАВО: ВИМОГИ І СЬОГОДЕННЯ

У статті зроблено аналіз співвідношення правового регулювання трудової міграції з України з потребами українських національних інтересів. Звернуто увагу на те, що положення двосторонніх міжнародних угод України з іншими країнами в сфері взаємного працевлаштування не відповідають вимогам сучасності, а також не враховують позитивний досвід іноземних країн.

Висунута пропозиція про необхідність забезпечення прав українських трудових мігрантів за кордоном нормами не тільки трудового права, а й цивільного і фінансового, а також розширення кількості і змісту відповідних міжнародних угод України з іншими країнами.

Ключові слова: *зовнішня трудова міграція; легальна міграція; нелегальна міграція; підхід спільного розвитку; репатріація навиків та знань.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-40-46

Актуальність теми. Україна протягом останніх років стала активним учасником процесів міжнародної трудової міграції. У 1991 році була зруйнована монополія держави на працевлаштування українських громадян за кордоном, більша відкритість українського суспільства призвела до активізації міжнародного трудового обміну з країнами далекого зарубіжжя. Ця ситуація створила значну кількість економічних, соціальних, організаційних, правових та інших проблем, багато з яких остаточно ще не усвідомлені суспільством і не досліджені фахівцями.

Мета статті. Авторами висвітлюється зовнішня міграційна ситуація України, аналізується стан її правового регулювання, а також найбільш типові міграційні правові документи.

Виклад основного матеріалу. Зацікавленість роботодавців у залученні іноземної робочої сили очевидна і пояснюється можливістю прийняти на роботу кваліфікованих фахівців, які погоджуються на більш низький рівень заробітної плати і соціальних гарантій. В даний час склався стійкий попит на робочу силу з України. При цьому, збільшилась кількість випадків порушення прав і свобод українських громадян, зобов'язань за трудовим контрактом з боку іноземних роботодавців. Запобігти цьому, як вважає Г. О. Денисова, можна шляхом правильної організації і чіткого

законодавчого регулювання діяльності суб'єктів господарювання, що займаються посередництвом у працевлаштуванні за кордоном [9, с.94].

На наш погляд, такий підхід до вирішення названих проблем є занадто вузьким і одностороннім.

Дійсно, із багатьох невирішених завдань української держави на сьогодні дуже гострою є проблема захисту прав громадян України за кордоном. Але справа не тільки у правильній організації посередництва у працевлаштуванні за участі українських суб'єктів господарювання.

Так, з-поміж зростаючої кількості громадян України, які щороку з різною метою мають можливість виїздити за межі держави, переважну більшість становлять українські трудові мігранти, метою яких є працевлаштування, в тому числі й нелегальне.

За експертними оцінками за кордоном зараз працює близько 5 млн. громадян України [8]. Наші співвітчизники самостійно шукають роботу або використовують туристичні агенції, безпосередньо мають запрошення іноземної сторони, і лише частина з них користуються послугами суб'єктів господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном.

Крім того, трудова міграція є проблемою не тільки України, а і всього світового співтовариства. На міжнародному рівні даному питанню приділено значну увагу, що підтверджується достатньо великою кількістю міжнародно-правових актів в цій сфері. Однак, визначення політики в даній галузі є прерогативою кожної держави окремо.

Конституція України закріпила, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, ч.2 ст.3]. Тому забезпечення прав і свобод українських громадян, що працюють за кордоном, є також обов'язком держави. Але, із зрозумілих причин, не може здійснюватися односторонньо.

Які ж фактори потрібно врахувати?

По-перше, політику приймаючих українських заробітчан країн.

Основною країною в ЄС, що приймає українців, особливо в останні роки, є Польща. Різке зростання міграції українців до ЄС – це насамперед зростання міграції до Польщі. Якщо за 2014 та 2015 роки, кількість українців, що отримали дозвіл на проживання, зменшилася в Чеській Республіці й навіть у таких популярних серед українців країнах, як Італія та Іспанія, то в Польщі вона зросла більше ніж удвічі. Ці напрями міграційних потоків зумовлені не так бажаннями українських мігрантів, як ринком праці та регуляцією міграції в конкретних країнах ЄС [18, с.142].

Більшість українських працівників працюють за кордоном нелегально. За даними різних досліджень (як офіційних, так і неофіційних), із загальної кількості мігрантів менш 1% працюють легально [11, с.131]. На наш погляд, така ситуація є дуже вигідною для приймаючої заробітчан країни.

Таким чином, Україна повинна вести міграційну політику таким чином, щоб забезпечити захист прав *всіх* українських трудящих-мігрантів, а також зменшити кількість нелегалів за кордоном.

По-друге, вдосконалення правового регулювання трудової діяльності громадян України, здійснюваної за межами її території, потребує попереднього вивчення сучасного стану нормативно-правового забезпечення праці громадян України за кордоном.

Безперечно, саме явище здійснення трудової діяльності за межами території України є багатоаспектним та складається із декількох елементів, пов'язаних із реалізацією права громадян на працевлаштування за кордоном. Відповідно і правове регулювання даного явища є сегментним. Тобто різні елементи праці громадян України

за кордоном регулюються різноманітними за характером нормами права: і конституційними, і галузевими: адміністративними, трудовими, кримінальними. Наприклад, що стосується правового регулювання праці громадян України за кордоном нормами кримінального права, то це, в першу чергу, пов'язано із великою кількістю депортацій та злочинів, вчинюваних як нашими співвітчизниками за кордоном, так і відносно них громадянами держави перебування.

Крім того, на сьогодні норми правового регулювання праці громадян України за кордоном містяться головним чином в міждержавних угодах, в яких однією із сторін є Україна, а іншою – приймаюча українських працівників країна. (З Польщею, Молдовою, Португалією, Чехією, В'єтнамом, Литвою, Латвією і ін.).

Найбільш ефективно регулювання питань міжнародної трудової міграції, – пише О.В. Поліщук, здійснюється на білатеральному (двосторонньому) рівні. Саме це і підкреслювалося в Конвенції МОП № 143 1975 р. і Рекомендації до неї № 151 [16, с.86].

На жаль, вищезазначені угоди захищають права та інтереси тільки легальних українських трудящих-мігрантів.

Однак, і стосовно останніх регулювання в міжнародних угодах України є недостатнім.

Як повідомляє Міністерство соціальної політики України, на цей час питання пенсійного забезпечення в Україні регулюються міжнародними договорами (угодами), укладеними з 21 країною.

Зазначені договори (угоди) розподіляються на два види:

договори, що базуються на територіальному принципі, за якими витрати на виплату пенсій здійснює держава, на території якої проживає отримувач (укладені з країнами СНД, Угорщиною, Румунією).

договори, що базуються на пропорційному принципі, за якими кожна договірна сторона призначає та виплачує пенсію за відповідний страховий (трудоий) стаж, набутий на території держави цієї сторони.

За принципом пропорційності Україною укладені договори про соціальне забезпечення з Республікою Болгарія, Королівством Іспанія, Чеською Республікою, Словацькою Республікою і іншими.

З такими ж країнами, відомими українським заробітчанами, як Польща, подібних угод не укладено, а з Італією, навіть не ведуться переговори [див.: 14].

Якщо угод між окремими державами немає, – справедливо зауважує М. Чугуєвська, – в разі приїзду на батьківщину мігранти втрачають ці права, так само і внески до соціальних фондів зарубіжних країн, що спонукає декотрих із них продовжувати своє перебування за кордоном чи навіть робити вибір на користь переселення для постійного проживання [21].

Незалученість працівників за кордоном до системи соціального страхування, а також неможливість багатьох застрахованих осіб скористатися своїми правами не тільки стає причиною їхнього неналежного захисту, а й спричиняє низку серйозних фінансових проблем. По-перше, мігранти втрачають зароблені ними за кордоном внески. По-друге, соціальні фонди України недоотримують значні суми, оскільки працівники-мігранти сплачують їх за кордоном або не сплачують узагалі. Однак мігранти, які повертаються, користуються за рахунок держави медичними послугами, одержують інші соціальні виплати, наприклад, у зв'язку із народженням дитини, можуть, хоча й у мінімальному розмірі, отримати допомогу у зв'язку з безробіттям, пенсію. Усе це лягає додатковим тягарем на фонди соціального страхування та державний бюджет України [там само].

Враховуючи сказане, на наш погляд, до укладення відповідних міжнародних договорів нашої країни з іноземними країнами захист державних інтересів України, може полягати в тому, що *виплати соціального характеру українським заробітчанами, що перебували за кордоном, повинні залежати від того, чи перебував їх потенційний отримувач в певний час на українській території* [10].

Інша справа, міжнародні договори інших країн. Сьогодні можна навести приклади успішного двостороннього регулювання міжнародних трудових міграційних процесів у деяких з основних держав-імпортерів робочої сили.

Так, Франція в цьому напрямку розробила *підхід спільного розвитку*. Це, перше за все, двостороннє співробітництво між нею та всіма франкомовними державами Африки. Німеччина співпрацює з Туреччиною, Італія з Сенегалом, Іспанія з Еквадором тощо. Зрештою, від реалізації таких програм виграють усі: держави-імпортери одержують робочу силу в необхідній їм сфері, послаблюючи демографічні проблеми і контролюючи незаконну міграцію, а держави-експортери отримують розширений доступ до оформлення віз та інших необхідних документів, збільшують кількість і обсяг грошових переказів, а також забезпечують повернення та безперервну циркуляцію робочої сили. Відповідно трудящі-мігранти набувають легальної можливості отримати роботу, певні права на захист у державі перебування, у них з'являються інвестиційні та кредитні можливості [16, с.86].

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.>; Konstitutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr.>
2. Угода між Україною та Португальською Республікою про тимчасову міграцію громадян України для роботи в Португальській Республіці від 13 лютого 2003 року – [Електронний ресурс] Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/620_006.; Uhoda mizh Ukrainoiu ta Portuhalskoiu Respublikoiu pro tymchasovu mihratsiiu hromadian Ukrainy dlia roboty v Portuhalskii Respublitsi vid 13 liutoho 2003 roku – [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/620_006.
3. Про зайнятість населення: Закон України від 01 березня 1991 року – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067.>; Pro zainiatist naseleattia: Zakon Ukrainy vid 01 bereznia 1991 roku – [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067.>
4. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 5 листопада 2015 року № 761-VIII–[Електронний ресурс].–Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/761-19.>; Pro zovnishniu trudovu mihratsiiu: Zakon Ukrainy vid 5 lystopada 2015 roku № 761-VIII–[Elektronnyi resurs].–Rezhym dostupu:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/761-19.>
5. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21 січня 1994 року – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12.>; Pro poriadok vyizdu z Ukrainy i vizdu v Ukrainu hromadian Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 sichnia 1994 roku – [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12.>
6. Про затвердження плану заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 482-р // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-2018-%D1%80?lang=en.>; Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2018-2021 roky shchodo realizatsii Stratehii derzhavnoi mihratsiinoi polityky

Ukrainy na period do 2025 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 482-r // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-2018-%D1%80?lang=en>.

7. Бабакова О. Робота за безвізом та інші несподіванки: як Польща змінює ринок праці для українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/30/7067876/>; Babakova O. Robota za bezvizom ta inshi nespodivanky: yak Polshcha zminiuiie rynok pratsi dlia ukraintsiv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/30/7067876/>.

8. Бізнес наполягає на гармонізації законодавства щодо працевлаштування іноземців. – Укрінформ: Мультимедійна платформа іномовлення України.- 12 листопада 2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2517828-biznes-napolagae-na-garmonizacii-zakonodavstva-sodo-pracevlastuvanna-inozemciv.html>; Biznes napoliahaie na harmonizatsii zakonodavstva shchodo pratsevlashtuvannia inozemtsiv. – Ukrinform: Multymediina platforma inomovlennia Ukrainy.- 12 lystopada 2019 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2517828-biznes-napolagae-na-garmonizacii-zakonodavstva-sodo-pracevlastuvanna-inozemciv.html>.

9. Денисова Г. О. Генезис формування в Україні адміністративно-правового регулювання посередництва у працевлаштуванні за кордоном [Текст] / Г. О. Денисова // Митна справа. – 2013. – № 3. – С. 93-107. – Библиогр.: с. 107 (13 назв.); Denysova H. O. Henezys formuvannia v Ukraini administratyvno-pravovoho rehuliuivannia poserednytstva u pratsevlashtuvanni za kordonom [Tekst] / H. O. Denysova // Mytna sprava. – 2013. – № 3. – S. 93-107. – Vyblyohr.: s. 107 (13 nazv.).

10. Денисова Г. О. Формування поняття механізму адміністративно-правового регулювання посередництва у працевлаштуванні за кордоном / Г.О. Денисова // Форум права. – № 2. – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://nbu.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_2_12.pdf; Denysova H. O. Formuvannia poniattia mekhanizmu administratyvno-pravovoho rehuliuivannia poserednytstva u pratsevlashtuvanni za kordonom / H.O. Denysova // Forum prava. – № 2. – [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: http://nbu.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_2_12.pdf.

11. Журба О.В. Поняття та сутність праці за кордоном та сучасної української трудової міграції/ О.В. Журба // Форум права. – 2008. – № 1. – С.130-133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08govutm.pdf>; Zhurba O.V. Poniattia ta sutnist pratsi za kordonom ta suchasnoi ukrainskoi trudovoi mihratsii/ O.V. Zhurba // Forum prava. – 2008. – № 1. – S.130-133 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08govutm.pdf>.

12. Малиновська О. А. Україна – Польща: до питання сучасних міграцій українців до Польщі [Електронний ресурс] / О. А. Малиновська // Стратегічні пріоритети. – 2018. – № 3/4. – С. 65–72. – ПБД «Пошук» : Періодичні видання.; Malynovska O. A. Ukraina – Polshcha: do pytannia suchasnykh mihratsii ukraintsiv do Polshchi [Elektronnyi resurs] / O. A. Malynovska // Stratehichni priorytety. – 2018. – № 3/4. – S. 65–72. – PBD «Poshuk» : Periodychni vydannia.

13. Москаль Г. Напрями вдосконалення міжнародного співробітництва України у сфері регулювання міграційних процесів / Г. Москаль // Віче. – 2012. – № 20. – С. 16–19.; Moskal H. Napriamy vdoskonalennia mizhnarodnoho spivrobitnytstva Ukrainy u sferi rehuliuivannia mihratsiinykh protsesiv / H. Moskal // Viche. – 2012. – № 20. – S. 16–19.

14. Пенсії громадянам, що за кордоном. – Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. – Назва з екрану. – [Електронний ресурс] Режим доступу:

<https://www.msp.gov.ua/content/pensii-gromadyanam.html>; Pensii hromadianam, shcho za kordonom. – Ofitsyniyi sait Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy. – Nazva z ekranu. – [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: <https://www.msp.gov.ua/content/pensii-gromadyanam.html>.

15. Пирожков С., Малиновская Е., Хомра А. Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект: Монография (Совет национальной безопасности и обороны Украины, Национальный институт проблем международной безопасности). – К.: НИПМБ, 2003 – 134 с.; Pirozhkov S., Malinovskaya Ye., Khomra A. Vneshnie trudovye migratsii v Ukraine: sotsialno-ekonomicheskii aspekt: Monografiya (Sovet natsionalnoy bezopasnosti i oborony Ukrainy, Natsionalnyy institut problem mezhdunarodnoy bezopasnosti). – К.: NIPMB, 2003 – 134 s.

16. Поліщук О. В. Білатеральне міжнародне-правове регулювання сфери міжнародної трудової міграції / О. В. Поліщук // Зовнішня торгівля: економіка фінанси, право. – 2010. – № 1. – С. 85–89.; Polishchuk O. V. Bilateralne mizhnarodne-pravove rehuliuвання sfery mizhnarodnoi trudovoi mihratsii / O. V. Polishchuk // Zovnishnia torhivlia: ekonomika finansy, pravo. – 2010. – № 1. – S. 85–89.

17. Попов А.А. Международное частное право: [Учеб. пособие. – 2-е изд., доп. и перераб.] / А.А. Попов. – Х.: Каравелла, 2000. – 244с.; 17. Popov A.A. Mezhdunarodnoe chastnoe pravo: [Ucheb. posobie. – 2-e izd., dop. i pererab.] / A.A. Popov. – Kh.: Karavella, 2000. – 244s.

18. Тарасенко К. Особливості міграційних процесів між Україною та країнами ЄС / К. Тарасенко // Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України: матеріали 14-ої регіон. наук.- практ. конф. 18 трав. 2017 р., м. Дніпро / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2017. – с.142-143.; Tarasenko K. Osoblyvosti mihratsiinykh protsesiv mizh Ukrainoiu ta krainamy YeS / K. Tarasenko // Aktualni problemy yevropeiskoi intehratsii ta yevroatlantychnoho spivrobitnytstva Ukrainy: materialy 14-oi rehion. nauk.- prakt. konf. 18 trav. 2017 r., m. Dnipro / za zah. red. L.L. Prokopenka. – D.: DRIDU NADU, 2017. – s.142-143.

19. Холод В. Аналіз міграційної політики як складової частини національної безпеки України. URL: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/pidruchnuku/21/28.pdf>; Kholod V. Analiz mihratsiinoi polityky yak skladovoi chastyny natsionalnoi bezpeky Ukrainy. URL: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/pidruchnuku/21/28.pdf>.

20. Чаленко А. Панщина: украинские заробитчане в Польше [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://laborunion.org.ua/blog/2017/04/20/panshhyna-ukraynskye-zarobyтчane-v-polshe/>; Chalenko A. Panshchina: ukrainskie zarobitчane v Polshe [Yelektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu : <http://laborunion.org.ua/blog/2017/04/20/panshhyna-ukraynskye-zarobyтчane-v-polshe/>.

21. Чугуєвська М. Проблемні аспекти правового регулювання працевлаштування громадян України за кордоном / М. Чугуєвська // Віче. – 2012. – № 24. – С. 22-25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=viche_2012_24_10; Chuhuievskaya M. Problemni aspekty pravovoho rehuliuвання pratsvelashtuvannya hromadian Ukrainy za kordonom / M. Chuhuievskaya // Viche. – 2012. – № 24. – S. 22-25. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=viche_2012_24_10.

22. Poland: Government concerned about precarious work contracts for foreigners [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/poland-government-concerned-about-precariouswork-contracts-for-foreigners>.; Poland: Government concerned about precarious work contracts for foreigners [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/poland-government-concerned-about-precariouswork-contracts-for-foreigners>.

23. Rejestr agencji zatrudnienia (KRAZ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stor.praca.gov.pl/portal/#/kraz/wyszukiwarka>.; Rejestr agencji zatrudnienia (KRAZ) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://stor.praca.gov.pl/portal/#/kraz/wyszukiwarka>.

**A. Попов,
E. Shevchenko**

EXTERNAL LABOUR MIGRATION AND UKRAINIAN LAW: REQUIREMENTS AND PRESENT TIME

The article investigates the state of the legal adjusting of external labour migration from Ukraine to foreign countries.

Authors criticize the one-sided orientation of the Ukrainian legislation, as unjustified administrative and such that does not take into account existent realities.

It is not reasonable position that the Ukrainian legal doctrine approach is existing, in obedience to that for the decision of problems of this migration correct organization and clear legislative adjusting of activity of subjects of business, that engage in mediation in employment abroad, are needed.

That it is really needed, so it to change a volume and maintenance of the legal adjusting of labour of citizens of Ukraine abroad in intergovernmental agreements in that one of parties there is Ukraine, and other - accepting the Ukrainian workers country.

The above-mentioned agreements protect only legal Ukrainian workers-migrants rights and interests.

Quite another business, international agreements other, than Ukraine, countries in the sphere of labour migration. It is today possible to give an example of the successful bilateral adjusting of international labour migratory processes in some from the basic states-importers of labour force.

Keywords: *external labour migration; legal migration; illegal migration; approach of general development; repatriation of skills and knowledge.*

Стаття надійшла до редакції 11.10.2019 р.

УДК 340.13

І. Я. Станько

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ І НОРМ ПРАВА У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У науковій статті виокремлено та охарактеризовано ключові методологічні (дослідницькі) підходи дослідження взаємозв'язку та взаємодії принципів і норм права у

правових системах України та Європейського Союзу. Проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку методології вітчизняного правознавства. Окреслено структуру методології конкретно наукового дослідження та місце в ній дослідницьких підходів. Розкрито гносеологічний потенціал ключових методологічних підходів осмислення співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу.

Ключові слова: *принципи права, норми права, співвідношення принципів і норм права, правова система України, правова система Європейського Союзу, методологія правознавства, методологічний підхід.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-46-54

Розвиток сучасного правознавства зумовлений переходом від методологічного монізму до світоглядно-гносеологічного плюралізму, що пов'язано з серйозним переглядом уявлень про державно-правові закономірності та випадковості. Глибокий аналіз усіх явищ, визначення принципів орієнтирів подальшого поступу юридичної науки стає найважливішим напрямом наукових студій, основою ефективності яких є методологія правознавства. Саме тому формування методологічної системи є першочерговим завданням сучасної юридичної науки. Особливо актуальні ці питання для вітчизняного правознавства [1, с. 5]. Як слушно відмічають О.Д. Тихомиров і С.Д. Гусарев, ідентифікація України як європейської країни, її інтеграція у світовий правовий простір можливі за умов визнання, відстоювання та захисту національних інтересів, рецепції універсальних цінностей на засадах збереження і розвитку національної своєрідності, що спонукає до пошуків адекватних форм осмислення процесів плюралізації та глобалізації у праві, переорієнтації стратегій філософії права і методології правознавства [2, с. 117].

Загально визнано, що методологічні дослідження - необхідна умова розвитку науки. Адекватність осмислення соціально-економічних, політичних, культурних змін, ефективність досліджень нових правових реалій повинні базуватися на новітній системі теоретичних уявлень, сформованих у результаті перегляду філософських основ і методів наукового пізнання права [3, с. 1]. Методологія сучасного правознавства поки що не є самостійною юридичною наукою. Вона виникла та розвивалася як комплекс наукового юридичного знання, а її функціональне призначення полягає в обслуговуванні будь-якого наукового юридичного дослідження, тобто це загальнонауковий феномен, внутрішньо властивий правознавству в цілому і кожній його окремій науковій дисципліні зокрема. Причому такий загальний характер методології правознавства припускає й пристосування, адаптацію до специфіки кожного досліджуваного юриспруденцією об'єкта, зокрема аспектів співвідношення принципів і норм права у правових системах України та Європейського Союзу (надалі - ЄС).

Так, на переконання М.І. Козюбри, принципи права - одне з фундаментальних і, поряд з юридичними нормами, найчастіше вживаних понять загальної теорії права та галузевих і міжгалузевих правових наук. Проблему співвідношення принципів і норм права можна віднести до найбільш складних, суперечливих і світоглядно-методологічно неосмислених у вітчизняному загальнотеоретичному правознавстві [4, с. 142]. Відсутність належного світоглядно-методологічного опрацювання принципів і норм права негативно позначається на юридичній, зокрема судовій, практиці, попри те, що юристи-практики оперують поняттям принципів права доволі часто, до їх

практичного застосування, тим паче як відносно самостійного джерела права, суб'єкти правозастосування, зокрема й судді, вдаються вкрай рідко, надаючи перевагу конкретно сформульованим нормам законів чи інших нормативних актів навіть у тих випадках, коли такі норми не узгоджуються із принципами права. При цьому сфера права, зокрема принципів і норм права, є однією з найбільш чутливих до нових глобалізаційних викликів. Вона не може успішно розвиватися без трансформації основ правового світогляду відповідно до постіндустріального вектору розвитку глобалізації - поваги до людської гідності, прав і свобод людини, демократії, верховенства права та інших цінностей [4, с. 143]. У зв'язку з цим особливої важливості набуває виокремлення та характеристика ключових методологічних (дослідницьких) підходів дослідження взаємозв'язку та взаємодії принципів і норм права у правових системах України та ЄС, що й становить мету цієї наукової статті. Для її успішного досягнення передбачається вирішити такі завдання: по-перше, проаналізувати сучасний стан і тенденції розвитку методології правознавства; по-друге, окреслити структуру методології конкретна наукового дослідження та місце в ній дослідницьких підходів; по-третє, охарактеризувати гносеологічний потенціал ключових методологічних підходів осмислення співвідношення принципів і норм права у правових системах України та ЄС.

Проблеми методології є неминучими для будь-якої науки. І це зрозуміло, адже плідність наукового пізнання, ступінь і глибина його проникнення в сутність досліджуваних явищ і процесів, а зрештою - приріст наукових знань значною, а часто й вирішальною мірою залежать від методологічного інструментарію, який використовують дослідники. Тому кожна наука, за аналогією з предметом, час від часу має повертатися до поглибленого осмислення, а нерідко й переосмислення цього інструментарію, окреслення перспектив його подальшого розвитку [5, с. 3]. В енциклопедичній літературі із загальної теорії держави та права методологія визначається як сукупність методів (прийомів, способів і засобів), що використовуються у процесі наукового пізнання та здійснення практичної діяльності. При цьому методологія юридичної науки - це система методів (принципи, правила, прийоми, способи і засоби), які використовуються всіма юридичними науками в процесі наукового пізнання, та містить правила їх використання [6, с. 154], а методологія теорії держави та права - це система методів (правил, прийомів, способів, засобів), що використовуються у процесі наукового пізнання та дослідження окремих аспектів функціонування, діяльності, розвитку державно-правових явищ. Методологія теорії держави та права визначає взаємодію методів, забезпечує єдині підходи до вивчення предмета; забезпечує науковість процесу пізнання; характеризує наукову діяльність як багатоаспектну, що здійснюється в межах чітко визначених етапів; забезпечує дослідження державно-правових категорій і характеризує їх призначення в суспільстві [6, с. 155].

На думку Ю.М. Оборотова та К.В. Горобця, методологія правового пізнання - це система засобів, прийомів та інструментів осмислення права або окремих правових явищ. На концептуальному рівні методологія правового пізнання представлена парадигмами, методологічними принципами та концептуальними підходами, теоріями та концепціями, що визначають загальний стан і спрямованість правового пізнання, виконують функцію наукового позиціонування дослідження. Водночас інструментальний рівень методології правового пізнання охоплює методи, концепти, категорії та поняття, тобто ті інструменти, які виконують евристичну функцію [7, с. 460].

Опрацювання літератури з методологічних проблем юридичної науки свідчить про наявність надзвичайно широкого спектра точок зору стосовно розуміння сутності методології в історичному (О.В. Меленко, М.А. Дамірлі), філософському (Л.В. Петрова, А.А. Козловський, М.В. Костицький, Б.Б. Руденко), теоретичному (С.Д. Гусарєв, М.І. Козюбра, М.С. Кельман, П.М. Рабінович, О.Д. Тихомиров) та галузевому (В.С. Вишневецька, В.Л. Федоренко) вимірах. Новітнє правознавство розвивається із сприйняттям і засвоєнням загальноцивілізаційних та європейських цінностей, з яких визначальні - невідчужувані права і свободи людини, справедливість, індивідуальність, рівність, верховенство права [3, с. 23].

Методологія сучасного правознавства представляє собою багатопланове утворення, яким охоплюються: 1) проблеми структури наукового знання взагалі та наукових правових теорій зокрема; 2) закони виникнення, функціонування правових теорій; 3) поняттєво-категоріальний апарат юридичної науки та її окремих дисциплін; 4) структура та операційний склад методів юридичної науки; 5) аналіз її мови, формальних і формалізованих методів дослідження (методики і процедури дослідницької діяльності), типології систем наукового правового знання тощо. Таким чином, зміст методології сучасного правознавства складає система принципів і способів організації, побудови і здійснення теоретико-пізнавальної юридичної діяльності в галузі дослідження державно-правової дійсності, а також вчення про цю систему [8, с. 63].

Трансформуючи окреслені вище положення відносно предмета і завдань наукового пошуку доречно виокремити такі складові методології дослідження взаємозв'язку та взаємодії принципів і норм права у правових системах України та ЄС: по-перше, світоглядні, філософські, наукознавчі, соціологічні та теоретичні засади; по-друге, принципи наукового пізнання; по-третє, методологічні (дослідницькі) підходи; по-четверте, основні наукові методи вивчення предмета та побудови відповідних наукових знань. Такий підхід до інтерпретації структури методології опрацювання співвідношення принципів і норм права у правових системах не заперечує доцільність, можливість і необхідність інших, а навпаки, забезпечує їх збагачення і взаємодоповнення, цілісність її сприйняття, оскільки побудови різноманітних класифікацій або виокремлення різноманітних структур методології конкретної наукової розвідки не є самоціллю, а зумовлені необхідністю встановлення взаємозв'язків між її компонентами, що є необхідним для правильного вибору, впорядкування «арсеналу», «інструментарію» методологічних принципів, прийомів, правил, засобів теоретико-правових досліджень відповідно до природи принципів і норм права й особливостей наукового знання з цієї проблематики.

Звідси слідує, що методологічні підходи є визначальною за евристичним потенціалом складовою (рівнем) методології дослідження співвідношення принципів і норм права у правових системах України та ЄС. Концептуальний підхід у системі методології правового пізнання - це загальна стратегія дослідження, спрямована на представлення права з позиції деякої, наперед сформованої, фундаментальної ідеї або аксіоматичної засади. Використання концептуальних підходів є способом залучення позаправових ідей і концепцій, у тому числі найширшого, світоглядного рівня [7, с. 461]. Методологічний підхід є одним з головних компонентів парадигми та розглядається як своєрідний «ансамбль» взаємозалежних наукових методів. Методологічний підхід містить у собі різноманітні взаємозалежні методи, певним чином пов'язані між собою, серед яких один або декілька є головними, а всі інші

підпорядковані їм, залежні від них, мають допоміжний характер. Поняття «підхід» є загальноприйнятим у сучасній соціальній науці з середини 1960-х років, одержавши досить чіткі визначення як певного «способу організації пізнавального процесу в конкретній науці, що фіксує не лише інструментальну сторону пізнання, але й світоглядну, загальнотеоретичну» [1, с. 227]. У цьому контексті М.С. Кельмана слушно зазначає, що наукознавчий підхід як елемент методології правознавства є формою поєднання трьох типів методологічного знання - інструментального, теоретико-концептуального і світоглядного [3, с. 25]. При цьому дослідник державно-правової матерії може за власним бажанням, «науковою інтуїцією» застосовувати різні методологічні підходи для досягнення мети свого дослідження, з'ясування наукових істин у пізнанні державно-правової матерії. Право не можна мислити як суто соціальне явище. Воно значно складніше та багатогранніше. Право, як і сама людина, що є «мікрокосмосом», як стверджував Г.С. Сковорода, є продовженням світобудови, а тому і несе воно на собі і в собі відбиток космічного і метафізичного. Історія розвитку права демонструє розвиток самої людини як носія права, його творця [9, с. 89].

Провідну пізнавальну роль у комплексному дослідженні співвідношення принципів і норм права у правових системах України та ЄС відіграє системний підхід. У загальному плані останній базується на фундаментальному принципі, відповідно до якого всі прояви людського світу мають бути пов'язані один з одним в єдину велику раціональну схему. З цього приводу Н.М. Оніщенко відмічає, що використання системного підходу в юридичній науці зумовлене загальною потребою аналізу й узагальнення складних соціально-правових явищ і передбачає урахування особливостей не тільки самого предмета дослідження, а й цілої низки суміжних понять [10, с. 46 - 50]. Саме завдяки реалізації цього підходу - коли національна правова система осмислюється не сама по собі, а як складовий елемент (реальний або ж потенційний) іншої правової системи (скажімо, правової системи Ради Європи чи ЄС), можна науково обґрунтувати ті умови, напрями, засоби і наслідки перетворень, яких повинна зазнати перша, аби набути відповідних системоутворюючих параметрів і органічно «вписатись» у системно-правове утворення більш високого рівня. Цей методологічний підхід - обов'язковий інструмент розробки рекомендацій, зокрема з адаптації правової системи України до пан'європейського правового простору [11, с. 16].

Серед низки дослідницьких підходів вивчення різних аспектів взаємодії принципів і норм права у правових системах, зокрема України та ЄС, варто виокремити компаративний. Під останнім розуміється один із сучасних методологічних підходів юридичної науки, який базується на порівняльно-правовому методі, але не зводиться тільки до нього, має міждисциплінарне значення, поряд із такими підходами, як соціологічний, історичний, системний, функціональний та інші, і спрямований на дослідження «не одного» об'єкта. Імпонує позиція О.Д. Тихомирова, згідно з якою визнання плюралізму та рівноправності культур, їх взаємодії на основі діалогу, необхідності розвитку не тільки загальнолюдського, але й регіонального, національно самобутнього у світовому просторі, потребує подальшого вивчення принципів і норм права у «форматі» співвідношення загального, особливого, одиничного та унікального, що відповідає саме порівняльно-правовому чи компаративістському їх осмисленню [12, с. 52]. Важливим аспектом компаративного осмислення принципів і норм права є виявлення «динаміки» загального і різного, методологічною основою якого можуть бути діалог, полілог, «поліфонія» та їхні протилежності. Причому діалог між країнами

у формуванні та визнанні принципів і норм права приводить до становлення загального і зміни у процесі діалогу різного в цій площині, а тому чим більше такого діалогу, тим більше загального і менше різного і, навпаки. Діалогічність загального і різного у принципах і нормах права дає можливість переходу і до їхньої мінливості, їх взаємопереходів і взаємозмін, тобто до осмислення в координатах часу і простору [12, с. 53]. Натомість, компаративістське бачення принципів і норм права спрямоване на осмислення їх формування, визнання та пізнання в контексті загального, особливого, одиничного та унікального в форматах часу, простору, багатоманітності правових культур, реальності їх взаємодій [12, с. 55].

У ході вивчення сутності принципів і норм права та механізмів їх взаємокореляції актуальності набуває цивілізаційний підхід, який надає можливість розглянути вказані юридичні явища через призму розмаїття наукових позицій представників різних правових системах, правових культур і цивілізацій. Разом з тим, цей дослідницький підхід сприяє виявленню особливостей національної правової системи в аспекті стану функціонування принципів і норм права, вказуючи на унікальність правової системи України й одночасно наголошуючи на недоліках і відмінностях, зумовлених особливостями суспільної правосвідомості, проблемах реалізації, тлумачення та застосування права як особливого соціокультурного феномену [13, с. 26].

Одним з важливих гносеологічних інструментів дослідження співвідношення принципів і норм права у правових системах України та ЄС є антропологічний підхід, тобто засновані на висновках певних видів антропології світоглядні ідеї про природу та сутність людини, які визначають особливості виявлення, добору і систематизації науковцем досліджуваних фактів, а також їх інтерпретації та оцінки [14, с. 55]. У сучасних умовах «антропологізація» права стає загальним явищем і набуває все більшої ваги в юриспруденції, зокрема в дослідженнях із загальної теорії права. Погляд на право з позицій антропологічного підходу зумовлює необхідність, по-перше, розрізнення правової норми як даності, що може мати, в тому числі, і надприродний характер, і норми права як установленості (результату діяльності компетентного суб'єкта), по-друге, розрізнення норми права (як правила поведінки) й юридичного процесу (як діяльності), по-третє, з'ясування співвідношення правової норми та процесу як двох форм забезпечення реалізації прав людини [15, с. 1].

Не менш істотне значення при висвітленні співвідношення принципів і норм права у правових системах відіграє аксіологічний (ціннісний) методологічний підхід, що зосереджується на характеристиці місця та ролі цінностей у праві, розкритті їх значимості для людини. Ціннісний аспект органічно властивий правовій системі, зокрема таким її елементам як принципи та норми права, які сприяють утвердженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер права й напрями його подальшого розвитку [16, с. 226].

Помітно актуалізувалась необхідність використання потребового дослідницького підходу, тобто інтерпретації й оцінки принципів і норм права як важелів, засобів задоволення потреб кожної людини, а також потреб соціальних спільнот і суспільства загалом у межах певної правової системи або типу правових систем [11, с. 15]. Особливе місце в юридичній науці посідає діяльнісний підхід до пізнання співвідношення принципів і норм права у правових системах. Відповідно до позиції С.Д. Гусарева та Є.В. Білозьорова, діяльнісний підхід у правознавстві - це гармонійна сукупність методологічних установок, прийомів, «ансамбль» методів, серед яких метод діяльності вважається провідним, а інші стосовно нього виконують обслуговуючу роль.

Цей підхід дозволяє сконцентрувати увагу дослідника не лише на проблемі власне діяльності у сфері права, а й на інших правових явищах, у співвідношенні або взаємодії з якими вона перебуває. На відміну від методу, діяльнісний підхід дозволяє ставити та вирішувати більш складні науково-пізнавальні завдання, що підтверджується розширенням його пізнавального інструментарію [9, с. 128].

Отже, на основі проаналізованого вище є всі підстави стверджувати, що вітчизняному загальнотеоретичному правознавству властивим є наявність не окремо взятого дослідницького підходу до осмислення проблематики співвідношення принципів і норм права у правових системах, а їх сукупність. Адже лише плюралізм методологічних підходів дає змогу здійснити комплексне дослідження взаємозв'язку та взаємодії принципів і норм права у правових системах України та ЄС. До ключових дослідницьких підходів вивчення механізмів взаємодії принципів і норм права у правових системах України та ЄС належать системний і компаративний (провідні), а також цивілізаційний, антропологічний, аксіологічний, потребовий, діяльнісний. При цьому гносеологічний дискурс осмислення плюралізму співвідношення принципів і норм права у правових системах зумовлюється множинністю форм існування та пізнання права як соціокультурного феномена, аксіологічний - багатоманітністю правових цінностей і цінностей права, правових оцінок, їх обумовленості розмаїттям правових культур, а так само й антицінностей, тоді як антропологічний «зріз» - плюралізмом суб'єктів права, країн і цивілізацій, множинністю форм суб'єктивації онтології, гносеології, прагматології та аксіології наукового пізнання і правової реальності.

Список використаної літератури

1. Хрідочкін А. В., Макушев П. В. *Методологія сучасного правознавства* : навч. посіб. Дніпро : Гельветика, 2017. - 368 с.; Khridochkin A. V., Makushev P. V. *Metodolohiia suchasnoho pravoznavstva* : navch. posib. Dnipro : Helvetyka, 2017. - 368 s.
2. Тихомиров О., Гусарев С. *Методологія порівняльних досліджень в Україні: філософсько-правовий аспект* / О. Тихомиров., С. Гусарев // *Право України*. - 2013. - № 9. - С. 117-137; Tykhomyrov O., Husariev S. *Metodolohiia porivnialnykh doslidzhen v Ukraini: filosofsko-pravovyi aspekt* / O. Tykhomyrov., S. Husariev // *Pravo Ukrainy*. - 2013. - № 9. - S. 117-137.
3. Кельман М. С. *Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Кельман М.С. - Київ, 2013. - 35 с.; Kelman M. S. *Metodolohiia suchasnoho pravoznavstva: stanovlennia ta osnovni napriamy rozvytku* : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora yuryd. nauk : 12.00.01. «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen» / Kelman M.S. - Kyiv, 2013. - 35 s.
4. Козюбра М. *Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій* / М. Коцюбра // *Право України*. - 2017. - № 11. - С. 142-164; Koziubra M. *Pryntsypy prava: metodolohichni pidkhody do rozuminnia pryrody ta klasyfikatsii v umovakh suchasnykh hlobalizatsiinykh transformatsii* / M. Kotsiubra // *Pravo Ukrainy*. - 2017. - № 11. - S. 142-164.
5. Козюбра М. І. *Правознавство, наука, методологія: еволюція підходів до їхніх взаємозв'язків* / М. І. Козюбра // *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. - 2018. Т. 1. - С. 3-8; Koziubra M. I. *Pravoznavstvo, nauka, metodolohiia: evoliutsiia pidkhodiv do*

yikhnikh vzaiemozviazkiv / M. I. Koziubra // Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky. - 2018. T. 1. - S. 3-8.

6. Мала енциклопедія теорії держави та права / [С. Б. Бобровник та ін.]. - за ред. проф. Ю. Л. Бошицького. - Київ : Кондор-Видавництво, 2012.-368 с.; Mala entsyklopediia teorii derzhavy ta prava / [S. B. Bobrovnyk ta in.]. - za red. prof. Yu. L. Boshytskoho. - Kyiv : Kondor-Vydavnytstvo, 2012. - 368 s.

7. Оборотов Ю. М., Горобець К. В. Методологія правового пізнання. Велика українська юридична енциклопедія / [Ю. М. Оборотов, К. В. Горобець]. - : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 2 : Філософія права / Ред. кол. : С. І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. - 1128 с. (С. 460-463); Oborotov Yu. M., Horobets K. V. Metodolohiia pravovoho piznannia. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia / [Yu. M. Oborotov, K. V. Horobets]. - : u 20 t. Kharkiv : Pravo, 2017. T. 2 : Filosofiia prava / Red. kol. : S. I. Maksymov (holova) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho. - 1128 s (S. 460-463).

8. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. - [3-тє вид., перероб. і доп.]. - Київ : Знання, 2008. - 495 с.; Husariev S. D. Yurydychna deontolohiia (Osnovy yurydychnoi diialnosti) : navch. posib. / S. D. Husariev, O. D. Tykhomyrov. - [3-tie vyd., pererob. i dop.]. - Kyiv : Znannia, 2008. - 495 s.

9. Методологія в праві : монографія / [І. Безклубий та ін.]; За заг. ред. І. Безклубого. - Київ : Грамота, 2017. - 658 с.; Metodolohiia v pravi : monohrafiia / [I. Bezklubuyi ta in.]; Za zah. red. I. Bezkluboho. - Kyiv : Hramota, 2017. - 658 s.

10. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії: Монографія / Оніщенко Н. М. - Київ : Інститут держави та права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. - 350 с.; Onishchenko N. M. Pravova systema: problemy teorii: Monohrafiia / Onishchenko N. M. - Kyiv : Instytut derzhavy ta prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2002. - 350 s.

11. Рабінович П. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції / П. Рабінович // Право України. - 2014. - № 1. - С. 11-21.; Rabinovych P. Metodolohiia vitchyznianoho zahalnoteoretichnoho pravoderzhavoznavstva: deiaki suchasni tendentsii / P. Rabinovych // Pravo Ukrainy. - 2014. - № 1. - S. 11-21.

12. Тихомиров О. Д. Принципи права в компаративістському контексті / О. Д. Тихомиров // Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. - 2012. - Вип. 3. - С. 52-57; Tykhomyrov O. D. Pryntsyru prava v komparatyvistському konteksti / O. D. Tykhomyrov // Almanakh prava. Osnovopolozhni pryntsyru prava yak yoho tsinnisni vymiry. - 2012. - Vyp. 3. - S. 52-57.

13. Кривицький Ю. В. Праворозуміння як світоглядний і методологічний фундамент правової реформи / Ю. В. Кривицький // Право і суспільство. - 2017. - № 5. - Ч. 2. - С. 25-30; Kryvytskyi Yu. V. Pravorozuminnia yak svitohliadnyi i metodolohichnyi fundament pravovoi reformy / Yu. V. Kryvytskyi // Pravo i suspilstvo. - 2017. - № 5. - Ch. 2. - S. 25-30.

14. Гудима Д. А. Антропологічні дослідницькі (методологічні) підходи. Велика українська юридична енциклопедія / [Д. А. Гудима]. - : у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 2 : Філософія права / Ред. кол. : С. І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. - 1128 с. (С. 55-59); Hudyma D. A. Antropolohichni doslidnytski (metodolohichni) pidkhody. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia / [D. A. Hudyma]. -

: u 20 t. Kharkiv : Pravo, 2017. T. 2 : Filosofiia prava / Red. kol. : S. I. Maksymov (holova) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Nats. yuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho. - 1128 s. (S. 55-59).

15. Дашковська Т. М. Співвідношення правових норм і юридичного процесу у деяких правових системах світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Т.М. Дашковська. - Одеса, 2016. - 19 с.; Dashkovska T. M. Spivvidnoshennia pravovykh norm i yurydychnoho protsesu u deiakykh pravovykh systemakh svitu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk : 12.00.01 «Teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen» / Т.М. Dashkovska. - Odessa, 2016. - 19 s.

16. Погребняк С. П. Принципи права: доктринальні питання / С. П. Погребняк // Право України. - 2013. - № 9. - С. 217-228; Pohrebniak S. P. Pryntsyru prava: doktrynalni pytannia / S. P. Pohrebniak // Pravo Ukrainy. - 2013. - № 9. - S. 217-228.

I. Stanko

METHODOLOGICAL APPROACHES IN RESEARCH OF THE CORRELATION BETWEEN THE PRINCIPLES AND NORMS OF LAW IN LEGAL SYSTEMS OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION

The article is dedicated to the research of the main methodological approaches of the problem of correlation of principles and norms of the law in the legal systems of Ukraine and the European Union. Methodological approaches in the relation between principles and rules of law reveal the problem of lack of a proper outlook on methodological principles and rules of law, which affects negatively on the legal and judicial practice, despite of the fact that practical lawyers use the concepts of law principles quite often.

The article identifies and characterizes main methodological (research) approaches to the study of the interconnection and interaction of principles and norms of law in the legal systems of Ukraine and the European Union. The current state and tendencies of development of methodology of national law are analyzed. The structure of the methodology of specifically scientific research and the place of research approaches in it are defined. The epistemological potential of main methodological approaches to understanding the correlation of principles and norms of law in the legal systems of Ukraine and the European Union is revealed.

Only the pluralism of methodological approaches makes it possible to realize a comprehensive study of the interconnection and interaction of the principles and norms of law in the legal systems of Ukraine and the EU. The main research approaches to studying the mechanisms of correlation between the principles and norms of law in the legal systems of Ukraine and the EU are systemic and comparative (leading), as well as civilizational, anthropological, axiological, necessary, activity approaches.

Keywords: *principles of law, norms of law, correlation of principles and norms of law, legal system of Ukraine, legal system of the European Union, methodology of jurisprudence, methodological approach.*

Стаття надійшла до редакції 15.10.2019 р.

УДК 351.86(477)

Д.О. Тихомиров

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ

У статті проаналізовано поняття факторів, що впливають на державну політику в сфері безпеки, співвіднесено терміни «фактор» та «причина». Здійснено класифікацію факторів, що впливають на державну політику в сфері безпеки та зазначено їх значення для практичної площини.

Ключові слова: фактор, умова, причина фактор впливу класифікація факторів.

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-55-61

Безпека являється станом складним та багатогранним та таким що перебуває у постійній динаміці. Безпека піддається постійному впливу різноманітних факторів. Тому, відповідно і сама по собі державна політика в сфері безпеки є таким же динамічним явищем, що повинна змінюватись відповідно домінуючим факторам впливу, що мають різноманітну природу, походження, територію, на яку вони розповсюджуються та наслідками. Зовнішньо-політична ситуація, економічна та кліматична, рівень науково-технічного прогресу все це здійснює свій перманентний вплив на безпеку та державну політику в сфері безпеки.

Наукове осмислення проблем впливу факторів на безпеку та державну політику в даній сфері здійснено у працях як вітчизняних, так і іноземних авторів. Проте в основному фактори розглядаються в рамках їх типології, а не класифікації. Так, наприклад, Брайар Ф. та Джалілі М. виділяють типологізаційний ряд, що складається з фізичних факторів, структурних факторів, культурних та людських факторів. Богданов Р. при розподілі факторів на групи виділяє: воєнні, загальні, дипломатичні, політичні, економічні, засоби зв'язку транспорту, суспільні та культурні.[1]

Проте дослідження факторів через призму класифікаційних рядів не часто стає предметом наукових досліджень, а тому потребує додаткового осмислення за допомогою теоретичних засобів.

Враховуючи зазначене, слід відзначити актуальність безпекової проблематики для сучасного стану правової науки та стану міждержавних відносин України в умовах глобалізації сучасного світу, а отже необхідності проведення спеціальних досліджень у даному напрямі.

У зв'язку з цим **метою** статті є характеристика сучасного розуміння факторів, що впливають на державну політику в сфері безпеки та її класифікація.

Для досягнення поставленої мети підлягають вирішенню наступні завдання:

- За результатами теоретичних узагальнень сформулювати авторське оняття факторів, що впливають на державну політику в сфері безпеки;
- співвіднести , фактори, що впливають на державну політику в сфері безпеки з причинами, здійснити їх класифікацію;

Методологічну основу дослідження склали метод порівняння, завдяки якому стало можливим співвіднести фактори та причини; метод герменевтики, що дозволив опрацювати тексти доктринальних джерел та метод класифікації, що, відповідно, дав

можливість сформувані класифікаційні ряди факторів, що впливають на державну політику в сфері безпеки.

1. Фактор впливу на державну політику в сфері безпеки та його розуміння

Сам термін «фактор» (лат. factor — «той, що робить, чинить», від facere — «діяти», «виробляти», «примножувати») в словниках розуміється як, чинник, умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища.[2] Використання терміну фактор, не являється русизмом або латинізмом. За змістом він збігається з терміном чинник, проте, у науковому обігу використовуються обидва варіанти, кожний з яких наповнюється змістом, виходячи із авторської методології або інтерпретації.

При цьому термін фактор не потрібно ототожнювати з причинами. *Причини* – це умови здійснення окремих явищ, які більш глибоко, ніж фактори, розкривають зміни рівня ресурсів та їхнього складу, а також показників роботи; вони деталізують вплив факторів [3,с.63].

Особливість теоретичного осмислення терміну «фактор» полягає в тому, що термін «фактор» ототожнюється з синонімічним терміном «чинник», що має не аби яке значення для розуміння проблем, що досліджуються. Явище суспільного життя може бути фактором лише за умов, коли воно чинить вплив на інші соціальні об'єкти, інші соціальні явища, на підставі чого набуває значення явища (або фактору)–причини, співіснування якого пов'язується з наявністю явища–наслідку. Отже, за логікою такого мислення, визнання існування фактору впливу пов'язується з визнанням та наявністю певних наслідків (позитивного або негативного характеру) у сфері безпеки.

Виходячи з лексичного розуміння терміну фактор, фактори впливу на державну політику в сфері безпеки можна розуміти як чинники, умови, що прямо або опосередковано, позитивно або негативно впливають на безпеку, а отже і на сам процес створення та реалізації державної політики, що регулює напрям забезпечення безпеки.

2.Класифікація факторів впливу на державну політику в сфері безпеки

Таблиця 1.

Класифікація факторів впливу на державну політику в сфері безпеки

Класифікаційні ознаки	Види факторів
За сферою впливу	- політичні, економічні, соціальні....
За характером поширення	- загальні, - специфічні
За рівнем впливу	- основні, - другорядні
За часом дії	- постійні, - тимчасові
За характером залучених ресурсів	- інтенсивні, - екстенсивні
За характером походження	- об'єктивні, - суб'єктивні
За рівнем деталізації	- прості, - складні
За можливістю кількісного виміру	- параметричні, - непараметричні
За наслідками	- позитивні, - негативні; -зворотні, - незворотні
За ступенем формалізації	-видимі, -латентні

Класифікація потребує додаткового пояснення та аргументації, особливо, що стосується самих видів факторів. Найбільш класичним критерієм класифікації є критерій **сфери впливу**. За цим критерієм фактори, можна поділити на політичні, економічні, соціальні, правові, що пов'язується з існуванням відповідних сфер соціального життя, в межах яких і зароджуються фактори впливу на державну політику

сфері безпеки. Так, для конкретизації даних видів можна виділити конкретні сфері їх існування та здійснити їх характеристику.

Політичні фактори походять від суспільних відносин, що стосуються політики – сфери досягнення та здійснення влади у суспільстві. Одним з таких факторів, що мають місце у суспільстві можна назвати наявність фактів пропаганди в межах домінуючої ідеології, що суттєво впливає на думку великих мас населення. Історичним прикладом такого фактору є ідеологія націонал-соціалізму у Німеччині часів 1933-1945 років та діяльність Й. Геббельса, який був міністром Імперського міністерства народної освіти і пропаганди тих років. Реалізація такої ідеології та пропаганди призвела до жахливих наслідків для мільйонів людей – представників багатьох держав світу та була засуджена на Нюрнберзькому процесі.

Економічні фактори, відповідно, пов'язані з фінансовими, ресурсними, виробничими та іншими суспільними відносинами та ситуаціями. Наприклад, курс національної валюти впливає на безпеку через аспекти торгівельної спроможності держави та купівельної спроможності населення, стабільність розвитку економічної системи, довіри до банківських кредитів та депозитів, як приклад можна привести стрибки вартості української валюти 2008 та 2014 років, що призвело до суттєвого зменшення рівня життя населення.

Соціальні фактори – це сили, що впливають на державну політику в сфері безпеки, що породжуються і існують у самих суспільних взаємовідносинах. Так, демографічна ситуація в державі та співвідношення працюючого/непрацюючого населення має суттєвий вплив на безпеку, оскільки впливає на економічний потенціал держави, можливість здійснювати соціальний захист та соціальну допомогу громадянам, що її потребують тощо.

Правові фактори містяться у особливостях самого законодавства держави. Негативним фактором даного виду можна привести наявні прогалини та колізії законодавства, відсутність правової визначеності типових ситуацій, нечітка визначеність ознак правопорушення, що загалом може привести до уникнення юридичної відповідальності або до покарання осіб, які не винуваті.

Техногенні фактори виявляються у ситуаціях, впливах хімічного, механічного та енергетичного характеру, що тим або іншим чином може впливати на безпеку. Для ілюстрації можна вказати на фактор наявності хімічних промислових виробництв в межах населеного пункту, що автоматично викликає загрозу можливості їх негативного впливу на оточуюче населення та, відповідно, на реакцію держави, спрямовану на повну нейтралізацію або на зменшення ризику впливу з боку таких загроз.

Природні фактори - будь-які фактори (предмети, явища, рушійні сили процеси, умови їх перебігу), що діють незалежно від людини та без її участі або пов'язані з її біологічною сутністю. Нещодавнім прикладом природних факторів можна привести лісові пожежі Австралії 2019 року, що могли бути викликані особливостями клімату держави та потребували залучення комплексу сил і засобів, як для нейтралізації наслідків, так і для попередження таких загроз в майбутньому.

Важливим для розуміння особливостей державної політики є поділ факторів за критерієм **характеру поширення**. Цей критерій має суттєве значення для розуміння наслідків, що потенційно впливові для великих або маленьких територій, забезпечення яких пов'язується з вибором тих або інших заходів, необхідних для забезпечення безпеки регіону.

Отже, загальні фактори - це такі, що розповсюджують свій вплив на всі сфери існування суспільства. Прикладом фактору загального рівня можна привести наявні бойові дії в межах держави, що впливає, як на економічну складову (додаткові податки,

витрати спрямовані на відновлення бойової здатності збройних сил, відшкодування матеріальних збитків, відновлення пошкодженої інфраструктури в межах проведення бойових дій), так і на політичну – політична нестабільність, пошук «ворогів», масові демонстрації та невдоволеність суспільства владою. Зазнає впливу також і соціальна сфера де найтяжчими наслідками виступають людські втрати, що не можуть бути відновлені.

Специфічні фактори розуміються як такі, що здійснюють вплив виключно на окрему сферу суспільного життя або її специфічну сторону. Так, наприклад, збільшення доходу особи на рівень, більший, ніж достатньо для задоволення природних потреб, зумовлює формування можливостей та потреб у духовному задоволенні, культурному розвитку особистості.

Важливим критерієм для формування державної політики виступає *рівень впливу* на безпеку, що дозволяє характеризувати якісну сторону загроз, інших соціально-впливових явищ, що мають позитивні наслідки впливу. В даному випадку можна виділити основні та другорядні фактори впливу.

Основні фактори, можна охарактеризувати як фактори, що здійснюють прямий вплив на рівень безпеки та напрями державної політики. Такий фактор як діючі організовані злочинні угруповання прямо та безпосередньо впливає на безпеку існування суспільства та окремих осіб, оскільки злочини порушують права та свободи конкретних осіб.

Другорядні – всі інші фактори, крім основних. Як приклад, зміна пропорції між працездатним та непрацездатним населенням сама по собі не викликає негативних або позитивних наслідків, проте може спричинити вплив на економічну ситуацію в аспекті зменшення/збільшення надходжень до пенсійного фонду, що спричиняє зміни у рівні соціального захисту населення пенсійного віку.

В даному варіанті класифікації доцільно вказати і те, що із послабленням або посиленням основних і другорядних факторів вони можуть переходити з однієї якості в іншу. Так сама загроза зовнішнього військового втручання теоретично існує постійно, проте не завжди являється основним фактором впливу на державну політику в сфері безпеки. Проте, коли ця загроза здійснюється або стає реальною, то в такі ситуації вона з другорядних факторів переростає в основний фактор впливу.

Доволі традиційним критерієм, що застосовується для загальної характеристики факторів впливу є також *час дії*. За цим критерієм всі фактори впливу уявляється можливим розподілити на дві групи – постійні та тимчасові.

Фактори *постійної дії* – здійснюють вплив на державну політику в сфері безпеки протягом усього часу. Прикладом є злочинність, що являється постійним фактором та передбачається державною політикою та впливає на неї на постійній основі.

Фактори *тимчасової дії*, вплив яких відбувається в межах певної часової ланки, мають своє начало та завершення. Наприклад, наслідки аварій на небезпечних об'єктах, що можуть нанести шкоду екологічній ситуації, слід розрізняти за терміном небезпечної дії, визначаючи при цьому масштабність та серйозність загрози, а також адекватність заходів реагування в тій чи іншій ситуації.

Розуміння та передбачення темпоральних меж розвитку того чи іншого явища, здатності його впливу на ситуацію, стан життя має суттєве значення для прийняття управлінських рішень, організації превентивних заходів.

За *характером залучених ресурсів для нейтралізації або активізації впливу на ситуацію* фактори поділяються на інтенсивні та екстенсивні.

Інтенсивні – це фактори, що потребують залучення впливових засобів, зокрема: використання досягнень науки, техніки, підвищення продуктивності результатів

суспільної праці, поліпшення використання наявних ресурсів. Прикладом таких засобів можна привести потребу оновлення очисних систем, зменшення викидів газів у атмосферу за допомогою використання сучасних технологій, зокрема, використанню альтернативних джерел енергії (перехід на екологічну та відновлювану енергетику), що має вплив на покращення екологічної ситуації в регіоні.

Екстенсивні – пов'язані з кількісними зусиллями для отримання бажаного результату. Так, збільшення чисельності відповідного органу у сфері безпеки (збройні сили, ДСНС, правоохоронна система) є кількісним показником тих наслідків, що зумовлюються факторами погіршення криміногенної ситуації або звичайного збільшення самого населення держави або окремого регіону.

За **характером походження** фактори можуть бути об'єктивні та суб'єктивні. *Об'єктивні* фактори не залежать від волі особи. Зачасту, об'єктивні фактори пов'язані з природними явищами, що не знаходяться під контролем та волею людини – повені, пожежі, температурні, кліматичні зміни тощо. *Суб'єктивні* фактори, навпаки, залежать від волі особи. Таким фактором може бути недбалість, що призводить до катастрофи (аварія Боїнгу в Ірані 2019 року).

За **рівнем деталізації** фактори можна поділити на прості та складні. Такий поділ важливий для розуміння напрямів та органів до компетенції яких відноситься активізація або нейтралізація факторів впливу. Отже, під *простими факторами* можна розуміти такі, що зумовлюються існуванням однієї причини. Як приклад, можна навести, прихід до влади такої партії, представники якої шляхом реалізації своєї політики забезпечили поліпшення відносин із іншими суб'єктами міжнародних відносин, зміцнили авторитет країни на міжнародній арені, поліпшили інвестиційний клімат, що загалом позитивно вплинуло на стан безпеки у країні, створило умови для подальшого її демократичного розвитку. *Складні* – передбачають наявність дії одночасно декількох факторів-причин на ситуацію, що склалася.

Фактори також можна також поділити і за критерієм **можливості їх кількісного виміру**, що є важливим для вивчення та аналізу їх впливу на безпеку. Видами таких факторів є параметричні та непараметричні.

Параметричні фактори – фактори, що можуть піддаватися кількісній оцінці. Наприклад, середня заробітна плата по державі/регіону, кількість імпорту та експорту, що можуть бути виміряні та візуалізовані у певній числовій кількості.

Непараметричні фактори кількісній оцінці не піддаються. Так, можливість загрози ядерної війни у світі вимірюється відносною візуалізацією у вигляді «годинника судного дня», що на 23 січня показували час 100 секунд до півночі [4].

Важливим для розуміння значення фактору є їх поділ **за наслідками впливу**, оскільки саме на основі даного розподілу можна оцінити кількість зусиль та потребу в оперативності прийняття рішень для нейтралізації або активізації факторів впливу. В даному варіанті фактори можна поділити на позитивні та негативні; зворотні та незворотні.

Позитивні – ті фактори, що позитивно впливають на стан безпеки. Таким фактором є прозорість та простота ведення підприємницької діяльності, що спричиняє збільшення рівня доходів населення, збільшення кількості робочих місць, заміщення імпортованої продукції/послуг – національною за походженням, збільшення експорту товарів та послуг.

Негативні фактори, відповідно, мають негативний вплив на стан безпеки, а отже і потребують передбачення їх потенційного впливу при створенні та реалізації державної політики у тій чи іншій сфері суспільного життя. Так, наявність або загроза масових заворушень в державі/регіоні, наявність екологічної катастрофи спричиняють вимушені

переселення громадян, зменшення інвестицій, збільшення відсоткової ставки міжнародних кредитів, виведення іноземного капіталу, виведення з обігу плодородних земель тощо.

Зворотні фактори можуть бути повністю нейтралізовані при їх наявності, при цьому не враховується кількість часу, що може бути потрібний для їх ліквідації, а береться сама можливість це здійснити. Для прикладу можна привести наслідки аварії на АЕС «Фукусіма», де для ліквідації наслідків забруднення території потрібно біля 300 років[5].

Незворотні фактори є такими факторами, наслідки впливу яких повністю ліквідовані бути не можуть. Аналогічно до прикладу зворотного фактору можна привести наслідки аварії ЧАЕС, де забруднення відбулося плутонієм-239 та іншими радіоактивними елементами, при цьому період полурозпаду даного елемента приблизно 24 тисячі років.[5].

Важливим для можливості передбачення перспективи правового регулювання, реалізації певної соціальної моделі управління є розподіл факторів-причин **за критерієм ступеня формалізації**, внаслідок чого ми отримуємо фіксовані та латентні.

Фіксовані є «видимими» факторами, що піддаються об'єктивізації. Таким фактором є стабільність в політичній та економічній сферах, яка створює достатні та необхідні умови для передбачення та уникнення несподіваних або негативних явищ соціального розвитку. *Латентні* ж - «невидимі» та не можуть бути виявлені повністю або частково. В даному випадку можна привести приклад неочікуваної дії такої загрози як епідемія, кількісно-якісні показники якої довгий час залишаються невідомими, до не дозволяє оперативно застосувати відповідні заходи та засоби превенції.

Також, окрім зазначених вище класифікацій, можна навести й інші приклади теоретичного осмислення факторів впливу, серед яких пропонується використання таких критеріїв як: за вольовою ознакою (події, дії), за формою існування (статичні динамічні), за кількістю учасників (індивідуальні, групові, масові) тощо.

Отже запропонована класифікація не є вичерпною та може продовжуватись на основі інших критеріїв, проте відображає основну кількість класифікаційних рядів, на основі яких може бути здійснено не тільки власне розподіл факторів впливу, але й обрання адекватних заходів реагування, особливо, якщо фактор-причина несе у собі негатив.

Кожний фактор реальної дійсності може бути класифікований за відповідними критеріями, що може допомогти при формуванні державної політики в аспекті визначення функціональної спрямованості компетенції органів державної влади органів, відповідальних за стан безпеки у країні.

Отже за результатами попереднього узагальнення, фактори та умови можна вважати синонімічними термінами, що мають різне лексичне походження. Проте їх не потрібно ототожнювати з причинами, оскільки даний термін має більш абстрактне та глибинне значення, що впливає на самі фактори. Фактори, що впливають на державну політику в сфері безпеки можна розуміти як чинники, умови, що прямо або опосередковано, позитивно або негативно впливають на безпеку, а отже і на сам процес формування та реалізації державної політики у цій сфері.

Класифікувати фактори, що впливають на державну політику в сфері безпеки можна за великою кількістю критеріїв, що можуть відобразити їх особливості як з боку їх формування та виникнення (місця, вольового критерію), так і з боку зовнішніх ознак (властивостей, можливостей кількісного виміру), наслідкових характеристик (за наслідками, рівнем впливу), характеристиками функціонування та існування (часова характеристика, порядком дії, територією впливу) тощо.

Список використаної літератури

- 1.Седляр Ю. Внутрішні фактори формування зовнішньої політики держави. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. К. 2011. Вип. 22. С. 299-308. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26865/33-Sedlyar.pdf?sequence=1>; Sedliar Yu. (2011) *Vnutrishni faktory formuvannia zovnishnoi polityky derzhavy*. Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei. K. Vyr. 22. S. 299-308.
- 2.Фактор. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/faktor>; *Faktor*]. Slovnyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk.
- 3.Серединська В.М., Загородна О.М., Федорович Р.В. Теорія економічного аналізу. Підручник /В.М. Серединська, О.М. Загородна, Р.В. Федорович. Тернопіль: Видавництво Астон. 2006. 368 с.; Seredynska V.M., Zahorodna O.M., R.V. Fedorovych R.V. (2006) *Teoriia ekonomichnoho analizu*. Pidruchnyk. Ternopil: Vydavnytstvo Aston.368s.
- 4.Отсчет до глобальной катастрофы. Почему стрелки часов судного дня остановились на отметке 100 секунд до полуночи. Телевізійна служба новин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tsn.ua/ru/svit/otschet-do-globalnoy-katastrofy-pochemu-strelki-chasov-sudnogo-dnya-ostanovilis-na-otmetke-100-sekund-do-polunochi-1480137.html>; *Otschet do hlobalnoi katastrofi. Pochemu strelky chasov sudnoho dnia ostanovylys na otmetke 100 sekund do polunochy*. Televiziina sluzhba novyn.
- 5.Будущее Чернобыля. Телевізійна служба новин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://tsn.ua/ru/analitika/budushee-chernobylya-422591.html>; *Budushchee Chernobilia*. Televiziina sluzhba novyn.

D. Tykhomyrov

CONCEPTS AND CLASSIFICATION OF FACTORS AFFECTING THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF PUBLIC SECURITY POLICY.

The purpose of the article is to characterize the current understanding of the factors that influence public policy in the field of security and its classification. The methodological basis was the methods that allowed to obtain sound and logically valid conclusions, in particular, the method of comparison, which made it possible to correlate factors and reasons; method of hermeneutics, which allowed to elaborate the texts of doctrinal sources, a method of classification, which, accordingly, made it possible to deduce the classification series of factors influencing the state policy in the field of security. Scientific novelty. The article defined the understanding of the factors influencing public security policy, made a correlation between the factors and the causes. The classification of the factors of influence on the state policy in the field of security is revealed and their essence is revealed. Conclusions. It has been determined that "factor" and condition can be used as synonymous terms. The terms causes and factors, although similar, are not the same. The term of the cause is primary in relation to the factor. The factors that influence state security policy can be understood as factors, conditions that directly or indirectly, positively or negatively affect security, and therefore the very process of creating and implementing state policy, regulates the direction of security. properties, quantitative capabilities), consequential characteristics (by implication, level of influence), and criteria related to the characteristics of their functioning and existence (temporal characteristics, order of action, territory of influence), etc.

Keywords: factor, condition, cause of influence factor classification of factors.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2019 р.

УДК: 351.746.1: 343.985

І.Ф. Хараберюш

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ ЯК ОБ'ЄКТ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

У статті розглядаються негласні слідчі (розшукові) дії як заходи, що порушують конституційні права та свободи людини і потребують окремого контролю. Судовий контроль визначається як ефективний засіб забезпечення конституційних прав та свобод людини, у відношенні до яких проводяться НСРД з використанням оперативно-технічних засобів. Розглядаються шляхи підвищення ефективності судового контролю.

Ключові слова: *судовий контроль, негласні слідчі (розшукові) дії, досудове розслідування, оперативна техніка, програмне забезпечення.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-62-69

Постановка проблеми. В Конституції України закріплено, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1, ст. 3]. Це є основним орієнтиром України в загальнодержавній політиці щодо забезпечення непорушності конституційних прав та свобод людини органами публічної влади. Разом із тим, стає актуальним питання підвищення ефективності протидії злочинності в частині розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, які посягають на права і свободи окремих осіб, а також й на суспільство і державу в цілому.

Одним з таких шляхів забезпечення ефективної діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинам в умовах сьогодення є застосування негласних методів проведення розслідування з використанням оперативно-технічних засобів, які у кримінальному процесуальному законі України знайшли втілення в інституті негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД). Однак НСРД є способом збирання доказової інформації, який, як і відповідні оперативно-технічні заходи, суттєво обмежує конституційні права і законні інтереси людини. Тому, відповідно європейським стандартам, можливість використання НСРД і відповідних технічних засобів повинна передбачати існування механізмів контролю за дотриманням прав та свобод людини. На сьогодні найбільш дієвим серед цих механізмів вважається судовий контроль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика судового контролю при проведенні НСРД досліджувалась в наукових працях українських правників, таких як М.В. Багрій, О.А. Білічак, О.В. Бочковий, О.В. Бурлака, А.А. Гринь, В.О. Глушков, В.В. Городовенко, О.М. Дроздов, О.В. Керевич, М.А. Макаров, Д.Й. Никифорчук, М.А. Погорецький, О.І. Полухович, О.М. Сало, Є.Д. Скулиш, О.Ю. Татаров, С.Р. Тагієв, Л.Д. Удалова, С.В. Шапутько, В.О. Шерудило та ін. Однак питання забезпечення прав та свобод людини при проведенні НСРД з використанням оперативно-технічних засобів потребують окремого розгляду.

Мета дослідження. Метою статті є розгляд особливостей судового контролю при проведенні НСРД з використанням оперативної техніки щодо забезпечення конституційних прав і свобод людини та визначення напрямків підвищення ефективності діяльності слідчого судді.

Виклад основного матеріалу. Після проголошення незалежності та приєднання до Статуту Ради Європи Україна взяла на себе зобов'язання привести своє національне законодавство у відповідність до загальновизнаних норм міжнародного права та процесуальних нормативів, передбачених Європейською конвенцією про захист прав і основних свобод людини. Але лише визнання та декларування прав і свобод у законодавстві не в змозі забезпечити їх ефективну реалізацію. Тому сьогодні першочерговою задачею держави у сфері кримінальних процесуальних відносин є створення дієвого механізму забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини, удосконалення процесуальних гарантій з урахуванням вимог існуючих міжнародних стандартів.

Відповідно до Конституції України і міжнародних документів у галузі захисту прав людини та кримінальної юстиції підвищується роль суду в механізмі охорони прав та законних інтересів особи, що можуть бути обмежені на досудових стадіях кримінального процесу при проведенні НСРД з використанням оперативно-технічних засобів. Традиційно вважається, що, крім функції правосуддя, суд у кримінальному процесі здійснює ще одну не менш важливу функцію – функцію судового контролю. Це означає, що судовий контроль у стадії досудового слідства носить гарантійний правоохоронний характер як стосовно людини, і громадянина, так і щодо правосуддя по кримінальних справах, оскільки він покликаний не допустити незаконного обмеження конституційних прав учасників кримінально-процесуальної діяльності, а у разі необхідності – швидко й ефективно їх відновити [2].

З прийняттям у 2012 року Кримінального процесуального кодексу відбулася кардинальна зміна підходів до розуміння сутності та змісту діяльності представників судової гілки влади у досудовому провадженні внаслідок системних змін у структурі кримінальної процесуальної діяльності – появі нового суб'єкта – слідчого судді. Така діяльність, спрямована на захист прав, свобод та інтересів особи, отримала нову для судових органів, певним чином видозмінену процесуальну форму, та покликана підвищити якість досудового розслідування кримінальних правопорушень шляхом посилення ролі суду в прийнятті окремих процесуальних рішень на стадії досудового розслідування, визначення напрямів досудового розслідування, проведення окремих процесуальних дій, використання їх результатів у доказуванні в кримінальному провадженні.

Ми погоджуємося, що будь-яке обмеження прав і свобод людини й громадянина засновується на законі, повинно мати легітимну ціль та бути необхідним для суспільства. Таке обмеження повинно бути винятком в інтересах національної безпеки, боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку, захисту прав і свобод інших людей [3, с. 56]. При цьому для контролю при проведенні НСРД слідчий суддя повинен мати чіткий алгоритм дій та перелік документів при визначенні можливості або неможливості проведення НСРД для мінімізації суб'єктивного чинника (дискреційних повноважень).

Висновок, що слідчий суддя здійснює судовий контроль за дотриманням конституційних прав людини при проведенні НСРД ми можемо зробити також, визначивши основні ознаки цих негласних дій, а саме:

1. Застосування більшості негласних слідчих (розшукових) дій можливе у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. Так, відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Очевидно, законодавець, передбачаючи таке законодавче положення, керувався наміром належного забезпечення прав та законних інтересів людини у кримінальному провадженні.

2. Визначальною ознакою негласних слідчих (розшукових) дій є їх негласність, неочевидність, скритність (прихованість) від осіб, які в них не беруть участь, у тому числі й від співробітників слідчих і оперативних підрозділів, але передусім від об'єктів, відносно яких вони проводяться.

3. Більшість НСРД проводяться виключно у кримінальному провадженні на підставі ухвали слідчого судді. Виняток з цього правила складають контроль за вчиненням злочину, який відповідно до ч. 4 ст. 246 КПК України проводиться виключно за рішенням прокурора, а також виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що відповідно до ч. 2 ст. 272 КПК України здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування або постанови прокурора.

4. Метою НСРД є отримання доказів для з'ясування обставин злочину, встановлення осіб, які його вчинили, розшуку осіб та інших фактичних даних, які мають суттєве значення у кримінальному провадженні (про предмети, речі, осіб, документи, події, факти тощо), що здійснюється у прихований спосіб.

5. Усі НСРД пов'язані із обмеженням конституційних прав, свобод і інтересів людини і громадянина. Очевидно саме з цим пов'язується той факт, що дозвіл на їх проведення надає слідчий суддя, яким може бути лише голова апеляційного суду чи інший визначений ним суддя цього суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування.

6. НСРД здійснюються за допомогою специфічних форм та методів, що притаманні оперативно-розшуковій діяльності і не підлягають розголошенню [4, с. 26-28]. Слід також відзначити, що НСРД проводяться оперативною технікою, якій не надано належного значення і яка не знайшла свого місця в процедурі судового контролю. Це, в свою чергу, може привести до порушення конституційних прав та гарантій потерпілого.

Разом з тим, як показує аналіз вітчизняної правозастосовної практики, лише до 5% їх результатів визнаються доказами національними судами, що безумовно актуалізує дослідження причин такого низького використання результатів НСРД для отримання доказів у кримінальному провадженні [5]. Однією з таких причин, ми вважаємо, недосконалість судового контролю при проведенні цих заходів.

Спробуємо розібратись в окремих причинах такого становища. Почнемо з розгляду особливостей організації та тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Тагієвим С.Р. зроблено висновок, що особливостями організації і тактики проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України є:

1) отримання оперативним шляхом доказової інформації щодо осіб, відносно яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії;

2) створення суб'єктом-ініціатором належних умов для підготовки та безпосереднього проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

3) встановлення уповноваженим суб'єктом (слідчим, прокурором чи слідчим суддею) необхідності оперативного-розшукового забезпечення негласних слідчих (розшукових) дій під час їх проведення, зокрема використання оперативно-розшукових сил та засобів;

4) застосування суб'єктами проведення негласних слідчих (розшукових) дій відповідних тактичних прийомів, характерних для процесу отримання інформації, які

залежать як від категорії конкретного суб'єкта проведення негласних слідчих (розшукових) дій, так і від середовища існування інформації, необхідної у кримінальному процесі та ін. [6, с.172].

За логікою нашою дослідження доречним буде розгляд позиції О.І. Полюховича щодо об'єкта судового контролю через призму специфіки інституту НСРД, що дало можливість зробити йому окремі висновки:

1. Об'єктом судового контролю визначається як рішення, дії, бездіяльність учасників кримінального процесу, без вказівки на конкретних суб'єктів або їх групи. Таке визначення не суперечить п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК та відповідає реаліям кримінального судочинства, оскільки в ряді випадків слідчий суддя розглядає не лише рішення, дії, бездіяльність державно-владних суб'єктів (слідчого, прокурора), а й оцінює дії (або наміри здійснити дії) учасників провадження, які відстоюють власні інтереси. При здійсненні судового контролю при проведенні НСРД, то, зважаючи на державну монополію у реалізації вказаного виду слідчих дій, об'єктом судово-контрольної діяльності можуть бути рішення, дії та бездіяльність виключно державно-владних суб'єктів – слідчого і прокурора.

2. Якщо у п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК йдеться про обмеження прав, свобод та інтересів у цілому, то системний аналіз статей глави 21 КПК дає можливість дещо звузити вказаний перелік. Так, у низці статей, які стосуються проведення НСРД (ч. 1 ст. 253, ч. 8 ст. 271 КПК), відмічається, що даний різновид слідчих дій (принаймні в тій частині, де вони потребують судового дозволу) обмежує саме конституційні права та свободи людини [7, с. 36].

Таким чином, з одного боку, судовий контроль щодо дотриманням конституційних прав і свобод людини при проведенні НСРД здійснюється за клопотанням слідчого або прокурора, а не за ініціативою слідчого судді. При цьому узагальнення судової практики вказує на необхідність дотримання вимог законності, обґрунтованості та мотивованості клопотання:

– законність клопотання: клопотання як процесуальний документ повинно складатися уповноваженою на те особою і відповідати вимогам ст. 248 КПК України. Оскільки в ст. 248 КПК України закріплені обов'язкові реквізити клопотання, то вони зазначаються в ньому. Складене клопотання повинно відповідати вимогам ст. 248 КПК України на підставі якої воно складено;

– обґрунтованість клопотання: висновки клопотання мають ґрунтуватися на сукупності фактів і достатніх доказах, які б в обов'язковому порядку охоплювали всі істотні обставини справи і відображали дійсність. Обґрунтованість пов'язана з фактичною стороною застосування закону щодо конкретної життєвої ситуації;

– вмотивованість клопотання: дана ознака передбачає у клопотанні не тільки опис обставин, а й посилання на докази, аналіз, відповідних пояснень. Вмотивованість клопотання повинна сприяти обґрунтованості клопотання. Вмотивованість клопотання впливає на рішення, яке може обрати слідчий суддя, надає клопотанню внутрішньої та зовнішньої переконливості, виключає сумніви, суб'єктивізм.

З іншого боку, суд може розглядати законність проведення НСРД (або принаймні їх початку) не заздалегідь, а постфактум – тобто вже після того як процесуальна активність, яка априорі спрямована на обмеження прав та свобод людини, розпочалась у відповідності до вимог ст. 250 КПК. Передбаченість такої процедури чинним кримінальним процесуальним законодавством дає право вести мову про виправданість виділення в рамках судового контролю при здійсненні НСРД: (а) попереднього судового контролю (який носить превентивний характер і спрямований на запобігання незаконному та (або) невинуватому обмеженню прав і свобод людини) та (б)

наступного судового контролю (який здійснюється після початку правообмежувальних процесуальних дій і переслідує мету припинення незаконного та (або) невинуватого обмеження прав людини) [7, с. 56-57].

Ми підтримуємо думку, що в умовах дії засади змагальності кримінального процесу та покладення обов'язку доводити допустимість доказів на сторону, яка їх подає, буде справедливим ініціювання стороною захисту спору про надійність і допустимість результатів НСРД. У свою чергу європейські стандарти кримінального судочинства вимагають забезпечення державою справедливих процедур для перевірки допустимості доказу в тих ситуаціях, де надійність доказу може стати предметом спору [7, с. 179]. І це, в першу чергу, може стосуватись засобів проведення НСРД.

Існуюча на сьогодні правозастосовна практика в Україні, яка характеризується не повним врахуванням законодавцем вищезазначеної позиції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), полягає в тому, що як сторона захисту, так і суд першої інстанції, який здійснює розгляд провадження по суті, позбавлені можливості ознайомитися з клопотанням слідчого, прокурора, на підставі якого постановлена ухвала слідчого судді про надання дозволу на НСРД, оскільки воно залишається засекреченим та не долучається прокуратурою до матеріалів кримінального провадження. Хоча фактично ЄСПЛ веде мову про «докази, які стосуються допустимості інших доказів», до числа яких безперечно має відноситися й клопотання слідчого, прокурора про надання дозволу на проведення НСРД [8].

Ми згодні, що впровадження зазначеного підходу в практику матиме позитивне значення відразу в кількох аспектах. По-перше, це забезпечить відповідність кримінальної процесуальної діяльності в Україні виробленим ЄСПЛ стандартам кримінального судочинства в частині створення механізмів перевірки надійності і допустимості доказів. По-друге, надасть можливість більш повної реалізації засади змагальності, зокрема, щодо можливості сторони захисту знайомитися з доказовою базою процесуального опонента. По-третє, забезпечить більш відповідальне ставлення слідчих та особливо їх процесуальних керівників до оформлення та обґрунтування клопотань про надання дозволу на проведення НСРД [7, с. 180]. А це у підсумку підвищить ефективність судового контролю.

Ми повинні підкреслити, що усі НСРД проводяться за допомогою оперативної техніки, яка у відповідності до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» є прерогативою оперативних підрозділів [9, с. 85-86]. В умовах дії чинного Кримінального процесуального кодексу функція оперативної техніки дещо змінилася. В новому контексті оперативна техніка – це сукупність оперативно-технічних засобів та науково обґрунтованих тактичних прийомів та способів їх використання із суворим дотриманням законності з метою виконання правоохоронними органами завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження.

Також для завдань судового контролю важливим є закріплення у кримінальному процесуальному законі, що інформація на виході науково обґрунтованого технічного засобу (матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні), характеризується максимальною об'єктивністю й повнотою, тобто є документом [10, п. 1 ч. 2 ст. 99]. Це підтверджує результати наших попередніх досліджень [9; 11] та думки інших науковців [12; 13]. Але поява нових засобів спеціальної техніки (програмного забезпечення) потребує певної уваги та окремого розгляду.

У цьому випадку суттєве значення має проблема інструментарію, у вигляді програмного забезпечення, використовуваного при проведенні, наприклад, НСРД «Зняття інформації з електронних інформаційних систем» у кримінальному

провадженні. Так, сучасні реалії процесу поширення програмного забезпечення в рамках співдружності незалежних держав свідчать про те, що практично повсюдно використовується неліцензійне або несертифіковане програмне забезпечення, у тому числі й у діяльності правоохоронних органів. Така обставина може мати досить негативне значення при оцінці судом результатів НСРД «Зняття інформації з електронних інформаційних систем», експертизи або огляду комп'ютерної техніки з використанням подібного програмного забезпечення, що негативно вплине і на ефективність судового контролю.

Рішення вищевказаної проблеми програмно-технічного забезпечення можливо двома способами. Перший реалізується придбанням спеціального програмного забезпечення, розробленого закордонними компаніями (наприклад, EnCase, Knoppix-STD, Penguin Sleuth Kit і ін.). Так, у даний час, зусиллями фахівців компанії Guidance Software, створені відповідні програмні продукти [14, с. 9-10]. Другий шлях вирішення проблеми програмно-технічного забезпечення правоохоронних органів – створення національними фахівцями програмного забезпечення, ліцензованого, сертифікованого і спеціально призначеного для вирішення експертних досліджень, оперативно-розшукових і негласних слідчих (розшукових) дій.

Підводячи підсумок можемо констатувати, що судовий контроль при проведенні НСРД з використанням оперативно-технічних засобів, має свої особливості. Слідчий суддя повинен враховувати, що НСРД можуть проводитись з використанням тільки ліцензійних та сертифікованих засобів негласного отримання інформації.

Список використаної літератури

1. Конституція України : офіц. вид. / Верхов. Рада України. К. : Парлам. вид-во, 2017. 68 с. *Konstitutsiya Ukrainy : of its. vyd. / Verkhov. Rada Ukrainy. K. : Parlam. Vyd-vo, 2017. 68 s.*

2. Трофименко В.М., Туманянц А.Р. Судовий контроль за дотриманням прав і свобод людини при проведенні слідчих дій у житлі чи іншому володінні особи: Кримінальний процес та криміналістика: Вісник Харківського інституту регіонального управління та права. URL: <http://univer.km.ua/visnyk/653.pdf>. Trofimenko V.M., Tumanyants A.R. Sudovy kontrol za dotrymannyamy prav i svobod lyudyny pri provedenni slidchikh diy u zhytli chy inshomu volodinni osoby: Kryminalny protses ta kriminalistika. *Visnyk Kharkivskogo instytutu regionalnogo upravlinnya ta prava. URL: http://univer.km.ua/visnyk/653.pdf.*

3. Гольдберг Н.О. Забезпечення конституційних прав і свобод особи при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій у її житлі та іншому володінні // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2016. № 2. С. 47-58. Goldberg N.O. Zabezpechenny konstitutsionnykh prav i svobod osoby pri provedenni neglasnykh slidchikh (rozshukovykh) diy u ii zhytli ta inshomu volodinni // *Visnyk Luganskogo derzhavnogo universitetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka. 2016. № 2. S. 47-58.*

4. Коваль А. А. Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. 264 с. Koval A.A. Zabezpechenny prav lyudyny pri provadzhenni neglasnykh slidchikh (rozshukovykh) diy : monografiy. *Mykolaiv : Vyd-vo ChNU im. Petra Mogyly, 2019. 264 s.*

5. Сергеева Д.Б. Напрямки використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні // Вісник кримінального судочинства. 2018. № 2. С. 81-91. Sergeev D.B. *Napryamki vykorystanny*

rezultativ neglasnykh slidchikh (rozshukovykh) diy u kriminalnomu protsesualnomu dokazuvnni // Visnyk kriminalnogo sudochinstva. 2018. № 2. S. 81-91.

6. Tagiev S. R. Instytut neglasnykh slidchikh (rozshukovykh) diy u kriminalnomu protsesi Ukrainy: teoriyu i praktyku : monogr. Chernigiv : Desna Poligraf, 2015. 512 s.

7. Полюхович О.І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2017. 231 с. Polyukhovych O.I. Sudovy kontrol pri provedenni neglasnykh slidchikh (rozshukovykh) diy : dys. kand. yurid. Nauk : 12.00.09 / Nats. Yurid. un-t im. Ya. Mudrogo. Kharkiv, 2017. 231 s.

8. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 листопада 2015 р., справа № 5-2150км15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53899878>. Ukhvala Vyshchogo spetsializirovanogo sudu Ukrainy z rozglyadu tcivilnykh i kriminalnykh sprav vid 26 lystopada 2015 r., sprava № 5-2150км15. Edyny derzhavny reestr sudovykh rishen. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53899878>.

9. Хараберюш І.Ф. Протидія злочинності засобами спеціальної техніки: концептуальний підхід: монографія. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2011. 362 с. Kharaberyush I.F. Prottydiya zlochinnosti zasobamy spetsialnoy tekhniki: kontseptualnyu pidkhdid: monografiyu. Donetsk: Vyd-vo «Noulidzh», 2011. 362 s.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям КПК України» станом на 02 липня 2012 року. К.: Алерта, 2012. 304 с. Kryminalnyu protsesualnyu kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy «Pro vnesenny zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u zvyazku z pryunyattyam KPK Ukrainy» stanom na 02 lypnya 2012 roku. K.: Alerta, 2012. 304 s.

11. Хараберюш І.Ф., Мацюк В.Я., Некрасов В.А., Хараберюш О.І. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій: монографія. К. : КНТ, 2007. 196 с. Kharaberyush I.F., Matsyuk V.Y., Nekrasov V.A, Kharaberyush O.I. Vykorystannya operativno-tekhnichnykh zasodiv u protydiy zlochinam, shcho vchinyutsy u sferi novykh informatsionnykh tekhnologiy: monografiyu. K. : KNT, 2007. 196 s.

12. Артеменко П.П. Місце оперативно-розшукової інформації, одержаної технічними засобами, у системі доказів з кримінальної справи // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України. Львів: ЛІВС при НАВС України, 2000. С. 11-15. Artemenko P.P. Mistse operativno-rozshukovoi informatsiy, oderzhanoy tekhnichnymu zasobamy, u systemi dokaziv z kryminalnoy spravy // Teoriya operativno-slyzhbovoi diyalnosti pravookhranitelnykh organov Ukrainy. Lviv: LIVS pri NAVS Ukrainy, 2000. S. 11-15.

13. Специальная техника и информационная безопасность: учебник / под ред. В.И. Киришина. М.: Акад. управления МВД России, 2000. Т.1. 783 с. Spetsialnay tekhnika i informatsionnay bezopasnost: uchebnyk / pod red. V.I. Kirshina. M.: Akad. Upravleniya MVD Rossii, 2000. T.1. 783 s.

14. Лепёхин А.Н., Мешков В.М., Соколов А.Н. Программно-техническое обеспечение деятельности правоохранительных органов: проблемные аспекты // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 26-27 листопада 2009 року). К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, 2009 С. 8-10. Lepexhin A.N., Meshkov V.M, Sokolov A.N. Programno-tekhnicheskoe obespechenie

deyatelnosti pravookhanitelnykh organov: problemnye aspekty / A.N.Lepikhin, // Spetsialnaya tekhnika u pravookhoronniy diyalnosti: materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 26-27 lystopada 2009 roku). K.: Kyivskiy nats. un-t vnutr. Sprav, 2009. S. 8-10.

I.F. Haraberjush

UNAUTHORIZED INVESTIGATIONS (SEARCH) ACTION AS THE OBJECT OF JUDICIAL CONTROL

The article deals with unspoken investigative (search) actions as measures that violate constitutional rights and human freedoms and require separate scrutiny. Judicial control is defined as an effective means of safeguarding the constitutional rights and freedoms of the human being, in respect of which the NSRD is conducted using operational and technical means. It is noted that the NSRD are conducted by operational equipment that has not been given due importance and which has not found its place in the judicial review procedure. This, in turn, violates the constitutional rights and guarantees of the victim. There is a justification for the allocation of judicial control in the exercise of the NSRD: preliminary judicial control, which is preventive in nature and aimed at preventing the unlawful and / or unjustified restriction of human rights and freedoms, and the subsequent judicial control, which is carried out after the start of restrictive procedural actions, and pursues the goal of ending unlawful and / or unjustified restrictions on human rights. It is stated that judicial control in the conduct of the NSRD with the use of operational and technical means, has its own peculiarities and requires consideration of the technical factor when granting a permit. The investigating judge should note when agreeing the request that the NSRD may be conducted using only licensed and certified means of silent information.

Keywords: *judicial control, unspoken investigators (investigative) actions, pre-trial investigation, operational equipment, software.*

Стаття надійшла до редакції 22.10.2019 р.

УДК 341.1(045)

Д. М. Шебаніц

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена порівняльно-правовому дослідженню конституційних засад протидії тероризму в Україні та зарубіжних державах на сучасному етапі та в історичній ретроспективі.

Ключові слова: *тероризм, історичні передумови, конституційне право, протидія тероризму, національна антитерористична система.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-69-75

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Міжнародний тероризм у сучасному світі є однією з найбільших загроз не тільки життю людей та економічній інфраструктурі окремих країн, але і викликом для міжнародного правопорядку, найнебезпечнішим посяганням на міжнародний мир та

безпеку. При цьому останнім часом спостерігається значне поширення методів та форм терористичної боротьби, а також мотивів терористичної діяльності, серед яких слід відзначити політичні, релігійні, етнонаціональні, соціально-економічні.

За такої ситуації засоби протидії міжнародному тероризму є не досить ефективними, оскільки чинні міжнародно-правові документи та національні антитерористичні інститути спрямовані, в першу чергу, на боротьбу з окремими терористичними актами та їх наслідками, а не з фундаментальними причинами та умовами міжнародного тероризму як протиправного соціального явища, адже тероризм не існує сам по собі, а його суб'єкти завжди ставлять перед собою певну мету, яка зазвичай не охоплюється безпосереднім виконанням конкретного терористичного злочину.

Таким чином, ефективною протидія тероризму може бути виключно за умови врахування усіх можливих чинників – культурно-духовних, соціально-економічних, політичних, міжнародно-правових, кримінально-правових, військово-поліцейських, організаційних тощо, а це, у свою чергу, потребує формування на базовому рівні конституційно-правових засад протидії тероризму як принципової основи реалізації антитерористичної функції сучасної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі підготовки до написання даної роботи було досліджено національне антитерористичне законодавство України та зарубіжних країн, універсальні та регіональні конвенції з протидії міжнародному тероризму, статистичні матеріали та практику боротьби різних країн з тероризмом, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з міжнародного та кримінального права, а також політології.

Найбільший внесок у дослідження правових питань протидії тероризму, внесли такі вчені, як В. Антипенко, Р. Глен, Дж. Гордон, Д. Кілкален, Дж. Маккуен, Дж. Маттіс, Дж. Мацумура, У. Немет, Е. Сімпсон, Р. Уїлкі, Н. Фрейер, Ф. Гоффман, Е. Тоффлер, Х. Гофмайстер, В. Сліпченко, Д. Ольшанський, О. Картуєва, Г. Хорчем, К. Буртний, Д. Лимонов, В. Бачинін, Ю. Сандалов, М. Крешно, О. Малишева та інші.

Водночас сучасний стан протидії тероризму потребує комплексного аналізу посилення та удосконалення форм та методів антитерористичної діяльності як на міжнародному, так і на національному (у тому числі – конституційному) рівнях функціонування національної антитерористичної системи.

Метою статті є порівняльно-правовий аналіз конституційних засад протидії тероризму в Україні та зарубіжних державах.

Виклад основного матеріалу. Тероризм належить до числа найнебезпечніших злочинів проти основ конституційного ладу та безпеки держави.

Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» основними завданнями внутрішньої політики держави у сфері національної безпеки і оборони є своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам. Останніми роками суверенітет України випробовувався на міцність під тиском зовнішніх політичних впливів і через уразливість національної економіки, зумовленої кон'юнктурою світового ринку. За цей час накопичилися проблемні питання у сфері соціально-економічних відносин, окреслилися тенденції радикалізації настроїв у суспільстві.

У сучасній вітчизняній юридичній літературі під тероризмом (від лат. *terror* – страх, жах) прийнято розуміти використання насильства чи загрози його застосування щодо окремих осіб, групи осіб або різних об'єктів з метою досягнення політичних, економічних, ідеологічних та інших вигідних терористам результатів [1, с. 36].

Разом з тим, аналіз ряду робіт вітчизняних авторів по визначенню поняття тероризму свідчить про те, що загальним практично для всіх дослідників при розробці визначення є прагнення чіткіше розмежувати поняття «терор», «тероризм», «терористичний акт» з метою визначити його кваліфікацію як в кримінальному праві, так і в міжнародному, якщо йдеться про таке глобальне сучасне явище, як міжнародний тероризм. Без такої кваліфікації неможливо визначити ефективні шляхи протидії міжнародному тероризму, які охоплюють усі його причини та умови та реально впливають на зменшення інтенсивності терористичної діяльності у світі [2, с. 48].

При цьому серед вчених немає єдиної думки з питання правового визначення поняття тероризму. Одні автори (С. А. Ефірів, А. В. Наумов) вважають, що варто не шукати універсальне визначення тероризму, а слід обмежитися лише деякими його ознаками. На думку інших (А. Є. Жалинський), корисно було б спробувати дати робоче визначення тероризму на правовому рівні. Подібну думку висловлюють і деякі західні дослідники (наприклад, А.-М. Лізен). Інші зарубіжні автори (наприклад, В. Маліссон, С. Маліссон), навпаки, не вважають терор і тероризм поняттями, які ідентифікуються з чітко визначеними фактичними подіями, що відбувається в силу широкого смислового значення цих термінів.

Як вбачається, у широкому юридичному значенні під тероризмом слід розуміти злочинне діяння, яке полягає у застосуванні насильства або в загрозі насильством щодо окремих осіб або групи осіб, що супроводжується залякуванням населення і навмисним створенням обстановки страху, пригніченості, напруженості з метою здійснення впливу на прийняття рішень, вигідних для терористів і відрізняється підвищеною суспільною небезпекою та публічним характером його вчинення. При цьому, цілі терористів можуть бути різними: релігійними, політичними, економічними і т.д. [3, с. 122].

Важливість визначення сутності тероризму, суті цього явища, його структурних елементів як злочинного діяння, обумовлена необхідністю вироблення самостійного поняття тероризму, у тому числі – міжнародного тероризму. Відзначимо, що дослідники проблем тероризму протягом тривалого часу роблять спроби дати точне поняття визначення його сутності. Однак жодне з них не стало загальноприйнятим через складність досліджень в даному напрямку, а також у зв'язку з виникаючими труднощами правозастосовчого характеру. До таких труднощів можна віднести ту обставину, що тероризм як явище досі досліджувався в різних аспектах – філософському, політичному, психологічному, правовому і т.д., і кожен з дослідників розглядав це явище зі своєї точки зору, даючи поняттю «тероризм» власну інтерпретацію [4, с. 64].

На нашу думку, під сутністю тероризму слід розуміти сукупність оригінальних ознак, характерних рис і відмітних особливостей, властивих тероризму як соціально-політичній та правовій категорії, що складають його внутрішній зміст.

Виходячи з подібного розуміння тероризму, як вбачається, у системі державного управління має утвердитися розуміння того, що антитерористична діяльність визначених суб'єктів боротьби з тероризмом є лише складовою державної політики у даній сфері, та може бути комплексний характер і здійснюватися на засадах системної протидії. Вона повинна передбачати не лише організаційно-адміністративні та спеціальні заходи, а й попереджувальну, профілактичну діяльність, що потребує урегулювання широкого кола проблем (від подолання бідності та забезпечення прав і свобод людини і громадянина до виховання політичної та правової культури) [5, с. 42].

Специфіка сучасних проявів міжнародного тероризму актуалізує питання щодо удосконалення нормативно-правової бази, імплементації норм міжнародних нормативних актів у національне законодавство [6, с. 100].

Хотілося б підкреслити, що на рівні Європейського Союзу розпочато роботу з підготовки всеосяжної стратегії боротьби з тероризмом та злочинністю, концептуальна основа якої будується на розмежуванні понять «тероризму» та «злочинності». Такий підхід позначатиметься і на визначенні заходів боротьби, що відобразатимуть комплексний характер проблеми тероризму. Це і свідчить про зміни на рівні світового співтовариства щодо комплексного сприйняття тероризму і визначення механізмів протидії на системній основі. Зокрема активного використання та законодавчого закріплення набув термін «протидія тероризму», в якому акцентовано увагу на превентивних та регулятивних механізмах запобігання терористичній небезпеці [7, с. 114]. Практика його використання набула поширення і в Україні. Тому закономірно, що забезпечення відповідності норм права суспільним реаліям потребує коригування на законодавчому рівні [8, с. 4].

Постає також питання й щодо необхідності удосконалення нормативно-правової бази у сфері протидії екстремізму. Передусім це стосується правового визначення понять «екстремізм» та «екстремістська діяльність» як правопорушень з їх чіткою кваліфікацією, а також створення правових механізмів визнання конкретної структури терористичною або екстремістською, вироблення правових і процесуальних засад формування національного переліку заборонених терористичних та екстремістських організацій. Проте слід зазначити, що дане питання є дискусійним. У ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки» важливим напрямом державної політики з питань національної безпеки є запобігання проявам екстремізму. Однак дане поняття не має визначення у національному законодавстві.

Тому, аби уникнути його довільної кваліфікації, необхідно виробити чіткі критерії, за якими те чи інше суспільно-небезпечне явище можна віднести до екстремізму. Можливо, тут не обійтися без ґрунтового науково-експертного обговорення у практичному та в теоретичному аспектах [9, с.321].

Вагомим резервом забезпечення етнорелігійної та соціальної стабільності у державі мають стати заходи з підтримання міжкультурного та міжконфесійного порозуміння.

У цьому контексті необхідним є посилення координуючої ролі Антитерористичного центру при Службі безпеки України та активізації діяльності Міжрегіональної координаційної комісії щодо об'єднання зусиль міністерств та відомств, громадських організацій, що відповідно до Закону залучаються до протидії тероризму.

До того ж слід підкреслити, що в останній час в українському суспільстві наявна тенденція посиленої уваги до тероризму, передусім з боку засобів масової інформації. До терористичних почали відносити хуліганські дії, кримінальні злочини економічного, соціально-побутового характеру. Це лише збурює суспільну думку і не додає розуміння до вкрай небезпечної сутності явища, що потребує виважених суджень та неупереджених оцінок [10, с. 162].

Для забезпечення єдиного підходу на всіх рівнях держави та суспільства до розуміння сутності тероризму як загрози національній безпеці України необхідно визначити пріоритети держави у питанні подолання тероризму з урахуванням і кримінологічної специфіки, і комплексної соціально-політичної природи даного явища. Йдеться про розроблення концепції протидії тероризму, в якій мають бути визначені основні принципи державної політики, її мета, завдання та напрями подальшої оптимізації у середньо- та довгостроковій перспективі [11, с. 17].

Іншим важливим аспектом конституційно-правового регулювання протидії тероризму є питання вимушеного обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина під час проведення антитерористичних операцій.

Так, згідно ч. 2 ст. 29 Конституції України, у разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Усупереч цьому, законодавством про антитерористичну операцію передбачено превентивне затримання громадян без вмотивованого рішення суду на строк до 30 діб [12].

Крім того, ч. 1 ст. 41 Конституції України гарантовано право безперешкодно володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Однак особам, які залучені до антитерористичної операції, надано право проводити особистий догляд громадян, огляд речей, що при них знаходяться, транспортних засобів та речей, які ними перевозяться [12].

Виникає закономірне питання про конституційність обмежень прав і свобод, які можуть вводитися на час проведення антитерористичної операції, оскільки за ч. 2 ст. 8 Конституції України вона має найвищу юридичну силу.

Так, можливість обмеження конституційних прав і свобод врегульовано ст. 64 Конституції України. Цією статтею передбачено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Таких випадків лише два: воєнний стан та надзвичайний стан. Інших підстав для обмеження конституційних прав і свобод немає.

Як нами з'ясовано, антитерористична операція не підпадає під поняття воєнного або надзвичайного станів. Таким чином, звуження конституційних прав громадян під час проведення антитерористичної операції заборонено самою Конституцією України.

У той же час, масовий антидержавний характер та істотні суспільно-небезпечні наслідки діяльності терористичних організацій зумовлюють практичну необхідність у введенні обмежень прав і свобод людини та громадянина. Зокрема, слід визнати, що обмеження прав у випадку вчинення масових терористичних актів, є необхідними і виправданими.

Наразі існують два основні шляхи адаптації (усунення колізій) Основного закону України та законодавства про антитерористичну операцію:

1) внесення змін до Конституції України, зокрема, до ч. 2 ст. 64 Конституції України слід додати, що обмеження конституційних прав і свобод також тимчасово допускаються під час проведення антитерористичної операції. Однак цей спосіб є процедурно складним (внесення змін до Конституції України здійснюється за спеціальним ускладненим порядком – розділ XIII Конституції України) й може свідчити про звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (забороняється ч. 3 ст. 22 Конституції України);

2) визначення антитерористичної операції як виду військового стану.

Як вбачається, запропоновані підходи допоможуть уникнути вищевказаних юридичних перепон, але встановлять для антитерористичної операції додаткові регламентні вимоги щодо порядку введення, функціонування, припинення тощо.

Крім того, при використанні цього шляху антитерористичної операції матиме ті самі обмеження, що й військовий стан. Зокрема, превентивне затримання особи на строк понад 72 години (ч. 3 ст. 14 Закону України «Про боротьбу з тероризмом») все одно буде неприпустимим, оскільки воно обмежує право на особисту недоторканість

(ст. 29 Конституції України), а останнє заборонено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 64 Конституції України).

Висновки. Отже, протидія тероризму є комплексною системою, яка включає юридичні, політичні, соціально-економічні, військові та поліцейські заходи з метою усунення не тільки наслідків, але і глибинних причин тероризму як соціального явища. Виключно у подібній сукупності проблема протидії тероризму може бути вирішена якісно та остаточно у сучасному сповненому конфлікті світі. При цьому протидія міжнародному тероризму базується на сукупності міжнародно-правових документів як імперативних, так і тих, що відносяться до т. з. «м'якого права», тобто рекомендаційних, морально-політичних джерел (зокрема, саме такими джерелами є, наприклад, резолюції Генеральної Асамблеї ООН), а правову базу співробітництва держав у боротьбі зі злочинами тероризму в даний час складають універсальні конвенції, основним об'єктом уваги котрих, є не тероризм як уособлення глобального терористичного конфлікту з визначеними протиборчими сторонами і засобами боротьби, а окремі терористичні акти (або акти тероризму), що становить серйозну міжнародно-правову проблему.

З іншого боку, ефективна протидія тероризму є можливою за умови одночасного створення належної національної антитерористичної системи, базові засади функціонування якої слід врегулювати на найвищому, конституційно-правовому рівні.

Список використаної літератури

1. Беглова Н. С. Терроризм: поиск решения проблемы. США: Экономика. Политика. Идеология. 1991. № 1. С. 36-45.; Beglova N. S. Terrorizm: poisk resheniya problemy. SShA: Ekonomika. Politika. Ideologiya. 1991. № 1. S. 36-45.
2. Авдеев Ю. И. Основные тенденции современного терроризма. Современный терроризм: состояние и перспективы. Москва : Эдиториал УРСС, 2000. С. 44-62.; Avdeev Yu. I. Osnovnyye tendentsii sovremennogo terrorizma. Sovremennyyu terrorizm: sostoyanie i perspektivy. Moskva : Editorial URSS, 2000. S. 44-62.
3. Павлинов А. Международный терроризм: совершенствование организационно-правовых форм борьбы с ним. Уголов. право. 2002. № 4. С. 121-123.; Pavlinov A. Mezhdunarodnyu terrorizm: sovershenstvovanie organizatsionno-pravovykh form borby s nim. Ugolov. pravo. 2002. № 4. S. 121-123.
4. Остроухов В. В. Філософські проблеми дослідження насилля і терору. Київ : Укр. Центр духов. культури, 2000. 246 с.; Ostroukhov V. V. Filosofski problemy doslidzhennia nasyllia i teroru. Kyiv : Ukr. Tsentr dukhov. kultury, 2000. 246 s.
5. Талалаев А. И. Право международных договоров. Москва: Междунар. отношения, 1980. 312 с.; Talalaev A. I. Pravo mezhdunarodnykh dogovorov. Moskva: Mezhdunar. otnosheniya, 1980. 312 s.
6. Левин Д. Б. Проблема ответственности в науке международного права. Изд. АН СССР. Отд-ние экономики и права. 1946. № 2. С. 99-155.; Levin D. B. Problema otvetstvennosti v nauke mezhdunarodnogo prava. Izd. AN SSSR. Otd-nie ekonomiki i prava. 1946. № 2. S. 99-155.
7. Левин Д. Б. Ответственность государств в современном международном праве. Москва : Междунар. отношения, 1966. 152 с.; Levin D. B. Otvetstvennost gosudarstv v sovremennom mezhdunarodnom prave. Moskva : Mezhdunar. otnosheniya, 1966. 152 s.
8. Лекарев С. В. Разведка мирового сообщества. Независимое военное обозрение. 2001. 5 окт. С. 4-5.; Lekarev S. V. Razvedka mirovogo soobshchestva. Nezavisimoe voennoe obozrenie. 2001. 5 okt. S. 4-5.

9. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции: мировой криминологический анализ. Ин-т гос-ва и права РАН. Москва. Норма, 1999. 516 с.; Luneev V. V. Prestupnost XX veka. Mirovye, regionalnye i rossiyskie tendentsii: mirovoy kriminologicheskiy analiz. In-t gos-va i prava RAN. Moskva. Norma, 1999. 516 s.

10. Ляхов Е. Г. Проблемы сотрудничества государств в борьбе с международным терроризмом. Москва: Междунар. отношения, 1979. 168 с.; Lyakhov Ye. G. Problemy sotrudnichestva gosudarstv v borbe s mezhdunarodnym terrorizmom. Moskva: Mezhdunar. otnosheniya, 1979. 168 s.

11. Международная борьба с терроризмом (правовые аспекты): научно-аналитический обзор. Москва: ИНИОН, 1988. 42 с.; Mezhdunarodnaya borba s terrorizmom (pravovye aspekty): nauchno-analiticheskiy obzor. Moskva: INION, 1988. 42s.

12. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: http://www.kmu.gov.ua/document/110977042/Constitution_eng.doc; Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. URL: http://www.kmu.gov.ua/document/110977042/Constitution_eng.doc.

D.M. Shebanic

THE CONSTITUTIONAL PRINCIPLES OF COUNTERACTION TO TERRORISM: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

The article is devoted to the comparative legal study of the constitutional foundations of counteracting terrorism in Ukraine and foreign states at the present stage and in historical retrospect.

Key words: *terrorism, historical background, constitutional law, counteraction to terrorism, national antiterrorist system.*

Стаття надійшла до редакції 24.10.2019 р.

УДК 354.07:351.176: [07:316.658](477)

П. О. Яковлєв

КОМПЕТЕНЦІЯ ВИЩИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена висвітленню особливостей компетенції вищих органів державного управління України у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави. Зазначено, що основні ризики і загрози інформаційній безпеці України детермінуються значними темпами розвитку інформатизації і інформаційної структури суспільства. Обґрунтовано, що забезпечення інформаційної безпеки держави є пріоритетним завданням діяльності всієї системи органів державного управління України і передбачає визначення інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації.

Запропоновано авторське визначення категорії «компетенція вищих органів державної влади України у сфері забезпечення інформаційної безпеки», зміст якої передбачає систему визначених у нормативно-правових актах владних повноважень, які застосовуються з метою виявлення і попередження загроз інформаційному суверенітету України, захисту національного інформаційного простору від здійснення

спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підрив обороноздатності, деморалізацію особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань, провокування екстремістських проявів, підживлення панічних настроїв, загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, розпалювання міжетнічних і міжконфесійних конфліктів в Україні.

На підставі системного аналізу законодавства, яке регулює правовий статус парламенту України, Президента України і Кабінету Міністрів України, визначено основні їх повноваження у сфері забезпечення інформаційної безпеки. Акцентовано увагу на значенні діяльності Ради національної безпеки і оборони України як інституції координації Президентом України державної політики у сфері захисту інформаційних інтересів українського суспільства.

Обґрунтовано, що нормативна регламентація компетенції у сфері інформаційної безпеки України характеризується несистемністю, а спеціальні повноваження у сфері захисту інформації потребують конкретизації і деталізації. Зокрема, запропоновано на законодавчому рівні унормувати повноваження Уряду України у сфері забезпечення інформаційної безпеки з урахуванням існуючих сьогодні актуальних загроз для національного інформаційного суверенітету України.

Ключові слова: *Україна, вищі органи влади, компетенція, інформація, інформаційна безпека, інформаційна диверсія, інформаційні відносини, Президент України, Верховна Рада України, Кабінет міністрів України.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-75-82

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На початку ХХІ століття у розвинених державах сучасного світу інформація є одним із найбільш важливих ресурсів розвитку як соціально-економічної, так і політико-правової сфери. Більше того, рівень розвитку національної системи інформатизації визначає ефективність забезпечення національних інтересів, керованість економікою, ступінь розвитку наукоємних виробництв та високих технологій, темпи зростання продуктивності праці, вдосконалення соціально-економічних відносин, збагачення духовного життя та подальшої демократизації суспільства [1, с. 4]. На тлі зростання можливостей позитивного впливу розвитку інформаційної інфраструктури суспільства на процеси державотворення, не можна не враховувати потенційно небезпечних ризиків і загроз, які несе у собі інформативно-технічний проріс. Це виявляється у інформаційній зброї, яка стала засобом досягнення корпоративних політичних цілей і чинником ураження національних інтересів держав.

У Рішенні Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) від 29.12.2016 р. «Про Доктрину інформаційної безпеки України» (далі – Доктрина інформаційної безпеки) визначено, що проти України останнім часом застосовуються найновіші інформаційні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом або порушення суверенітету і територіальної цілісності України [2]. Відповідно, забезпечення інформаційної безпеки держави є пріоритетним завданням діяльності всієї системи органів державного управління, що потребує визначення інноваційних підходів до формування системи захисту та розвитку інформаційного простору в умовах глобалізації та вільного обігу інформації. У зазначеному контексті завданням юридичної доктрини є обґрунтування організаційно-правових форм і методів забезпечення інформаційного суверенітету держави, захисту публічних інтересів від інформаційних диверсій і атак. У зв'язку з

цим, *метою* статті є висвітлення компетенції вищих органів державної влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Опрацювання результатів наукових напрацювань з питань забезпечення інформаційної безпеки України дає підстави зауважити, що аспекти, які стосуються компетенції вищих органів державної влади, висвітлені у наукових працях не достатньо і потребують поглибленої розробки. Науково-інформаційною основою статті стали наукові праці таких вчених як Ю. Битяк, Т. Карабін, С. Мельник, П. Рудик, К. Тарасенко та ін.

Виклад основного матеріалу. Ефективність і результативність виконання такого складного і життєво важливого для держави завдання, як забезпечення її інформаційної безпеки, залежить від багатьох політико-правових, управлінських, гуманітарних, соціально-культурних, економічних, геополітичних та інших чинників. Визначальним у зазначеному контексті є злагоджене функціонування системи вищих органів державного управління, які здійснюють формування і реалізацію внутрішньої політики держави включаючи гарантування інформаційної безпеки у контексті забезпечення обороноздатності країни. Перш за все, мова йде про Президента України, Кабінет Міністрів України, Раду національної безпеки і оборони держави. Їх компетенція в інформаційній сфері розрахована безпосередньо на попередження й відвернення інформаційних диверсій, дезінформації населення та інших небезпечних викликів і загроз системі національної інформаційної інфраструктури. Аналіз законодавчо встановленої компетенції цих суб'єктів дозволить критично оцінити потенціал організаційно-правових можливостей держави гарантувати інформаційну безпеку України.

Компетенція державного органу розглядається вченими як система взаємопов'язаних правоможностей, якими наділяється той чи інший державний орган. Ю. Битяк тлумачить термін «компетенція» як коло питань, передбачених законами, іншими нормативно-правовими актами, які конкретний орган має право вирішувати у процесі своєї практичної діяльності [3, с. 59]. Вирішувати необхідні питання державний орган може шляхом реалізації своїх повноважень. Сучасна юридична доктрина розглядає компетенцію ширше, включаючи до неї й інші складники, зокрема, предмет відання і юридичну відповідальність [4, с. 225]. З урахуванням того, що у національній правовій системі не існує уніфікованих визначень багатьох категорій якими можна охарактеризувати загрози інформаційній безпеці («інформаційна атака», «інформаційна диверсія», «інформаційна зброя») визначення компетенції вищих органів державної влади в означеній сфері передбачає врахування негативного впливу таких явищ. Відповідно, *компетенцією вищих органів державної влади України у сфері забезпечення інформаційної безпеки пропонуємо розуміти як систему передбачених нормативно-правовими актами владних повноважень, які застосовуються з метою виявлення і попередження загроз інформаційному суверенітету України, захисту національного інформаційного простору від здійснення спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на підриг обороноздатності, деморалізацію особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань, провокування екстремістських проявів, підживлення панічних настроїв, загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації, розпалювання міжконфесійних і міжконфесійних конфліктів в Україні.*

Беручи до уваги те, що органи державної влади вищого щабля формують засади внутрішньої і зовнішньої державної політики, відзначимо, що загальним предметом відання в частині забезпечення інформаційної безпеки є інформаційний компонент

національної безпеки як стан захищеності інформаційного суверенітету держави, інформаційного простору України, технічної інформаційної інфраструктури від реальних і потенційних загроз. Відповідно, спеціальний предмет відання в частині забезпечення інформаційної безпеки становить розробка і реалізація концептуальних засад протидії інформаційним можливим формам протиправного посягання на інформаційні відносини у державі (інформаційні диверсії, інформаційні атаки, цілеспрямована дезінформація населення, пропаганда ворожнечі через ЗМІ та ін.).

Компетенція суб'єктів державного управління вищого рівня, що формують державну політику у сфері національної безпеки й оборони, представлена законотворчою і владно-розпорядчою управлінською діяльністю Верховної Ради України, Президента України, його допоміжними структурами й Кабінету Міністрів України.

Національний парламент Верховна Рада України як вищий орган законодавчої влади не наділена спеціальними інституціоналізованими повноваженнями у секторі національної безпеки [5, с. 98]. Але, законотворча й контрольна функції парламенту є базовими передумовами для формування нормативних основ функціонування інших вищих органів державної влади у секторі забезпечення інформаційної безпеки України. Крім цього, Верховна Рада приймає закони з питань інформаційних відносин та їх забезпечення, здійснює парламентський контроль за виконанням законів України у сфері інформації, затверджує обсяг бюджетних асигнувань інших органів влади, які безпосередньо здійснюють управління у сфері формування інформаційного поля суспільства.

Згідно із п. 2.3 Стратегічного оборонного бюлетеня України значення Верховної Ради України в аспекті забезпечення національної безпеки є винятково важливою [6]. Саме Верховна Рада України має повноваження затверджувати загальну структуру й чисельність спеціальних інституцій, що протидіють інформаційній агресії проти України (підрозділи Збройних Сил України, Служба безпеки України, спеціальні підрозділи Міністерства внутрішніх справ тощо). Верховна Рада, у порядку виконання контрольної функції, уповноважена створювати тимчасові спеціальні (або слідчі) комісії, які можуть функціонувати з метою з'ясування проблематики діяльності Уряду, Служби безпеки України, інших мілітарних структур у напрямі забезпечення інформаційної безпеки. Крім цього, у її структурі функціонує Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики, який планує законодавче забезпечення державної політики у сфері інформації та інформаційної безпеки (крім питань, що належать до сфери національної безпеки та оборони) [7].

Порівняно з парламентом, Президент України наділений максимально широким переліком правотворчих, управлінських, розпорядчих і контрольних повноважень у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави. Це впливає з його повноважень у сфері національної безпеки. Згідно зі ст. 13 Закону «Про національну безпеку України» стратегічне політичне керівництво у сфері національної безпеки й оборони держави здійснює Глава держави [8]. Для виконання цього завдання Президент України здійснює такі повноваження: вводить у дію рішення Ради національної безпеки і оборони з питань інформаційної безпеки, видає укази і розпорядження з питань інформаційної безпеки, затверджує Стратегію національної безпеки України, Стратегію воєнної безпеки України, інші програмні документи в означеній сфері, ініціює заходи державної політики в сфері забезпечення інформаційного суверенітету України, виступає із законодавчими ініціативами з питань законодавчого врегулювання інформаційної безпеки, здійснює кадрові повноваження щодо формування керівного складу спеціальних органів, що забезпечують інформаційну безпеку тощо.

З огляду на доволі значний перелік повноважень Президента України у сфері забезпечення національної безпеки й оборони вважаємо доцільним зазначити, що ефективність їх виконання багато в чому залежить від ефективності виконання Главою держави також інших управлінських функцій. Як слушно зауважує П. Рудик, гарантування національної безпеки в Україні є можливим лише шляхом проведення комплексної державної політики в економічній, соціальній, політичній, військовій, екологічній, науково-технічній та інформаційній сферах суб'єктами державного управління, причому об'єднаними зусиллями не лише Глави держави, а й громадських організацій і їх посадових осіб [9, с. 12]. Слід зазначити, що Президент як Глава Ради національної безпеки і оборони України також здійснює управлінський вплив на інформаційну безпеку посередництвом введення у дію рішень Ради національної безпеки і оборони держави (далі – РНБО). Рішення РНБО мають імперативний характер та першочергове значення для органів забезпечення національної безпеки і обороноздатності держави.

Посередництвом РНБО здійснюється координаційна діяльність Глави держави у сфері управління інформаційною безпекою України. Координаційна діяльність РНБО, як слушно відзначає К. Тарасенко, координаційна діяльність РНБО полягає в забезпеченні узгодженості в роботі різних органів державної влади та їх структурних підрозділів, а також органів місцевого самоврядування шляхом установлення системних і стабільних зв'язків між ними, зокрема, у сфері національної безпеки і оборони [10, с. 681]. РНБО також наділена повноваженнями у сфері стратегічного планування забезпечення реалізації державної політики у сферах національної і, зокрема, інформаційної безпеки шляхом розроблення стратегій, концепцій, програм, планів розвитку органів сектору безпеки й оборони, управління ресурсами захисту національної інформаційної інфраструктури України. Крім цього, РНБО здійснює забезпечення надходження необхідної інформації про загрози національній безпеці, її опрацювання і збереження, конфіденційності й використання в інтересах України, контроль за цими діями, аналіз на основі інформації стану й тенденції розвитку подій, що відбуваються в Україні й у світі, визначення потенційних і реальних загроз національним інтересам України, залучає до аналізу інформації посадових осіб і фахівців органів виконавчої влади, державних установ, наукових закладів, підприємств та організацій усіх форм власності.

Кабінет Міністрів України у сфері інформаційної безпеки також уповноважений здійснювати певні заходи. У відповідності з Доктриною інформаційної безпеки України, Кабінет Міністрів забезпечує здійснення інформаційної політики держави, фінансування програм, пов'язаних з інформаційною безпекою, спрямування і координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади у цій сфері, здійснення розвитку урядових комунікацій. Слід зазначити, що незважаючи на те, що сьогодні в більшості держав світу спостерігається тенденція до посилення політичних позицій уряду, національна модель урядової компетенції в частині забезпечення інформаційної безпеки порівняно з повноваженнями Президента України є незначною. Саме тому ми є прибічниками розширення кола повноважень уряду щодо забезпечення інформаційної безпеки держави. Зокрема, пропонуємо наділити Кабінет Міністрів правом розробляти і вводити в дію цільові програми забезпечення інформаційної безпеки всієї системи органів виконавчої влади, визначати ступінь обов'язковості і форми залучення місцевих органів виконавчої влади до формування інформаційного середовища в регіонах, розвивати систему інтернет-комунікацій між органами виконавчої влади всіх рівнів.

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. На теперішній час вищі органи державної влади наділені значним обсягом повноважень у сфері забезпечення інформаційної безпеки України. Разом із тим, нормативна регламентація компетенції у сфері інформаційної безпеки характеризується несистемністю, а спеціальні повноваження потребують конкретизації і більш детального визначення. Особливо дається взнаки недостатній рівень нормативного визначення повноважень у сфері забезпечення інформаційної безпеки Кабінету Міністрів України. Вважаємо, що на законодавчому рівні повноваження Уряду України у сфері забезпечення інформаційної безпеки слід чітко систематизувати з урахуванням існуючих сьогодні актуальних загроз для національного інформаційного суверенітету. Відповідно, пріоритетним напрямом подальших наукових досліджень у цьому напрямі має стати обґрунтування найбільш оптимальних форм адміністрування забезпечення інформаційної безпеки України вищими органами державної влади.

Список використаної літератури

1. Пожуєв В. І. Осмислення місця і ролі інформації в сучасному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2010. № 42. С. 4 – 13; Pozhuyev V. I. Osmyslennya misca i roli informaciyi v suchasnomu suspilstvi. *Gumanitarnyj visnyk ZDIA*. 2010. № 42. S. 4 – 13.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/217. *Офіційний вісник Президента України*. 2017. № 5. стор. 15; Pro rishennya Rady nacional`noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 29 grudnya 2016 roku «Pro Doktry`nu informacijnoyi bezpeky Ukrayiny»: Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 25 lyutogo 2017 roku № 47/217. *Oficijnyj visnyk Prezydenta Ukrayiny*. 2017. № 5. stor. 15.
3. Битяк Ю. П., Богуцький В. В., Гаращук В. М. Адміністративне право України: *підруч.* Харків, 2000. 520 с.; Вытык Ю. Р., Богучкы В. В., Гарашхук В. М. *Administratyvne pravo Ukrayiny`*: pidruch. Xarkiv, 2000. 520 s.
4. Карабін Т. О. Компетенція місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування: теоретико-термінологічні аспекти. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2005. № 29. С. 225; Karabin T. O. Kompetenciya miscevyx organiv derzhavnoyi vykonavchoyi vlady ta organiv misceвого samovryaduvannya: teoretyko-terminologichni aspekty. *Derzhava i pravo. Yurydy`chni i polity`chni nauky*. 2005. № 29. S. 225.
5. Мельник С. М. Адміністративно-правове регулювання повноважень Верховної Ради України у сфері військового управління. *Приватне та публічне право*. 2019. С. 97-100; Melnyk S. M. Administratyvno-pravove reguluvannya povnovazhen Verhovnoyi Rady Ukrayiny u sferi vijskovogo upravlinnya. *Pryvatne ta publiczne pravo*. 2019. S. 97-100.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 06.06.2016 р. № 240/216. *Офіційний сайт Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137/> (дата звернення: 18.07.2018); Pro rishennya Rady nacionalnoyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 20 travnya 2016 roku «Pro Strategichny`j oboronny`j byuletен Ukrayiny»: Ukaz Prezy`denta Ukrayiny` vid 06.06.2016 r. № 240/216. *Oficijnyj sayt Prezydenta Ukrayiny*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137/> (data zvernennya: 18.07.2018).
7. Предмети відання Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. *Офіційний інтернет-сайт Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики*. URL: <http://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/32652.pdf> (дата звернення: 18.11.2019);

Predmety vidannya Komitetu Verhovnoyi Rady Ukrayiny z py`tan` gumanitarnoyi ta informacijnoyi polityky. Oficijnyj internet-sajt Komitetu Verhovnoyi Rady Ukrayiny z py`tan` gumanitarnoyi ta informacijnoyi polity`ky`. URL: <http://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/32652.pdf> (data zvernennya: 18.11.2019).

8. Про національну безпеку України: Закон від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241; Pro nacionalnu bezpeku Ukrayiny: Zakon vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII. *Vidomosti Verhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2018. № 31. St. 241.

9. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. *Віче*. 2014. № 20. С. 11-19; Rudy k P. Konstytucijno-pravovuj status Prezydenta Ukrayiny v umovax parlamentsko-prezydentskoyi respubliky. *Viche*. 2014. № 20. S. 11-19.

10. Тарасенко К. В. Компетенція, форми і методи діяльності та відповідальність Ради національної безпеки і оборони України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 681; Tarasenko K. V. Kompetenciya, formy i metody diyalnosti ta vidpovidanist Rady nacionalnoyi bezpeky i oborony Ukrayiny. *Forum prava*. 2012. № 2. S. 681.

P.Yakovlev

A COMPETENCE OF SUPREME BODIES OF STATE POWER OF UKRAINE IS IN THE FIELD OF PROVIDING OF INFORMATIVE SAFETY

The article is sanctified to illumination of features of competence of supreme bodies of state administration of Ukraine in the field of providing of informative safety of the state. It is marked that basic risks and threat to informative safety of Ukraine determined by the considerable rates of development of normalization and informative structure of society. Reasonably, that providing of informative safety of the state is foreground job to activity of all system of organs of state administration of Ukraine and envisages determination of innovative approaches to forming of the system of defense and development of informative space in the conditions of globalization and free turnover of information.

Authorial determination of category offers "competence of supreme bodies of state power of Ukraine in the field of providing of informative safety", maintenance of that envisages the system of certain in normatively-legal act of imperious plenary powers, that are used with the aim of exposure and warning of threats to informative sovereignty of Ukraine, defense of national informative space from realization of the special informative operations, sent to injury of defensive capacity, demoralization of personnel of Armed force Ukraine and other soldiery forming, provocation extremist display, signup panicky mood, intensifying and destabilization social and political and socio-economic situation, kindling ethnic and inter confessional conflict in Ukraine.

On the basis of analysis of the systems of legislation, that regulates legal status of parliament of Ukraine, President of Ukraine and Cabinet of Ministers of Ukraine, their basic plenary powers are certain in the field of providing of informative safety. Attention is accented on the value of activity of national security and defensive of Ukraine Council as establishments of co-ordination of Ukraine of state politic President in the field of defense of informative interests of Ukrainian society.

Reasonably, that normative regulation of competence in the field of informative safety of Ukraine is characterized non system ness, and the special authorities in the field of defense of information need a specification and working out in detail. In particular, it offers at legislative level to ration plenary powers of Government of Ukraine in the field of providing

of informative safety taking into account existent today actual threats for national informative sovereignty of Ukraine.

Key words: *Ukraine, supreme bodies of power, competence, information, informative safety, informative diversion, informative relations, President of Ukraine, Supreme soviet of Ukraine, Cabinet of ministers of Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 28.10.2019 р.

УДК: 343.352

Н.Л.Шелухин

О ДОКТРИНАЛЬНОМ ТОЛКОВАНИИ ПОНЯТИЯ «КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА»

В статье анализируется понятие «криминологическая характеристика» с точки зрения отечественных и зарубежных исследователей.

Определение криминологической характеристики необходимо формулировать, учитывая межотраслевую природу криминологии и направления изучения состояния преступных проявлений. К таким направлениям необходимо отнести: изучение преступности, изучение личности правонарушителя (преступника) и преступной среды, изучение жертвы преступления; изучение процесса ресоциализации правонарушителей.

Четко обозначены задачи криминологической характеристики - реализация системы мер по предупреждению/сдерживанию преступности и криминологическое прогнозирование.

Дано определение криминологической характеристики как локализованное в области права, социологии и социальной политики эклектическое, мультидисциплинарное комплексное описание социологических, психологических, медицинских, юридических, географических, социологических, политологических и других факторов, характеризующее: природу, причины и условия преступности как социального явления; личность правонарушителя (преступника) и преступной среды; социальный портрет жертвы преступления; процессы ресоциализации правонарушителей.

Ключевые слова: *криминология, криминологическая характеристика, преступность, личность правонарушителя, преступная среда, жертва преступления, ресоциализация.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-82-93

После формирования криминологии как самостоятельной науки процесс становления категории криминологической характеристики был связан не только с систематизацией отдельных сведений о преступности, преступлениях, личности преступника, причинах и условиях преступности, не только с упорядочением уже известного в систему, а явился закономерным результатом развития понятийного аппарата науки, отражающего качественно новый подход в решении вопросов противодействия преступности.

Сформивавшись на основе обобщения практики, логики развития социологических и юридических теорий, криминологическая характеристика превратилась в один из важнейших институтов криминологии, который может определять выработку алгоритма решения практических задач по предупреждению преступности.

Формированию криминологической характеристики способствовала возникшая в середине 70-х годов прошлого столетия необходимость научного обеспечения процессов по противодействию преступности. Обществом была поставлена задача на разработку научных рекомендаций по противодействию преступности, всестороннего, полного и объективного исследования связанных с этим процессом обстоятельств, для чего возникла необходимость не только анализа и обобщение оперативно-разыскного и следственного опыта, судебной практики, но и более глубокого комплексного исследования преступности в целом и отдельных видов преступлений в частности, фактологических и статистических данных о преступности.

Вместе с тем необходимо отметить, что ученые-криминологи практически не пытаются дать общее определение криминологической характеристики, а определения, приведенные в научной литературе, носят различный, зачастую усеченный характер. Например:

- криминологическая характеристика - описание свойств, закономерностей, факторов и последствий преступности (отдельного ее рода или вида), а также свойств личности преступника (отдельного ее типа) [1];

- криминологическая характеристика - совокупность признаков преступных деяний, значение которых необходимо для осуществления эффективной борьбы с ними, - важнейший инструмент определения ведущих направлений активизации деятельности по профилактике преступлений [2];

- конкретное содержание криминологической характеристики состоит в выявлении всех признаков, составляющих в своей совокупности и взаимосвязи ее структуру. Здесь можно выделить три основных блока: криминологически значимые признаки преступления; данные, раскрывающие криминологическую ситуацию совершения преступления таких типов; признаки, определяющие специфику деятельности по предупреждению преступлений [3].

Более конкретные попытки дать понятие криминологической характеристики исследователи обычно приводят применительно к частным случаям:

- виду правонарушения. Например: хищение, терроризм и экстремизм, незаконная организация и проведение азартных игр, мошенничество, карманные кражи преступления по неосторожности, убийство, коррупция т.д.;

- к правонарушителю (с учетом: конкретного вида правонарушения, его возраста, пола, количества судимостей). Например: несовершеннолетнему, молодежи, женщине, рецидивисту и т.д.

В раскрываемых определениях обычно говорят о социальном статусе личности, о социальных функциях личности и нравственно-психологические признаках личности правонарушителя, т.е. понятие криминологическая характеристика в основном привязывается к правонарушителю или правонарушению.

Криминологическая характеристика выступает как накопитель и источник информации, выполняет информационную функцию и представляет собой единую информационную систему. Еще раз необходимо отметить, что массив исследуемой криминологической информации содержит данные, которые изучаются точными (математика, информатика), гуманитарно-общественными (история, культурология, педагогика, политология, психология, социология, право, этнография, экономика,

теология), медицинскими науками (микробиология, генетика, психиатрия, психофизиология, наркология, медико-социальная экспертиза и реабилитация, патологическая анатомия и физиология, токсикология, судебная медицина, фармакология) и т.д.

На наш взгляд, определение криминологической характеристики необходимо формулировать, учитывая межотраслевую природу криминологии и направления изучения состояния преступных проявлений. К таким направлениям необходимо отнести:

- изучение преступности,
- изучение личности правонарушителя (преступника) и преступной среды,
- изучение жертвы преступления;
- изучение процесса ресоциализации правонарушителей.

Кратко остановимся на раскрытии сути каждого направления.

1. Изучение преступности. Изучение преступности, ее динамики, половозрастных, социальных и географических особенностей - это начальный пункт любых криминологических исследований. Первичной базой для изучения преступности являются различные статистические базы и реестры правоохранительных органов, а так же данные других министерств и ведомств, используемые для информационно-аналитического обеспечения деятельности по борьбе с преступностью. В странах бывшего СССР отсутствуют общенациональные программы по изучению преступности. Государственная политика по противодействию преступности строится по алгоритму: от факта преступления в его раскрытию - мерам же по сдерживанию преступности - отводится второстепенное значение. Изучение преступности носит локальный характер в рамках отдельных правоохранительных органов (либо подразделений этих органов) и при работе над раскрытием отдельных преступлений, как правило, серийных.

2. Изучение личности правонарушителя (преступника) и преступной среды. Глобализация обуславливает рост безработицы, снижение уровня жизни, обострение экологических проблем, увеличение монополизации производства, ужесточение конкурентной борьбы, разрушение промышленности и, в конечном счете, перераспределение богатства в пользу небольшой группы людей.

Приведенные причины являются базовыми для порождения преступности. Одновременно возникает тенденция к росту отдельного социального класса, в недрах которого генерируются отношения, могущие в дальнейшем трансформироваться в преступные - прекариата.

Прекариат, с одной стороны, олицетворяет социальные слои, обладающие профессиональными знаниями, квалификацией, опытом и стремящиеся построить рациональные взаимосвязи с обществом и государством, с другой стороны, это быстро растущий слой работников с нестабильным социальным положением, выражающимся в неопределенной степени занятости, неустойчивых формах распределения прибавочного продукта и произвольной оплате их труда. Они полностью или частично лишены доступа к социально-правовым гарантиям и к средствам социальной защиты и, как следствие, не видят удовлетворяющих их перспектив гражданской (публичной) и личной (приватной) жизни. На Западе для такого типа занятости населения возник даже специальный термин «McJob»*.

* МакДжоб - сленг означающий низкооплачиваемую, низкопрестижную тупиковую работу, которая требует мало навыков и предлагает очень мало шансов на продвижение внутри компании. Термин «McJob» происходит от названия ресторана быстрого питания McDonald's. Используется для

Представители класса прекариата отличаются потерей социальных ориентиров и часто отсутствием глубоких моральных мотиваций для избрания сфер занятости. Это несет в себе труднопрогнозируемые риски, поскольку растет безработица среди молодежи. Проблему в определенной степени смягчает обучение молодежи в многочисленных университетах иногда довольно сомнительного интеллектуального уровня. А это в будущем может обернуться против самой молодежи - некачественное образование дополнительно понижает ее шансы на работу. Инженерно-технические и научно-педагогические работники становятся представителями различных фирм, «челноками», создают сети репетиторства, за деньги пишут курсовые и дипломные работы и т.п. Понижается статус наемных работников, они теряют продолжительную стабильную занятость, фиксированный рабочий день и возможность карьерного роста, право вступать в профсоюзы и заключать коллективный договор. Одновременно происходит усиление власти работодателя, заинтересованного в переходе на краткосрочные трудовые контракты, в снижении оплаты труда и в понижении уровня социального страхования.

Если исходить из исследований Г. Стэндинга, например, к украинскому прекариату можно отнести:

- чиновников и госслужащих, которые по люстрации и другим причинам были уволены из органов власти. Особую группу в этой категории занимают работники МВД, СБУ, прокуратуры, которые не прошли переаттестацию при реформировании ведомств. Это около 300 тысяч граждан, сталкивавшихся с преступлениями, знающих методы и способы их совершения;

- уволившихся бойцов добровольческих батальонов и вооруженных сил Украины, которые принимали участие в вооруженном конфликте на Донбассе и считают себя обделенными со стороны государства - материально и морально;

- материально пострадавших переселенцев с Донбасса и Крыма, для которых государство не может создать нормальные условия для социально-экономической адаптации и жизнедеятельности;

- представителей малого и среднего бизнеса, в отношении которых значительно усилилось налоговое давление со стороны государства;

- представителей среднего класса, чье материальное состояние и порядок заработной платы, в связи с ростом цен на товары и услуги, не позволяют обеспечить качественный уровень жизни, при постоянной угрозе потери работы. Только за последние 5 лет практически были закрыты такие гиганты, как: Южмаш, Антонов, Николаевский судостроительный завод, Кременчугский сталелитейный завод, Азовмаш, Запорожский автомобильный завод, Кременчугский автосборочный завод, Одесский припортовый завод, Львовсельмаш, Киевский завод безалкогольных напитков «Росинка» и т.д.

Несмотря на идеологические и ментальные различия вышеперечисленных социальных групп их объединяет недовольство действиями нынешней власти по отношению к ним, и неуверенностью в своём ближайшем будущем.

Усиливают криминологическую напряженность в обществе и 27,6% граждан Украины со среднедушевым эквивалентным общим доходом в месяц ниже фактического прожиточного минимума. Однозначно отрицательно влияет на

описания любой работы с низким статусом - там, где требуется небольшое обучение, высокая текучесть кадров и активность работников жестко регулируется менеджерами. *Weissmann Jordan*. McJobs Are the Future: Why You Should Care What Fast Food Workers Earn // *The Atlantic*. – 2013. - July 16 - <https://www.theatlantic.com/business/archive/2013/07/mcjobs-are-the-future-why-you-should-care-what-fast-food-workers-earn/277863/>

криминологическую ситуацию и неэффективность выполнения государством функции по поддержанию действующего законодательства. По данным государственной службы статистики Украины в 2017 году из зарегистрированных более 500 тыс. преступлений, судебное решение принято только по 77 тыс., т.е. только 14% преступников было осуждено. Это порождает пренебрежительное отношение граждан Украины к требованиям национального законодательства. За 2018 год к административной ответственности было привлечено более 3,5 млн. граждан, что составляет около 20% от социально-активного количества населения. Численность прекариата в современной Украине составляет от 40 до 60%, а в современной России - от 30 до 50 % трудоспособного населения [4-6].

В смысле вышеизложенного представляет интерес теория Джейкоба Хэкера - профессора политологии в калифорнийском Университете Беркли, известного работами по социальной политике, реформе здравоохранения и экономической ненадежности в США. Он выдвигает аргументы, что за прошедшие три десятка лет американский средний класс стал менее уверен в завтрашнем дне. Потеря или нехватка страхований от болезней и пенсионных гарантий, ненадежная работа и долговые обязательства стали нормальной частью жизни среднего класса. Задачу государства он видит в предотвращении социального неравенства путем гибкой налоговой политики и системы оплаты труда и таким образом обеспечения уменьшения распространение прекариата [7].

Именно процессы, происходящие в глобализованном обществе, актуализируют потребность практического изучения прекариата, возможного антисоциального поведения в этой среде, применительно к социальной жизни человека, которая представляет собой цепь взаимосвязанных поступков в обществе в рамках социальных норм или с нарушением этих норм.

3. Изучение жертвы преступления. Практическим направлением изучения жертв преступной деятельности являются:

- лица, которым преступлением причинен физический, моральный или материальный вред;
- их поведение, находившееся в той или иной связи с совершенным преступлением (включая и поведение после него);
- отношения, которые связывали преступника и жертву до момента совершения преступления, ситуации, в которых произошло причинение вреда;
- социальная среда, окружающая и провоцирующая жертвы преступления.

4. Изучение процесса ресоциализации правонарушителей. Следует отметить, что Уголовно-исполнительный кодекс Украины (2003) дает определение ресоциализации как - сознательное восстановление осужденного в социальном статусе полноправного члена общества; возвращение его к самостоятельной общепринятой социально-нормативной жизни в обществе [8].

В 2003 году, пытаясь заложить нормативно-правовую основу ресоциализации применительно к понятию и цели наказания, известнейший российский криминолог Д.А. Шестаков предложил полностью отказаться от целей наказания, задекларированными в ст. 43 УК РФ, а именно: «Наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также в целях исправления осужденного и предупреждения совершения новых преступлений» и заменить эти цели на: удержание лица, совершившего преступление, от новых преступлений (функция защиты человека), реституцию (восстановление положения потерпевшего), ресоциализацию осужденного [9]. Однако законодатель не прислушался к мнению

ученого, и только спустя 13 лет определил понятие ресоциализации как комплекс мер социально-экономического, педагогического, правового характера, осуществляемых субъектами профилактики правонарушений в соответствии с их компетенцией и лицами, участвующими в профилактике правонарушений, в целях реинтеграции в общество лиц, отбывших уголовное наказание в виде лишения свободы и (или) подвергшихся иным мерам уголовно-правового характера [10].

Одновременно с Федеральным законом были приняты и областные законы. Например, областной Закон «О ресоциализации лиц, отбывших уголовное наказание в виде лишения свободы и (или) подвергшихся иным мерам уголовно-правового характера, в Ленинградской области» [11].

Таким образом, ресоциализация это обобщенное название мер, которые имеют дуалистическую, государственно-общественную природу и разработчиками (исполнителями) которых могут являться государственные, общественные, религиозные, волонтерские и другие организации. Координатором же разработки, внедрения и практической реализации, вышеназванных мер должно выступать государство.

Вместе с тем применять понятие ресоциализация только к лицам, отбывшим уголовное наказание в виде лишения свободы и (или) подвергшимся иным мерам уголовно-правового характера не совсем верно. Меры ресоциализации уместно распространять так же на граждан еще не совершивших преступление, но входящих в группу риска: склонных к домашнему насилию, злоупотребляющих алкоголем, наркозависимым и т.д. То есть в широком смысле под понятием ресоциализация мы понимаем комплекс мультидисциплинарных мер конечной целью которых является профилактика правонарушений и возвращение гражданина в социокультурную среду в качестве законопослушного ее члена.

В развитых странах отсутствует единая система направленная на ресоциализацию правонарушителей. Каждая система ресоциализации основана на менталитете, традициях и возможностях общества в конкретное историческое время. Единственным фундаментом, объединяющих, является международным стандарты гуманного обращения с несовершеннолетними правонарушителями, нацеленные на непереносное возвращение в общество, если не полностью, то в основном социализированных граждан, которые не будут иметь проблем ни с законом, ни с социумом [12].

Принимая во внимание исследования В.Р.Шмидта о зарубежном опыте ресоциализации подростков, в зависимости от места системы ресоциализации в системе уголовного правосудия [13], необходимо выделить четыре типа систем ресоциализации, когда:

- юридические процедуры юстиции определяются общей системой уголовного правосудия, а ресоциализация соотносится с основными тенденциями социальной политики (Нидерланды, Германия, Великобритания);

- правовые механизмы юстиции соотносятся с общими процедурами уголовного правосудия, но социальные сервисы для отдельных групп правонарушителей выделены в отдельную группу (США, Канада, Япония);

- система служб ресоциализации встроенная в действующую систему социальной защиты (Италия) или в действующую систему юстиции и тесно связана с системой социальной защиты (Франция).

- юстиция, отличная от системы уголовного правосудия и от системы социальной помощи: для осужденных разрабатываются особые программы (Польша, Новая Зеландия, Румыния).

Кроме криминологической характеристики в праве уже закрепились такие понятия как: криминалистическая характеристика, оперативно-розыскная характеристика, уголовно-процессуальная характеристика, уголовно-правовая характеристика и т.д. Эти виды характеристик носят как теоретический характер, так и прикладной. Целью разработки этих характеристик является изучения какого-либо процесса или явления с одной стороны и практическое применение с другой. Отличие различных характеристик уголовно-правовой направленности друг от друга заключается в их предназначении.

Задача криминалистической характеристики - получение информации для совершенствования процесса расследования и раскрытия преступления. Задача криминологической характеристики – получение информации для разработки практических мер по противодействию/сдерживанию преступности.

Дополнительно сравнив задачи криминологии, криминалистики, уголовного права и процесса, оперативно-розыскной деятельности и т.д., уместно сделать логическое построение, в котором различные характеристики уголовно-правового направления выступают как отраслевые (частные), взаимодополняющие друг друга характеристики и носят тактический характер. Одновременно они же выступают составляющими криминологической характеристики, на основании которой вырабатываются стратегические меры по предотвращению/сдерживанию преступности.

Необходимо более четко обозначить задачи криминологической характеристики. Это, прежде всего:

- реализация системы мер по предупреждению/сдерживанию преступности;
- криминологическое прогнозирование.

1. Реализация системы мер по предупреждению/сдерживанию преступности, которая включает в себя согласованную систему мер политического, экономического, социального, организационно-правового характера, направленных на ликвидацию предпосылок противоправных действий и содействует экономическому развитию, повышению благосостояния населения, а следовательно и общему социальному прогрессу. Причем эта работа должна координироваться из единого научно-правового центра. В качестве примера можно привести США, где криминологическая и уголовная политика разрабатывается Управлением программ юстиции (Office of Justice Programs – OJP) – агентством Министерства юстиции США, которое фокусирует своё внимание на предупреждении преступлений путём проведения криминологических исследований и развития правовых инициатив на основе предоставления грантов и оказания помощи жертвам преступлений, состоящее из:

- национального института правосудия (National Institute of Justice – NIJ);
- бюро статистики правосудия (The United States Bureau of Justice Statistics – BJS);
- бюро оказания помощи правосудию (The Bureau of Justice Assistance – BJA);
- управления ювенальной юстиции и предупреждения правонарушений несовершеннолетних (The Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention – OJJDP);
- службы для жертв преступлений (The Office for Victims of Crime – OVC);
- службы социального контроля за сексуальными преступниками (The Office of Sex Offender Sentencing, Monitoring, Apprehending, Registering, and Tracking – SMART);
- службы поддержки развития (The Community Capacity Development Office – CCDO) [14].

Таким центром на Украине может выступать Научно-исследовательский институт изучения проблем преступности имени академика В.В. Сташиса Национальной академии правовых наук. В России – Министерство юстиции.

Исследователи из Австралийского института криминологии предлагают следующий алгоритм при разработке превентивных программ по предупреждению/сдерживанию преступности с «привязкой» к определённой проблематике:

- изучение конкретной проблемы преступности;
- выявление специфических характеристик исследуемого объекта;
- определение круга возможных превентивных мер;
- установление субъектов их осуществления;
- разработка документации для исполнителей превентивных мер;
- осуществление мониторинга за криминологической ситуацией во время реализации программы;
- совершенствование программы превенции (ее постоянная эволюция в процессе реализации) [15-16].

Характеризуя проблему предупреждения/сдерживания преступности нельзя не остановиться на одной из криминологических теорий – экономической модели сдерживания преступности, которая получила свое развитие в 60-е годы прошлого века [17] и дополнена новыми подходами Беном Джонсоном, криминологом, законодательным аналитиком из США [18]. Согласно его исследованиям:

- преступления, связанные с сознательным планированием, можно легче сдерживаются и прогнозируются, чем преступления, совершаемые спонтанно;
- увеличение срока тюремного заключения, которое является само по себе достаточным, имеет небольшой сдерживающий эффект;
- политика, которая увеличивает вероятность быть пойманным, сдерживает преступность более эффективно, чем увеличивает наказания.

Необходимо обратить на престижность работы криминологом в Великобритании. Это обусловлено тем, что в уголовной политике Англии и Уэльса, Шотландии, Северной Ирландии находится место для реализации превентивных программ и есть понимание того, что эти программы в целом эффективнее и обходятся дешевле налогоплательщикам, чем традиционные формы обращения с преступниками, связанные с их изоляцией от общества.

2. Криминологическое прогнозирование. Понимая под криминологическим прогнозированием предсказание будущего состояния преступности и связанных с ней явлений и факторов, а также выявление основных тенденций их развития, - М.П.Клейменов утверждает, что: предмет криминологического прогнозирования совпадает с предметом криминологии и включает в себя преступность, ее детерминацию, личность преступника, криминальную деятельность и криминологическую политику, а так же безопасность [19].

Под криминологической безопасностью понимается неотъемлемый элемент общей системы национальной безопасности государства, который определяется как объективно-субъективное состояние защищенности прав и законных интересов граждан, общества и государства от преступных посягательств и угроз таких посягательств, а так же осознание гражданами своей защищенности. При этом источниками угроз выступает социальная среда и явления, связанные с преступностью; общественно-опасные деяния; интересы криминалитета [20].

Действительно криминологическое прогнозирование может служить для выработки мер по противодействию/сдерживанию правонарушений, однако для

полноты криминологического прогноза необходимо изучение не только предметов криминологии, но и общественно-политических и экономических процессов в обществе.

Криминологическое прогнозирование дает возможность на основе прогноза запланировать и осуществить превентивные меры различного характера по сдерживанию преступности. Это могут быть меры экономического, политического, правового, воспитательного и т.д. характера.

Криминологическое прогнозирование возможно применительно к таким объектам:

- состояние преступности и ее отдельных видов на определенный период времени, а так же тенденции развития преступности;
- ожидаемый социальный образ правонарушителя применительно к конкретному виду правонарушения;
- наиболее вероятным вариантам развития криминологической ситуации в определенном административном/географическом регионе;
- уровню обеспечения защищенности прав и законных интересов граждан, общества и государства от преступных посягательств и угроз таких посягательств;
- группам риска и потенциальным жертвам преступления.

В связи с вышеизложенным, мы предлагаем понимать *криминологическую характеристику* как локализованное в области права, социологии и социальной политики эклектическое, мультидисциплинарное комплексное описание социологических, психологических, медицинских, юридических, географических, социологических, политологических и других факторов, характеризующее:

- природу, причины и условия преступности как социального явления;
 - личность правонарушителя (преступника) и преступной среды;
 - социальный портрет жертвы преступления;
 - процессы ресоциализации правонарушителей
- и выступающее основой для разработки системы мер по предупреждению/сдерживанию преступности и криминологического прогнозирования.

Список использованной литературы

1. Большой юридический словарь [Текст] / Под ред.: А.Я.Сухарева, В.Е.Крутских. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфра-М, 2004. – 704 с.; Bolshoy juridicheskiy slovar [Tekst] / Pod red.: A.Ya.Sukhareva, V.Ye.Krutsikh. – 2-e izd., pererab. i dop. – M. : Infra-M, 2004. – 704 s.
2. Алауханов Е. Криминология. Учебник / Е. Алауханов – Алматы : 2008. - 429 с.; Alaukhanov Ye. Kriminologiya. Uchebnik / Ye. Alaukhanov – Almaty : 2008. - 429 s.
3. Кудрявцев В.Н. Криминология. 4-е изд. / В.Н.Кудрявцев, В.Е.Эминов — М.: Норма, 2009. - 800 с.; Kudryavtsev V.N. Kriminologiya. 4-e izd. / V.N.Kudryavtsev, V.Ye.Eminov — M.: Norma, 2009. - 800 s.
4. Standing G. The Precariat The New Dangerous Class / G. Standing. — London : Bloomsbury Publishing, 2011. — 209 p.
5. Тощенко Ж.Т. Прекариат: от протокласса к новому классу / Ж.Т. Тощенко. — Москва : Наука, 2018. — 350 с.; Toshchenko Zh.T. Prekariat: ot protoklassa k novomu klassu / Zh.T. Toshchenko. — Moskva : Nauka, 2018. — 350 s.
6. Тихонова Н.Е. Прекариат и перспективы изменения социальной структуры российского общества / Н.Е. Тихонова // Социологические исследования. — 2019. — № 2. — С. 167–173.; Tikhonova N.Ye. Prekariat i perspektivy izmeneniya sotsialnoy struktury

rossiyskogo obshchestva / N.Ye. Tikhonova // Sotsiologicheskie issledovaniya. — 2019. — № 2. — S. 167–173.

7. Hacker Jacob. The Great Risk Shift: The New Economic Insecurity and the Decline of the American Dream / Jacob Hacker. - Oxford University Press, U.S.A. - 2008. – 250 p.

8. Кримінально-виконавчий кодекс України. Закон від 11.07.2003 № 1129-IV. Відомості Верховної Ради України, 2004, № 3-4, ст. 21.; Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy. Zakon vid 11.07.2003 № 1129-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2004, № 3-4, st. 21.

9. Шестаков Д.А. Преступность среди социальных подсистем // Преступность среди социальных подсистем. Новая концепция и отрасли криминологии / под ред. Д.А. Шестакова. СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. - 353 с.; Shestakov D.A. Prestupnost sredi sotsialnykh podsistem // Prestupnost sredi sotsialnykh podsistem. Novaya kontseptsiya i otrasli kriminologii / pod red. D.A. Shestakova. SPb.: Yuridicheskiy tsentr Press, 2003. - 353 s.

10. Об основах системы профилактики правонарушений в Российской Федерации. Федеральный закон от 23.06.2016 № 182-ФЗ / Электронный ресурс. Режим доступа - http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_199976/ (дата обращения 08.02.2020); Ob osnovakh sistemy profilaktiki pravonarusheniy v Rossiyskoy Federatsii. Federalnyy zakon ot 23.06.2016 № 182-FZ / Elektronnyy resurs. Rezhim dostupa - http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_199976/ (data obrashcheniya 08.02.2020).

11. О ресоциализации лиц, отбывших уголовное наказание в виде лишения свободы и (или) подвергшихся иным мерам уголовно-правового характера, в Ленинградской области. Ленинградская область. Областной закон от 06.06.2016 № 46-оз. Электронный ресурс. Режим доступа - <http://docs.cntd.ru/document/456006587> (дата обращения 08.12.2019); O resotsializatsii lits, otbyvshikh ugovnoe nakazanie v vide lisheniya svobody i (ili) podvergshikhsya inym meram ugovno-pravovogo kharaktera, v Leningradskoy oblasti. Leningradskaya oblast. Oblastnoy zakon ot 06.06.2016 № 46-oz. Elektronnyy resurs. Rezhim dostupa - <http://docs.cntd.ru/document/456006587> (data obrashcheniya 08.12.2019).

12. Черниш М. О. Ресоціалізація засуджених неповнолітніх: досвід зарубіжних країн / М. О. Черниш // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014, №3. - С.79-82.; Chernysh M. O. Resotsializatsiia zasudzhenykh nepovnolitnikh: dosvid zarubizhnykh krain / M. O. Chernysh // Pivdenoukrainskyi pravnychiy chasopys. – 2014, №3. - S.79-82.

13. Шмидт В.Р. Интеграция подростков в конфликте с законом: зарубежный опыт / В.Р. Шмидт – М.: РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2007. – 120 с.; Shmidt V.R. Integratsiya podrostkov v konflikte s zakonom: zarubezhnyy opyt / V.R. Shmidt – М.: ROO «Tsentr sodeystviya reforme ugovnogo pravosudiya», 2007. – 120 s.

14. Клейменов И. М. Криминология в Великобритании и США / И. М. Клейменов // Вестник Омского университета. Серия «Право». 2011, № 4 (29). - С. 147–152.; Kleymenov I. M. Kriminologiya v Velikobritanii i SShA / I. M. Kleymenov // Vestnik Omskogo universiteta. Seriya «Pravo». 2011, № 4 (29). - S. 147–152.

15. Geason S., Wilson P. R. Crime prevention. Theory and practice / S.Geason, P. R. Wilson. – Australian Institute of Criminology, Canberra : 1998.- 505 p.

16. Сморгунова А. Л. Критическое направление в англо-американской криминологии : дис. ... канд. юрид. наук. – СПб. : Российский государственный педагогический университет им. А. И. Герцена, 12.00.08. - 2004. - 218 с.; Smorgunova A. L. Kriticheskoe napravlenie v anglo-amerikanskoj kriminologii : dis. ... kand. jurid. nauk. –

SPb. : Rossiyskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet im. A. I. Gertsena, 12.00.08. - 2004. - 218 s.

17. Becker G. Crime and Punishment: An Economic Approach / G. Becker // Journal of Political Economy. 1968. Vol. 76. № 2. Pp. 169-217.

18. Johnson B. Do Criminal Laws Deter Crime? Deterrence Theory in Criminal Justice Policy: A Primer / Ben Johnson. - Minnesota House Research Department. 2019. – 26 p.

19. Клеймёнов М.П. Криминология : учебник / М. П. Клеймёнов. — 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма, 2018. 400 с.; Kleymenov M.P. Kriminologiya : uchebnik / M. P. Kleymenov. — 3-e izd., pererab. i dop. M.: Norma, 2018. 400 s.

20. Шелухін М.Л. Криминологічна безпека на транспорті: організаційно-управлінське та оперативно-розшукове забезпечення : монографія / М.Л.Шелухін ; Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О.Дідоренка. – Донецьк : Вебер (Донецька філія), 2008. – 368 с.; Shelukhin M.L. Kryminolohichna bezpeka na transporti: orhanizatsyino-upravlinske ta operatyvno-rozshukove zabezpechennia : monohrafiia / M.L.Shelukhin ; Donetskiy yurydychnyi instytut Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E.O.Didorenka. – Donetsk : Veber (Donetska filiiia), 2008. – 368 s.

М.Л.Шелухін

ПРО ДОКТРИНАЛЬНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА»

У статті аналізується поняття «криминологічна характеристика» з точки зору вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Визначення криминологічної характеристики необхідно формулювати, враховуючи міжгалузеву природу криминології та напрямки вивчення стану злочинних проявів. До таких напрямків необхідно віднести: вивчення злочинності, вивчення особистості правопорушника (злочинця) і злочинного середовища, вивчення жертви злочину; вивчення процесу ресоціалізації правопорушників.

Чітко визначені завдання криминологічної характеристики - реалізації системи заходів щодо попередження/стримування злочинності та криминологічне прогнозування.

Дано визначення криминологічної характеристики як локалізований в області права, соціології та соціальної політики еkleктичний, мультидисциплінарний комплексний опис соціологічних, психологічних, медичних, юридичних, географічних, соціологічних, політологічних та інших факторів, які характеризують: природу, причини та умови злочинності як соціального явища; особистість правопорушника (злочинця) і злочинного середовища; соціальний портрет жертви злочину; процеси ресоціалізації правопорушників.

Ключові слова: криминологія, криминологічна характеристика, злочинність, особистість правопорушника, злочинне середовище, жертва злочину, ресоціалізація.

N. Shelukhin

ABOUT THE DOCTRINAL INTERPRETATION OF THE CONCEPT «CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC»

The article analyzes the concept of “criminological characteristics” from the point of view of domestic and foreign researchers.

The definition of criminological characteristics must be formulated, taking into account the intersectoral nature of criminology and the direction of studying the state of criminal manifestations. These areas include: the study of crime, the study of the identity of the offender (criminal) and the criminal environment, the study of the victim of a crime; study of the process of resocialization of offenders.

The tasks of the criminological characteristics are clearly identified - the implementation of a system of measures to prevent / deter crime and criminological forecasting.

The definition of a criminological characteristic as localized in the field of law, sociology and social policy is an eclectic, multidisciplinary comprehensive description of sociological, psychological, medical, legal, geographical, sociological, political and other factors, characterizing: the nature, causes and conditions of crime as a social phenomenon; the identity of the offender (criminal) and the criminal environment; social portrait of a crime victim; processes of resocialization of offenders.

Keywords: *criminology, criminological characteristics, crime, the identity of the offender, the criminal environment, the victim of the crime, resocialization.*

Стаття надійшла до редакції 31.10.2019 р.

УДК 346.93+348.42

П.В.Бочков

РЕЛИГИОЗНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАК УЧАСТНИКИ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье проанализированы особенности хозяйственной деятельности религиозных организаций и её правовое обеспечение в современной Украине. Обозначен круг проблемных вопросов, которые нуждаются в дальнейшем исследовании и правовом регулировании.

Ключевые слова: *хозяйственная деятельность религиозных организаций, хозяйственная компетенция религиозных организаций, собственность религиозных организаций, организационно-правовая структура религиозных организаций, каноническое право.*

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-93-97

При обращении к теме хозяйственной деятельности религиозных организаций (далее РО) оказывается, что существует много неясных, спорных, а иногда и обойдѐнных вниманием законодателя проблем, основной из которых является адекватное наложение государственных законов о хозяйственной деятельности РО на законы организаций, которые существуют намного дольше любого государства и, по сути, являются межгосударственными. Именно так, а не в обратном порядке, поскольку церковные правоотношения существуют в стабильном законсервированном виде, а хозяйственные правоотношения изменяются достаточно часто. Наличием неразрешѐнных вопросов в обозначенной сфере обусловлена актуальность нашего исследования.

В контексте нашего исследования особый интерес представляют работы Н.А. Бардашевич, С.Н. Грудницкой, А.А. Дорской, Д.Л. Комягина, Р.В. Тупикина, М.В. Хлыстова и др. Указанные авторы исследуют особенности хозяйственной деятельности РО в современном мире с позиций хозяйственного права, а также правовой режим имущества этих организаций, особенности хозяйственной компетенции и т.д. Однако этих работ для разработки всего массива исследований по обозначенной нами теме явно недостаточно, поскольку вне поля зрения оказываются ещё очень многие вопросы правового регулирования деятельности РО в Украине.

Целью нашей статьи является анализ РО как участников отношений, возникающих в сфере хозяйствования.

На сегодня РО, являясь юридическими лицами, с точки зрения государственного законодательства имеют равные права в осуществлении хозяйственной деятельности. Современные масштабы экономической деятельности структур такого организационно-правового типа, оцениваемые наблюдателями в сотни миллионов долларов, ее размах и относительная стабильность уже сейчас позволяют говорить о формировании особого сектора постсоветской экономики – церковного, развивающегося в соответствии с особой, только ему присущей логикой.

Правовую базу деятельности РО в Украине наряду с Конституцией и Законом Украины «О свободе совести и религиозных организациях», иными нормативными правовыми актами составляют уставы и внутренние установления этих организаций, которые не могут противоречить законодательству Украины.

Любые локальные документы учреждений и организаций как корпоративные акты не имеют самостоятельного характера, их природа носит поднормативную основу. В связи с этим акты подобно уставам должны приниматься в соответствии с общими правилами регулирования, установленными законом. Иной механизм правового регулирования ведет к произволу, возможности искажения смысла существования объединения, когда участники могут преследовать иные, иногда антисоциальные цели.

РО является хозяйственной организацией, реализация хозяйственной компетенции которой имеет определенные особенности, обусловленные сложной системой интересов субъектов таких отношений (РО, верующих, должностных лиц органов РО и т.п.), которые должны учитываться в процессе деятельности организации.

Основой хозяйственной деятельности РО является её имущество, однако на сегодняшний день ситуация в украинском законодательстве в отношении собственности РО далека от состояния равновесия. В ст.7 Закона Украины «О свободе совести и религиозных организациях» речь идёт о том, что «религиозными организациями в Украине являются религиозные общины, управления и центры, монастыри, религиозные братства, миссионерские общества (миссии), духовные учебные заведения, а также объединения, состоящие из вышеупомянутых религиозных организаций. Религиозные объединения представляются своими центрами (управлениями). На другие организации, образованные по религиозному признаку, действие этого Закона не распространяется». В ст.13 Закона Украины «О свободе совести и религиозных организациях» сказано, что «религиозная организация признается юридическим лицом со дня государственной регистрации», т.е. юридическим лицом со всеми вытекающими последствиями является каждая РО в отдельности, которая на самом деле есть только лишь подчинённым звеном в чётко выстроенной канонической иерархии. Но в законодательстве Украины нигде не учтена (в отношении прав отдельных РО) иерархия тех структур, в которые входят все РО. Да, в ст.14 Закона указано, что любая РО в своём уставе должна указывать «место

религиозной организации в организационной структуре религиозного объединения», но этот пункт носит, скорее, декларативный характер.

Неучтено в законодательстве канонической иерархии влечёт за собой и другие проблемы в отношении РО, а особенно в их хозяйственной деятельности. Центральным вопросом в хозяйственной деятельности РО является вопрос о собственности. В Законе Украины «О свободе совести и религиозных организациях» указано, что «религиозные организации владеют, пользуются и распоряжаются имуществом, принадлежащим им на праве собственности». Однако, нигде не учтено, что отдельные РО, входящие в иерархическую каноническую структуру не имеют права ничего решать ни в отношении хозяйственной деятельности, ни, тем более, в отношении собственности, потому что эта собственность принадлежит структуре в целом. Собственность таких организаций определяют то как частную, то как коллективную, то намекают на то, что существует такая форма собственности, как собственность РО.

Здесь акцентируем на том, что собственность РО действительно представляет собой отдельную форму собственности, поскольку обладает рядом отличительных черт, о чём уже шла речь выше. Однако не всё имущество религиозных организаций служит религиозным целям. Соответственно, всякое имущество, принадлежащее религиозным организациям, необходимо разделить на две большие группы: имущество религиозного назначения и имущество общего назначения, и уже исходя из этого выстроить систему законодательного регулирования этой сферы. В собственности РО не может находиться земля, однако предприятия РО такое право имеют. Значит, если все звенья РО подчинены единому управляющему центру, то опосредованно собственником земельного участка, принадлежащего предприятию РО является вся структура во главе с управляющим центром. Не совсем понятной является и ситуация с хозяйственной деятельностью РО: с одной стороны, в ст.19 Закона сказано, что «религиозные организации в порядке, определенном действующим законодательством, имеют право для выполнения своих уставных задач основывать издательские, полиграфические, производственные, реставрационно-строительные, сельскохозяйственные и другие предприятия, а также благотворительные заведения (приюты, интернаты, больницы и т.п.), которые имеют право юридического лица», а с другой стороны, не имеют права заниматься предпринимательской деятельностью как НКО. Но предприятия РО могут заниматься и предпринимательской деятельностью. А здесь ещё раз напомним, что все звенья РО – это только *звенья* единой канонической структуры, и значит, опосредованно государство разрешает РО заниматься и предпринимательской деятельностью.

Самой запутанной является ситуация с земельными владениями РО, которые были насильственно национализированы советской властью. Вроде бы собственность РО и нужно вернуть в порядке преодоления последствий политики СССР, однако владеть этой собственностью по современному украинскому законодательству РО не могут. К вопросам относительно возврата собственности РО добавляются и вопросы о возврате национализированной собственности вообще, поскольку в Конституции Украины заявлено о равенстве всех форм собственности, из чего следует, что возвращать собственность (или компенсировать её стоимость) необходимо не только РО, а и всем тем, кто пострадал от национализации, коллективизации и прочих секуляризаций. В противном случае РО, которые выполняют функцию социального служения, могут ущемлять права того же социума, который состоит не только из верующих, но и из атеистов, что по Конституции Украины является недопустимым.

В решении сложных и запутанных вопросов, связанных с правовым обеспечением хозяйственной деятельности РО в Украине, особенно ценным представляется

зарубежний опыт правового регулирования хозяйственных отношений с участием РО, который является гораздо большим и зачастую более позитивным, нежели в Украине.

Законодательство, обеспечивающее хозяйственную деятельность РО в любом государстве мира зависит, в первую очередь, от отношений, сложившихся между государством и РО. В связи с этим исследователи хозяйственной деятельности РО делят все государства на те, в которых церковь отделена от государства, и те, в которых церковь является частью государственно-административного аппарата, т.е. церковь обладает статусом государственной (народной) церкви. Обе модели регулирования хозяйственной деятельности РО имеют как свои плюсы, так и свои минусы, поэтому зарубежный опыт может быть использован для усовершенствования отечественного законодательства в сфере правового обеспечения хозяйственной деятельности РО с оглядкой на особенности культурно-исторического ландшафта нашей страны.

К сожалению, отделение церкви от государства в Украине носит только декларативный характер, а хозяйственное законодательство остаётся неразработанным относительно предпринимательской, производственно-хозяйственной, финансово-хозяйственной деятельности РО. В связи с этим необходимым представляется проведение дальнейших комплексных исследований предпринимательской (хозяйственной) деятельности РО и совершенствование законодательства в направлении разработки собственной модели регулирования хозяйственной деятельности РО.

Список использованной литературы

1. Бардашевич Н. А. Хозяйственно-правовое обеспечение деятельности религиозных организаций: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Бардашевич Н. А. Донецк, 2011. 259 с.; Bardashevich N. A. Hozyajstvenno-pravovoe obespechenie deyatelnosti religioznyh organizacij: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.04 / Bardashevich N. A. Doneck, 2011. 259 s.

2. Грудницкая С. Н. Хозяйственная правосубъектность государственных предприятий: проблемы теории и практики: монография / С. Н. Грудницкая; НАН Украины, Ин-т экон.-прав. исслед. Донецк: Юго-Восток, 2011. 428 с.; Grudnickaya S. N. Hozyajstvennaya pravosub"ektnost' gosudarstvennyh predpriyatij: problemy teorii i praktiki: monografiya / S. N. Grudnickaya; NAN Ukrainy, In-t ekon.-prav. issled. Doneck: YUgo-Vostok, 2011. 428 s.

3. Дорская А.А. Правовой режим имущества религиозного назначения в Российской империи: современные проблемы дореволюционного «наследства» // Вестник Санкт-Петербургской юридической академии. 2013. Т.21. №4. С. 4-12.; Dorskaya A.A. Pravovoj rezhim imushchestva religioznogo naznacheniya v Rossijskoj imperii: sovremennye problemy dorevolucionnogo «nasledstva» // Vestnik Sankt-Peterburgskoj yuridicheskoy akademii. 2013. T.21. №4. S. 4-12.

П.В.Бочков

РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК УЧАСНИКИ ВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті проаналізовано особливості господарської діяльності релігійних організацій та її правове забезпечення в сучасній Україні. Позначене коло проблемних питань, які потребують подальшого дослідження та правового регулювання.

Ключові слова: господарська діяльність релігійних організацій, господарська компетенція релігійних організацій, власність релігійних організацій, організаційно-правова структура релігійних організацій, канонічне право.

P.Bochkov

RELIGIOUS ORGANIZATIONS AS PARTICIPANTS IN ECONOMIC RELATIONS

The article analyzes the features of economic activity of religious organizations and its legal support in modern Ukraine. A range of problematic issues that need further research and legal regulation is outlined.

Keywords: economic activity of religious organizations, economic competence of religious organizations, property of religious organizations, organizational and legal structure of religious organizations, Canon law.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2019 р.

УДК 343.13

О. О. Лісовий

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НСРД, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

У статті розглянуто сутність судового контролю при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із використанням технічних засобів. Крізь призму таких важливих функцій суду як розгляд скарг на рішення, дії (бездіяльність) посадових осіб та органів досудового розслідування, надання дозволів на процесуальних дій, пов'язаних із обґрунтованим обмеженням прав громадян, виділено ключові ознаки категорії «судовий контроль». Серед пов'язаної сукупності кримінально-процесуальних дефініцій надано авторське визначення судового контролю при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із використанням технічних засобів.

Ключові слова: кримінальне провадження, негласні слідчі (розшукові) дії, слідчий суддя, суд, судовий контроль, технічні засоби.

DOI 10.34079/2226-3047-2019-9-18-97-105

Постановка проблеми. Суд виступає стабілізуючою силою в системі функціонування механізму державної влади, здатною захистити права і свободи громадян, ефективно оберігати суспільство від небезпечних соціальних конфліктів та явищ. В галузі кримінального судочинства головна роль суду полягає в забезпеченні прав особистості відповідними органами досудового розслідування та їх посадовими особами. Здійснюючи свій внесок у функціонування системи «стримувань і противаг», суд забезпечує професійність і неупередженість у діях сторони обвинувачення під час виконання її представниками передбачених кримінально-процесуальним законом процесуальних функцій.

При здійсненні судового контролю за дотриманням законності у кримінальному провадженні робота суду характеризується здатністю активно впливати на дії та рішення

суб'єктів кримінального процесу. Особливо важливим є здійснення контролю при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), пов'язаних із використанням технічних засобів, оскільки вони часто пов'язані з обґрунтованим втручанням у приватне життя осіб, тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод громадян.

Аналіз останніх досліджень. Питання отримання доказової та криміналістично значущої в кримінальному судочинстві інформації розглядали О.М. Бандурка, Є.А. Доля, С.В. Єськов, В.П. Захаров, Л.М. Лобойко, В.З. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва, Є.Д. Скулиш, В.М. Тertiшник, Л.Д. Удалова, І.Ф. Хараберюш, Р.М. Шехавцов, М.Є. Шумило та ін.

Проблематику використання технічних засобів під час протидії злочинності, у тому числі в межах проведення НСРД, досліджували В.І. Василичук, М.Л. Грібов, В.Ю. Калугін, М.В. Корнієнко, Д.Й. Никифорчук, В.Л. Ортинський, І.В. Пиріг, Д.Б. Сергєєва, В.М. Тertiшник, В.Г. Уваров, І.Ф. Хараберюш, І.Р. Шинкаренко, О.О. Юхно та ін. Дослідженню питань здійснення судового контролю у кримінальному провадженні присвятили свої роботи І.В. Гловюк, М.В. Багрій, В.В. Городовенко, Ю.М. Грошевий, О.В. Кондратьєв, М.А. Макаров, В.І. Маринів, В.В. Назаров, М.А. Погорецький, О.І. Полюхович, В.О. Попелюшко, О.Ю. Татаров, А.Р. Туманянц, Л.Д. Удалова, О.Г. Шило та ін. Кожен із учених зробив важливий внесок у вирішення проблем, що стоять перед сучасним науковим співтовариством. Однак не всі проблемні питання судового контролю за проведенням НСРД охоплені в працях названих авторів. Окрім того на науковому рівні комплексно ще не досліджувалася проблематика судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів. Недостатня наукова розробленість теорії, а також існуючі проблеми в діяльності органів судового контролю зумовили необхідність розробки сучасних теоретико-правових та організаційних основ здійснення судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів.

Мета статті – дослідити сутність судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, та надати його авторське визначення. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні завдання: встановити обсяг поняття (категорії, явища) «судовий контроль при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів» через реалізацію таких функцій як розгляд скарг на рішення, дії (бездіяльність) посадових осіб та органів досудового розслідування, надання дозволів на проведення НСРД, а також виділити ключові ознаки категорії «судовий контроль» серед пов'язаної даною сферою сукупності кримінально-процесуальних дефініцій.

Виклад основного матеріалу. За етимологічним походженням категорія «судовий контроль» пов'язана з більш загальною категорією «контроль», семантика якої передбачає перевірку або спостереження з метою перевірки (від франц. – «controle»), а також протидію чомусь (від лат. – «contra»). Так, В.М. Гаращук слово «контроль» тлумачить як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, тобто виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки особи [1, с. 62-63]. Однак визначення терміну «судовий контроль» нормативно не закріплено ані в Конституції України, ані в галузевому законодавстві. Відсутність нормативного визначення зумовлює розвиток наукової полеміки у площині розуміння даного терміну в кримінальному судочинстві, а також виникненню багатьох спроб надати його доктринальне тлумачення. Так, на думку М.В. Багрія, у широкому розумінні це діяльність слідчого судді з перевірки, санкціонування або скасування тих

чи інших рішень, які приймаються компетентними органами. Учений стверджує, що вирішення питань, пов'язаних із законністю проведення НСРД, є однією з форм судового контролю за досудовим розслідуванням кримінального провадження. Разом із тим він зазначає, що слідчий суддя перевіряє насамперед законність правових підстав для проведення НСРД (і лише тих, які можуть бути проведені з дозволу слідчого судді) [2, с. 88].

Певний час у наукових колах існувала думка, що діяльність суду на досудових стадіях кримінального процесу є різновидом правосуддя, а судовий контроль охоплюється змістом цього терміну як єдиної функції суду в кримінальному провадженні [3, с. 118; 4, с. 258]. Утім існував інший підхід, представники якого наполягали на тому, що за характером виконуваних дій суду, рішення які ним приймаються на досудовому розслідуванні не повинні розглядатися як різновид правосуддя в його класичному розумінні, адже вони не пов'язані з вирішенням кримінального провадження по суті. Інакше кажучи, судовий контроль – це окрема функція суду на досудових стадіях кримінального процесу поряд із дозвільною функцією та функцією застосування заходів кримінально-процесуального примусу [5, с. 20; 6, с. 446; 7, с. 4].

Останній підхід, як нам здається, є більш прогресивним і відповідає сучасним уявленням про вказану наукову категорію. Дійсно, функція судового контролю не пов'язана з вирішенням питання винуватості або невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення [8, с. 115]. Тому його не можна характеризувати як специфічну форму правосуддя, здійснювану під час досудового провадження. Твердження щодо віднесення судового контролю до різновидів правосуддя спростовує сам характер НСРД, які проводяться з дозволу слідчого судді [9, с. 167].

Функція судового контролю на досудовому провадженні виступає стабілізуючою силою, покликаною підтримувати паритет між функціями кримінального переслідування й захисту, а також іншими функціями, оскільки здійснюється судом, який в подальшому вирішує кримінальне провадження по суті. Слід враховувати, що судовий контроль як напрям реалізації судової влади та самостійна кримінально-процесуальна функція полягає у здійсненні судом системи перевірочних заходів попереджувального, правовідновлюючого характеру, з метою забезпечення законності та обґрунтованості рішень і дій органів досудового розслідування, які обмежують конституційні права і свободи громадян [10, с. 269].

О.В. Кондратьєв зазначає, що судовий контроль полягає у здійсненні судом перевірочних дій, яким притаманний попереджувальний, правовідновлюючий характер, для забезпечення законності та обґрунтованості дій і рішень органів досудового розслідування [11, с. 23]. Подібної точки зору дотримується М.Г. Шавкун, який під судовим контролем за розслідуванням розуміє систему процесуальних дій та судових рішень, направлених на перевірку діяльності органів досудового розслідування, виявлення, аналіз а також усунення порушень кримінально-процесуального закону [12, с. 7].

На думку Д.П. Кисленко, під судовим контролем, який здійснюється в межах розслідування злочинів, слід розуміти передбачену Конституцією та кримінально-процесуальним законодавством України діяльність суду у досудових стадіях кримінального процесу, що реалізується ним у визначеній процесуальній формі та спрямована на гарантування обґрунтованості та законності процесуальних дій та рішень суб'єктів розслідування і має на меті захист, а також охорону прав і свобод особи [13, с. 5].

М.А. Макаров дає визначення судового контролю в кримінальному процесі як діяльності слідчого судді на стадії досудового розслідування та під час екстрадиційної процедури зі здійснення в межах наданих йому повноважень в порядку, передбаченому КПК, метою якої є своєчасне забезпечення захисту та охорони прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [14, с. 78].

В.Я. Корсун та Л.Д. Удалова, розглядаючи судовий контроль на досудових стадіях кримінального процесу, здійснили влучне формулювання, визначивши його як особливий, самостійний вид судової діяльності, спрямований на забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, а також їх захист і відновлення у разі порушення органом дізнання, слідчим, прокурором [15, с. 68]. На нашу думку, крім звертання на цільову направленість, визначення судового контролю повинно містити вказівку щодо форм реалізації, яким чином і за допомогою чого здійснюється ця діяльність.

Особливості судового контролю виходячи з його цільової направленості досліджували інші вчені. Наприклад, В. В. Вовк також зазначає, що судовий контроль здійснюється у встановленому законом порядку та ініціюється шляхом внесення подання або скарги для перевірки законності й обґрунтованості обмежень конституційних прав і свобод громадян або встановлення доцільності таких обмежень [16, с. 163].

Р.І. Тракало також наголошує, що судовий контроль у досудовому розслідуванні здійснюється з метою перевірки законності та обґрунтованості обмежень конституційних прав і свобод осіб у кримінальному провадженні. Судовим контролем у досудовому розслідуванні він називає здійснювану в установленому порядку діяльність слідчого судді, яка ініціюється стороною захисту, обвинувачення або за власною ініціативою слідчого судді [17, с. 5]. Проте науковець чомусь не враховує, що вказану діяльність можуть ініціювати не лише представники сторони обвинувачення й захисту, але й інші особи. Критикуючи вказане твердження, М. А. Макаров звертає увагу, що метою судового контролю є не лише перевірка законності та обґрунтованості обмежень конституційних прав і свобод, але й контроль за дотриманням інших прав і законних інтересів осіб під час досудового розслідування [14, с. 126].

О.Г. Шило розглядає судовий контроль як перевірочну діяльність суду щодо розгляді скарг учасників кримінального провадження на дії чи рішення суб'єкта кримінального провадження [18, с. 153]. Судовий контроль з реалізацією перевірочної діяльності також пов'язують О.В. Капліна, І.Є. Марочкін, Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц [19, с. 13-14]. Функцією судового контролю останні називають засновану на законі кримінально-процесуальну діяльність слідчого судді як спеціально уповноваженого суб'єкта, здійснювану шляхом розгляду й вирішення клопотань і скарг сторін або потерпілого з метою охорони їх прав і свобод, якій притаманний як превентивний, так і правовідновлюючий характер [8, с. 115].

На думку І.В. Гловюк судовий контроль у кримінальному провадженні – це здійснювана у встановленому КПК порядку діяльність суду щодо розгляду та вирішення по суті скарг на дії чи бездіяльність суб'єктів (владних органів та посадових осіб) кримінального провадження [20, с. 11]. В.В. Косов визначає судовий контроль у кримінальному провадженні в якості функції судової влади, що полягає в реалізації слідчим суддею повноважень з перевірки рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування за скаргами сторін кримінального провадження [21, с. 7]. Водночас підкреслимо, що напрямки діяльності суду в кримінальному провадженні не можна характеризувати лише з позиції розгляду й вирішення скарг учасників кримінального процесу, а слід охоплювати ширшим за змістом поняттям «судовий контроль».

Таким чином, наукова спільнота практично одностайно робить висновок про охоплення терміном «судовий контроль» діяльності суду щодо розгляду скарг на дії (бездіяльність) посадових осіб та органів досудового розслідування. Водночас думки вчених збігаються і в тому, що діяльності суду в досудовому провадженні притаманний неоднорідний характер [22, с. 176], а повноваження слідчого судді виходять за межі здійснення самого судового контролю, а функціональна спрямованість його діяльності, враховуючи наявні у нього повноваження, є поліфункціональною [20, с. 245; 23, с. 24].

Поняття судового контролю у кримінальному судочинстві слід формулювати крізь призму повноважень слідчого судді, виходячи зі змісту норм КПК, а також Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2009 № 16-рп/2009, у якому визначена мета цього контролю, а саме «своєчасне забезпечення захисту та охорони прав і свобод людини і громадянина» [24]. Згідно п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому КПК, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому ст. 247 КПК, – голова чи за його визначенням інший суддя відповідного апеляційного суду. Саме до компетенції слідчого судді (або голови) апеляційного суду належить здійснення судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів.

Діяльність слідчого судді щодо розгляду клопотань про здійснення правообмежувальних заходів (або судове санкціонування), у тому числі про надання дозволів на проведення НСРД, як і перевірка законності та виправданості дій, що в невідкладних випадках були проведені до постановлення ухвали слідчого судді в порядку ст. 250 КПК, повною мірою підпадає під категорію «судовий контроль». Ми можемо транспонувати вказане твердження і до судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, адже практика свідчить про широке використання технічних засобів при проведенні НСРД, що обумовлено високим доказовим потенціалом отриманої за допомогою технічних засобів інформації.

Так, за результатами аналізу рішень Донецького апеляційного суду з питань здійснення судового контролю при проведенні НСРД виявлено, що в більшості випадків під час проведення НСРД для отримання процесуально значущої інформації в той чи інший спосіб застосовувались технічні засоби. У подальшому отримана інформація слугувала доказовою базою в кримінальних провадженнях. Проте слід констатувати наявність непоодиноких випадків порушень з боку суб'єктів проведення НСРД, обумовлених, у першу чергу, існуючою незгодженістю правових норм, відсутністю дієвого механізму отримання й реалізації отриманої за допомогою технічних засобів інформації, який би гарантував виключно законність вказаної діяльності.

Розглядаючи питання щодо сутності судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, слід виділити супутні особливості та обставини, які найчастіше виникають у діяльності слідчого судді. Складність роботи щодо судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, полягає в забезпеченні балансу між діями, спрямованими на захист особи, суспільства й держави від злочинів, і, разом із тим, дотриманням прав підозрюваного, обвинуваченого, засудженого. Адже втручання в приватне життя людини, навіть тієї, яка притягується до кримінальної відповідальності, завжди повинне бути мінімально необхідним для досягнення мети цього втручання. При проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, ефективний судовий контроль має бути спрямований на недопущення незаконного обмеження

конституційних прав учасників кримінальної процесуальної діяльності, а в разі необхідності на швидке й ефективне їх відновлення.

З інформаційної точки зору НСРД, пов'язані з використанням технічних засобів, мають на меті за допомогою науково обґрунтованих технічних засобів і прийомів, законно отримувати інформацію про злочинну діяльність однієї чи декількох осіб, а також створювати умови, що сприяють виділенню з усієї сукупності відомостей, які більш повно відображують сутність процесів, що відбуваються. Застосування технічних засобів не повинно суперечити принципам правомірності, суворого цільового застосування, наявності фактичних підстав, етичності та встановленого порядку документального оформлення.

Можна виділити наступні ознаки кримінально-процесуального судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів: 1) це чітко регламентована КПК кримінально-процесуальна діяльність суду, сутність якої полягає в перевірці та оцінці законності й обґрунтованості проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів; 2) ця діяльність не спрямована на врегулювання правового спору (конфлікту) сторін по суті; 3) предмет судового контролю та межі його здійснення з самого початку обмежені волею закону або суб'єктивною волею сторін; 4) метою судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, є захист конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, (можливе) відновлення цих прав за скаргою заінтересованих осіб; 5) ініціатором щодо реалізації будь-якої форми судового контролю йде не від суду, а від заінтересованих у вирішенні справи по суті суб'єкти кримінального судочинства або інші особи, залучені до кримінального провадження. Поза цієї ініціативи контроль неможливий; 6) результатом судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, є винесення загальнообов'язкового, забезпеченого державним примусом судового акту (рішення).

Висновки. Враховуючи вищенаведене, слід зробити висновок, що судовий контроль – це окрема функція суду на досудових стадіях кримінального процесу поряд із дозвільною функцією та функцією застосування заходів кримінально-процесуального примусу. Здійснення судового контролю при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, належить до компетенції слідчого судді (або голови) апеляційного суду. Діяльність слідчого судді щодо розгляду клопотань про здійснення правообмежувальних заходів (або судових санкціонування), у тому числі про надання дозволів на проведення НСРД, як і перевірка законності та виправданості дій, що в невідкладних випадках були проведені до постановлення ухвали слідчого судді, повною мірою підпадає під категорію «судовий контроль».

Значення судового контролю полягає в тому, що завдяки діяльності слідчого судді забезпечуються невідкладним судовим захистом права, свободи та інтереси учасників кримінального провадження, а також створюються належні умови для реалізації принципу змагальності в кримінальному процесі.

Судовий контроль при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, можна визначити як особливий самостійний вид судової діяльності, спрямований на забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, а також їх захист і відновлення у разі їх порушення суб'єктом кримінального провадження (сутність контролю), що здійснюється з метою перевірки законності та обґрунтованості обмежень конституційних прав і свобод осіб при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, або з метою встановлення доцільності таких обмежень, ініціюється стороною захисту (шляхом внесення подання, клопотання або скарги на рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта проведення НСРД), обвинувачення

(шляхом запиту дозволу щодо проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, або оскарження відмови у наданні дозволу) або за власною ініціативою слідчого судді (або голови апеляційного суду), та передбачає обов'язкове винесення забезпеченого державним примусом судового акту.

Список використаної літератури

1. Гарашук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.07 / НЮА України ім. Я. Мудрого. Харків, 2003. 413 с.; Harashchuk V. M. Teoretyko-pravovi problemy kontroliu ta nahliadu u derzhavnomu upravlinni : dys. d-ra yuryd. nauk : 12.00.07 / NIuA Ukrainy im. Ya. Mudroho. Kharkiv, 2003. 413 s.

2. Багрій М. В. Судовий контроль за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій: окремі аспекти // Науковий вісник Ужгородського націон. ун-ту; серія Право. Вип. 35. Ч. 1. Т. 3. Ужгород, 2015. С. 86-89; Bahrii M. V. Sudovyi kontrol za provedenniam nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii: okremi aspekty // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsion. un-tu; seriia Pravo. Vyp. 35. Ch. 1. T. 3. Uzhhorod, 2015. S. 86-89.

3. Пеший Д.А. Забезпечення законності у досудовому кримінальному провадженні: [моногр.]. К.: Видавн. центр «Кафедра», 2015. 149 с.; Pieshyi D.A. Zabezpechennia zakonnosti u dosudovomu kryminalnomu provadzhenni: [monohr.]. K.: Vydavn. tsentr «Kafedra», 2015. 149 s.

4. Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні: [моногр.] / кол. авт.; за ред. В.І. Борисова, В.С. Зеленецького. Х.: Право, 2010. 400 с.; Problemy zabezpechennia efektyvnosti diialnosti orhaniv kryminalnoho peresliduvannia v Ukraini: [monohr.] / kol. avt.; za red. V.I. Borysova, V.S. Zelenetskoho. Kh.: Pravo, 2010. 400 s.

5. Туманянц А.Р. Контрольні функції суду у сфері кримінального судочинства. Харків: Основа, 2000. 108 с.; Tumaniants A.R. Kontrolni funktsii sudu u sferi kryminalnoho sudochynstva. Kharkiv: Osnova, 2000. 108 s.

6. Гузела М. Контроль за законністю дій і рішень органів досудового розслідування як самостійна функція суду. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2004. Вип.39. С.443-449; Huzela M. Kontrol za zakonnistiu dii i rishen orhaniv dosudovoho rozsliduvannia yak samostiina funktsiia sudu. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia yurydychna. 2004. Vyp.39. S.443-449.

7. Гловюк І.В. Судова діяльність у досудовому провадженні: автореф. дис. канд. юрид. наук ; спец. 12.00.09. Одеса, 2008. 20 с.; Hloviuk I.V. Sudova diialnist u dosudovomu provadzhenni: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk ; spets. 12.00.09. Odesa, 2008. 20s.

8. Кримінальний процес: підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.; Kryminalnyi protses: pidruchnyk / [Yu. M. Hroshevyi, V. Ya. Tatsii, A. R. Tumaniants ta in.]; za red. V. Ya. Tatsiia, Yu. M. Hroshevoho, O. V. Kaplinoi, O. H. Shylo. Kh.: Pravo, 2013. 824 s.

9. Полюхович О. І. Співвідношення функції правосуддя та судового контролю при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій: питання теорії та практики / О. І. Полюхович // Публічне право. 2016. № 2. С. 166-173; Poliukhovych O. I. Spivvidnoshennia funktsii pravosuddia ta sudovoho kontroliu pry zdiisnenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii: pytannia teorii ta praktyku / O. I. Poliukhovych // Publichne pravo. 2016. № 2. S. 166-173.

10. Химичева О. В. Концептуальные основы процессуального контроля и надзора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства : дис. д-ра юрид. наук; спец

12.00.09. О.В. Химичева. М., 2004. 402 с.; Khymycheva O. V. Kontseptualnie osnovi protsessualnoho kontroliia i nadzora na dosudebnikh stadiiakh uholovnoho sudoproizvodstva : dys. d-ra yuryd. nauk; spets. 12.00.09. O.V. Khymycheva. M., 2004. 402 s.

11. Кондратьев О.В. Організаційно-правові проблеми судового контролю: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. Харків, 2005. 191 с.; Kondratiev O.V. Orhanizatsiino-pravovi problemy sudovoho kontroliu: dys. kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.10. Kharkiv, 2005. 191 s.

12. Шавкун М.Г. Процесуальний контроль органів державної влади на досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2010. 20 с.; Shavkun M.H. Protsesualnyi kontrol orhaniv derzhavnoi vlady na dosudovykh stadiiakh kryminalnoho protsesu: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09. K., 2010. 20 s.

13. Кисленко Д.П. Судовий контроль під час розслідування злочинів: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2012. 16 с.; Kyslenko D.P. Sudovyi kontrol pid chas rozsliduvannia zlochyniv: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09. K., 2012. 16s.

14. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : дис. д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / М. А. Макаров; НАВС України. Київ, 2018. 495 с.; Makarov M. A. Sudovyi kontrol u kryminalnomu protsesi: teoretychni ta pravovi osnovy : dys. d-ra yuryd. nauk : spets. 12.00.09 / M. A. Makarov; NAVS Ukrainy. Kyiv, 2018. 495 s.

15. Удалова Л.Д. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : монографія // Л.Д. Удалова, В.Я. Корсун. К: Видавничий дім «Скіф». 2012. 168 с.; Udalova L.D. Sud yak subiekt kryminalno-protsesualnoho dokazuvannia : monohrafiia // L.D. Udalova, V.Ia. Korsun. K: Vydavnychyi dim «Skif». 2012. 168 s.

16. Вовк В. В. Кримінально-процесуальна діяльність органів безпеки : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Вовк; НАВС України. К., 2011. 183 с.; Vovk V. V. Kryminalno-protsesualna diialnist orhaniv bezpeky : dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / V. V. Vovk; NAVS Ukrainy. K., 2011. 183 s.

17. Тракало Р.І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 ; Акад. адвокатури України / Роман Ігорович Тракало. К., 2014. 20 с.; Trakalo R.I. Sudovyi kontrol za dotrymanniam prava na povahu do pryvatnoho zhyttia: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09 ; Akad. advokatury Ukrainy / Roman Ihorovych Trakalo. K., 2014. 20 s.

18. Шило О. Г. Завдання й функції суду в кримінальному судочинстві України. Проблеми законності. Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип.94. С.148-157; Shylo O. H. Zavdannia y funktsii sudu v kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy. Problemy zakonnosti. Resp. mizhvidom. nauk. zb. / Vidp. red. V.Ia. Tatsii. Kh.: Nats. yuryd. akad. Ukrainy, 2008. Vyp.94. S.148-157.

19. Грошевий Ю.М. Органи судової влади в Україні / Ю.М. Грошевий, І.Є. Марочкін. К.: Ін Юре, 1997. 20 с.; Hroshevyi Yu.M. Orhany sudovoi vlady v Ukraini / Yu.M. Hroshevyi, I.Ie. Marochkin. K.: In Yure, 1997. 20 s.

20. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2015. 712 с.; Hloviuk I.V. Kryminalno-protsesualni funktsii: teoriia, metodolohiia ta praktyka realizatsii na osnovi polozhen Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy 2012 r. : monohrafiia. Odesa : Yuryd. lit., 2015. 712 s.

21. Косов В.В. Суб'єкти судового-контрольного провадження на досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2012. 20 с.; Kosov V.V. Subiekty sudovoho-kontrolnoho

provadzhennia na dosudovykh stadiiakh kryminalnoho protsesu: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.09. Nats. un-t «Odeska yurydychna akademiia». Odesa, 2012. 20 s.

22. Шило О.Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2011. 479 с.; Shylo O.H. Teoretychni osnovy ta praktyka realizatsii konstytutsiinoho prava liudyny i hromadianyna na sudovy zakhyt u dosudovomu provadzhenni v kryminalnomu protsesi Ukrainy : dys. d-ra yuryd. nauk : 12.00.09 / Nats. un-t «Iuryd. akad. Ukrainy im. Ya. Mudroho. Kharkiv, 2011. 479 s.

23. Полюхович О.І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. І. Полюхович ; кер. роботи О. Г. Шило ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 231 с.; Poliukhovych O.I. Sudovy kontrol pry provedenni nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii : dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / O. I. Poliukhovych ; ker. roboty O. H. Shylo ; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2017. 231 s.

24. Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2009 № 16-рп/2009. Справа № 1-17/2009. URL: <http://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/16-rp/2009.doc> (дата звернення: 11.11.2019); Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 30.06.2009 № 16-rp/2009. Sprava № 1-17/2009. URL: <http://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/16-rp/2009.doc> (data zvernennia: 11.11.2019).

O. Lisovyi

**THE CONCEPT AND ESSENCE OF JUDICIAL CONTROL WHEN
CARRYING OUT THE INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS RELATED TO THE
USE OF TECHNICAL MEANS**

The article deals with the essence of judicial control when conducting unspoken investigative (search) actions related to the use of technical means. Through the prism of such important functions of the court as the consideration of appeals against decisions, actions (inaction) of officials and pre-trial investigation bodies, granting procedural permits related to the justified restriction of citizens' rights, the key features of the category "judicial control" have been identified. The related set of criminal procedural definitions provides the author's definition of judicial control in conducting unspoken investigative (investigative) actions related to the use of technical means.

Keywords: *criminal proceedings, unspoken investigators (investigative actions), investigating judge, court, judicial control, technical means.*

Стаття надійшла до редакції 04.11.2019 р.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

РЕЦЕНЗІЯ

НА МОНОГРАФІЮ ЛЬОВОЇ ЄЛИЗАВЕТИ «ГЛОБАЛЬНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ДО ФОРМУВАННЯ»

Львова Єлизавета. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи та правові виклики до формування: монографія/Єлизавета Львова.-Одеса: Фенікс, 2019. – 294 с. ISBN 978-966-928-421-1

В першому десятилітті ХХІ століття сучасному державному ладу більшості країн світу притаманна дуальність, адже вони одночасно розвиваються як в сприятливих, так і негативних умовах державно-правової інтеграції та економічної і правової глобалізації. Оскільки управління соціальними, економічними та політичними процесами повинно відбуватись із повагою до ідеалів, закріплених в національних Конституціях, з урахуванням переходу з національного на глобальний рівень, конституціоналізм став та залишається глобальним трендом. В подальшому досягнення міжнародно-правової думки, що сповідує конституційні традиції в умовах глобалізації, отримало назву «глобальний конституціоналізм».

Єлизавета Львова, фахівець з міжнародного публічного права та публічного права України, опублікувала свою монографію під назвою «Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи та правові виклики до формування» (видавництво «Фенікс», Одеса). Авторка торкається питання формування глобального конституціоналізму крізь наукову «призму» поглядів на реконструкцію принципів конституційного права в умовах глобалізації, важливість правової рецепції, та значення правової глобалізації для становлення міжнародного конституційного права як підгалузі міжнародного публічного права.

В Україні зазначена публікація є першою монографічною науковою працею з тематики глобального конституціоналізму та пропонує читачам науково-пояснювальну картину міждисциплінарного політико-правового феномена, що є скерований на захист міжнародного права та міжнародного правопорядку крізь призму конституційних цінностей, що у свою чергу робить книгу ще більш цікавою.

Метою монографічного дослідження є концептуальне обґрунтування комплексу теоретичних і практичних засад становлення та розвитку глобального конституціоналізму.

Формально монографія поділена на дві частини: перша частина (перший, другий та третій розділи) присвячена теоретичним підходам до розуміння концепту «глобальний конституціоналізм» та його значення у сучасній конституційно-правовій доктрині; друга частина (четвертий та п'ятий розділи) – практичним питанням, а саме існуючим викликам до формування глобального конституціоналізму як ідеології на міжнародному, регіональному та державному рівнях.

Як чітко демонструє Є. Львова, глобальний конституціоналізм - це феноменологія загальних цінностей національного конституційного права держав-членів міжнародного співтовариства, яка трансформувалась у порядок денний міжнародного права та формується у двох напрямках:

1) теоретичному (доктринальному) напрямку – глобальний конституціоналізм розуміється як сучасне прогресивне мислення, що вносить демократичну легітимність і повагу до міжнародних принципів у соціально-політичну ідею та пропонує мирне вирішення міжнародних суперечок.

2) практичному (праксеологічному) – це повсякденна діяльність держав-членів міжнародного співтовариства та інших суб'єктів міжнародного публічного права, а в широкому розумінні – всіх акторів міжнародних відносин, щодо практичного втілення зазначених теологічних доміант у міжнародне життя.

В першому розділі Є.Львова визначає понятійні, елементні та функціональні характеристики глобального конституціоналізму. В другому розділі монографії добре представлена хронологія становлення глобального конституціоналізму та визначено три основні етапи: 1) 1990-1999 роки; 2000-2009 роки; 2010 – по теп час.

В монографії на основі аналізу праць зарубіжних дослідників авторкою визначено, що глобальний конституціоналізм розглядається як ідеологія, конституційне мислення, міждисциплінарний підхід, юриспруденційна позиція/концепція/проект, герменевтичний прийом, що базуються на ідеї застосування конституційних принципів у міжнародно-правовій сфері.

Авторка пропонує власне визначення глобального конституціоналізму як експериментальну ідеологію (з притаманними «-ізмам» рисами) для формування і розвитку національних демократій.

Другий розділ монографії присвячений проблематиці реконструкції принципів міжнародного публічного та конституційного права з урахуванням ідей глобального конституціоналізму. Глобальний конституціоналізм уявляється автором, як доктрина, що тяжіє до застосування конституційних принципів (захист прав людини, демократизм, суверенітету, прозорість та ін.) у міжнародно-правовій сфері з метою встановлення уніфікованого механізму глобального управління.

В процесі дослідження поняття, елементних та функціональних характеристик глобального конституціоналізму авторка прийшла до висновку, що визначення глобального конституціоналізму носить синтетичний та інтегративний характер, у структурному відношенні воно складається нібито з двох блоків: 1) містить загальне визначення конституціоналізму; 2) містить найважливішу прив'язку до глобальності світу та правової глобалізації.

На основі визначення сутності та значення глобального конституціоналізму у сучасній конституційно-правовій доктрині у третьому розділі монографії, Є. Львова запропонувала теоретичну модель глобального конституціоналізму, що забезпечує глобальне урядування за умов оптимального співвідношення законних міжнародних та національних інтересів держав.

В четвертому розділі авторка приходить до висновку, що в основі глобального конституціоналізму, як основного здобутку глобалізації права, лежить процес мирного вирішення конституційних конфліктів, а легітимация міжнародного права є головною серед функцій глобального конституціоналізму.

В п'ятому розділі Єлизавета Львова детально розглядає конституційні конфлікти, що мали місце в Україні та робить аналіз реалізації правової політики в державі за останні п'ять років. В цілому, можна погодитись із авторкою, що за сучасних умов державотворення глобальний конституціоналізм для України може стати «визначальною парадигмою наукового значення в умовах глобальних загроз, оскільки надає можливість для визначення та нівелювання якісно нових конституційно-безпекових умов міждержавного співробітництва».

Сироїд Тетяна Леонідівна,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри міжнародної європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ ДОЦЕНТА КАФЕДРИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ
ТА ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН ІНСТИТУТУ СЗР УКРАЇНИ, КАНДИДАТА
ЮРИДИЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТА ПРОЩАЄВА В.В. НА ТЕМУ
«РОЗВІДУВАЛЬНІ ОРГАНИ ЯК ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИКО-
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ»

Від часу проголошення незалежності в Україні швидкими темпами почала розвиватися наука порівняльного правознавства, або юридична компаративістика. Тема монографії, яку обрав автор, яскраво засвідчує розширення меж застосування порівняльно-правового методу на дуже специфічну сферу державної діяльності, пов'язану із функціонуванням розвідувальних органів.

Оскільки порівняльне пізнання може відбуватися через зіставлення законодавчих систем декількох держав, тому тему монографії сформульовано коректно і в межах предметного поля порівняльного правознавства.

У вступі до монографії дуже слушною є думка автора про те, що юридична компаративістика у сфері розвідувальної діяльності як наукове явище є актуальним напрямом у науково-дослідній роботі, який лише віднедавна почав існувати, але в майбутньому матиме широкі перспективи.

Отже, в монографічному дослідженні автор з позицій юридичної компаративістики шляхом порівняння законодавства провідних країн світу, починаючи від конституційних норм і завершуючи відкритими відомчими нормативно-правовими актами, проаналізував правову основу організації і діяльності розвідувальних органів, дослідив генезу становлення та розвитку правових засад їх функціонування, розкрив особливості визначення правовими приписами призначення, цілей, принципів, завдань, функцій та повноважень органів зовнішньої розвідки, правовий та соціальний статус їх співробітників та осіб, що сприяють діяльності розвідки, контролю і нагляду за розвідкою з боку державних структур та громадськості.

За допомогою історичного методу на прикладі законодавства двох сусідніх з Україною держав в монографії вдалося дослідити й обґрунтовано виокремити основні етапи і тенденції розвитку правового регулювання організації та діяльності органів зовнішньої розвідки.

Крім зіставлення правових приписів з чинних в державах нормативно-правових актів, автор на підставі аналізу численних наукових та нормативних джерел зробив спробу окреслити коло концептуальних засад і теоретичних настанов, які законодавці заклали в підвалини правового регулювання діяльності своїх розвідувальних органів.

До основних концептуальних аспектів автор правильно зарахував:

- усвідомлення керівництвом держав, які прийшли до влади, необхідності провадження розвідувальної діяльності, а також її основних цілей і напрямів;
- визначення доцільної (необхідної) кількості розвідувальних органів, що може гарантувати адекватне та своєчасне реагування на загрозливі виклики ззовні;
- застосування механізму конституційно-правового регулювання організації і діяльності розвідувальних органів як державних органів;
- визначення місця і ролі органів зовнішньої розвідки в системі сил забезпечення безпеки держави;
- визначення керівництва та управління у сфері розвідувальної діяльності через співвідношення категорій «суб'єкти зовнішньої розвідки» і «розвідувальні служби», «загальне керівництво» і «безпосереднє управління»;

- визначення сфер діяльності для кожного органу зовнішньої розвідки та критеріїв їх розмежування;
- розумне та часткове розкриття в законодавстві методів і засобів розвідувальної діяльності з урахуванням правових положень щодо охорони державної таємниці;
- визначення напрямів контролю за діяльністю розвідки та її зв'язку з громадськістю;
- визначення принципів та форм взаємодії органів зовнішньої розвідки між собою, з розвідувальними і контррозвідувальними службами іноземних держав, а також взаємовідносин з органами державної влади, підприємствами, установами й організаціями.

У монографічному дослідженні автор обґрунтовано виокремив основні теоретичні аспекти, що відображають теорію розвідувальної діяльності та які необхідно визначати правовою нормою у відкритому законодавстві будь-якої держави, а саме:

- зміст та співвідношення категорій і понять, що відображають сферу розвідувальної діяльності у державі (спеціальні служби, розвідка, зовнішня розвідка, розвідувальні служби, розвідувальна діяльність, розвідувальна інформація тощо);
- співвідношення розвідувальної та правоохоронної діяльності, оскільки вони обидві зачіпають конституційні права й свободи людини і громадянина;
- сили й засоби для здійснення розвідувальної діяльності, їхню відмінність від сил і засобів контррозвідувальних та правоохоронних органів;
- шляхи подолання суперечності між таємним характером діяльності розвідувальних органів та необхідністю демократичного контролю над ними з боку громадськості;
- межі повноважень розвідувальних органів, що підлягають законодавчому визначенню.

Особливу увагу у монографії (у четвертому розділі) приділено вдосконаленню законодавства України у сфері розвідувальної діяльності на підставі виявлених за результатами наукового дослідження позитивних і негативних аспектів у практиці законотворення іноземних законодавців у цій специфічній сфері. Це засвідчує практичне значення монографічного дослідження.

Висновки, які зробив у монографії автор, у цілому відповідають результатам наукового дослідження. Вони сформульовані в межах основної наукової гіпотези, що з моменту прийняття законів про зовнішню розвідку в багатьох країнах світу завершується шлях трансформації розвідувальної діяльності в самостійний вид державної діяльності. Але чинні законодавчі акти деяких країн мають ознаки усталеності, статичності та консервативності, тому відчутно відстають від проголошених в концепціях або стратегіях національної безпеки, які були прийняті на законодавчому рівні після законів про розвідку, нових пріоритетів та подальших напрямів розвитку як самих держав, так й їх розвідувальних органів. Сучасні виклики й загрози, які сформульовані у вищезазначених документах, неодмінно спричиняють високу потребу в результатах розвідувальної діяльності. Тому, як правильно зазначає автор, найближчим часом слід очікувати прийняття нових нормативно-правових актів про діяльність органів зовнішньої розвідки, особливо в країнах пострадянського простору.

Безумовно, у монографічному дослідженні Прощаєва В. В. є такі положення, що відображають авторське бачення розв'язання тієї або іншої проблеми, окремі з яких потребують більш ґрунтовного дослідження і подальшого розвитку в його науковій діяльності.

Серед основних побажань можна рекомендувати автору наступне:

– у вступі до монографії посилити аргументацію стосовно необхідності порівняльного аналізу функціонування розвідувальних органів за законодавством різних країн світу;

– висловити та обґрунтувати думку про причини відсутності у законодавстві деяких держав правових приписів щодо контролю над діяльністю розвідувальних органів з боку судових органів;

– здійснити редакційну правку декількох висновків за результатами монографічного дослідження.

Проте зазначені побажання не впливають на загальну позитивну оцінку монографії Процаєва В. В. на тему «Розвідувальні органи як органи державної влади: теоретико-методологічний аспект», яка є завершеною науковою працею, відповідає вимогам, що висуваються до монографічних досліджень, і заслуговує рекомендації до опублікування.

Головко Олександр Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України, завідувач
кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БОНДАР СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ – науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ.

БОЧКОВ ПАВЕЛ ВЛАДИМИРОВИЧ - кандидат юридических наук, доктор богословия Черновицкого православного богословского института.

БРАЖКО ОЛЕНА ВАДИМІВНА – доктор наук з державного управління, професор кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

ГАПОНОВ АНДРІЙ В'ЯЧЕСЛАВОВИЧ – заступник голови Донецького апеляційного суду.

ГОЛОВКО ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ - доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

ЛІСОВИЙ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ - аспірант кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

МІТЬКО НАДІЯ ВАЛЕРІЇВНА - аспірантка Маріупольського державного університету, фахівець відділу забезпечення діяльності Донецького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України.

ПОПОВ АНАТОЛІЙ АНДРІЙОВИЧ - кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна».

СИРОЇД ТЕТЯНА ЛЕОНІДІВНА - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

СТАНЬКО ПРИНА ЯРОСЛАВІВНА – здобувач кафедри теорії та права Національної академії внутрішніх справ.

ТИХОМИРОВ ДЕНИС ОЛЕКСАНДРОВИЧ – докторант докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ.

ХАРАБЕРЮШ ІВАН ФЕДОРОВИЧ. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

ШЕБАНЦЬ ДІАНА МИКОЛАЇВНА – доцент кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук, доцент.

ШЕВЧЕНКО ЕДІН ЛУТВОВИЧ – студент Луцького інституту розвитку людини Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».

ШЕЛУХІН МИКОЛА ЛЕОНІДОВИЧ - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного адміністрування Маріупольського державного університету.

ЯКОВЛЄВ ПАВЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ - докторант Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BOCHKOV PAVEL – Candidate of law, doctor of theology Chernivtsi Orthodox Theological Institute.

BONDAR SERHII - Department for the organization of scientific activities and protection of intellectual property rights, National Academy of Internal Affairs.

BRAZHKO ELENA- doctor of sciences on state administration, professor of department of right and public administration of the Mariupol State University.

GAPONOV ANDRIY – deputy chairman of the Donetsk Court of Appeal.

HOLOVKO OLEKSANDR - Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the State and Legal Disciplines Chair of the Law Faculty of V. N. Karazin Kharkiv National University.

KHARABERIUSH IVAN - Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Law and Public Administration, Mariupol State University.

LISOVYCH OLEKSANDR - Postgraduate Student, Department of Law and Public Administration, Mariupol State University.

MITKO NADIYA - Postgraduate Student Mariupol State University, specialist of the department of activity assurance Donetsk scientific research forensic center of the mia (Ministry of internal affairs) of Ukraine.

POPOV ANATOLIY - Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Law Department of the Lutsk Institute of Human Development at the University of Ukraine.

SHEBANITS DIANA - Candidate of science (History), associate professor of Law and Public administration department, Mariupol State University.

SHELUKHIN MYKOLA - Doctor of Laws, Professor, Professor of the Department of Law and Public Administration, Mariupol State University.

SHEVCHENKO EDIN student of Lutsk Institute for Human Development, Higher Educational Institution «Open International University for Human Development» Ukraine.

STANKO IRYNA - Candidate of Theory and Law Department of the National Academy of Internal Affairs.

SYROID TETIANA- Doctor of Law, Professor, Head of the International and European Law Chair of V. N. Karazin Kharkiv National University.

TYKHOMYROV DENIS - Doctoral Doctorate and Postgraduate Student of the National Academy of Internal Affairs.

YAKOVLEV PAVLO - Candidate of legal sciences, competitor of scientific degree of V. N. Karazin Kharkiv National University.

**РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА НАУКОВОГО ВИДАННЯ
«ВІСНИК МАРИУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
СЕРІЯ: ПРАВО»**

Редакційна колегія наукового видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» у своїй діяльності дотримується етичних норм, прийнятих міжнародним науковим співтовариством, рекомендацій та стандартів Комітету з етики публікацій (COPE) – Committee on Publication Ethics (<http://publicationethics.org/>), видавництва Elsevier, міжнародних стандартів для редакторів та авторів – International standards for editors and authors (<http://publicationethics.org/resources/international-standards>), а також Етичного кодексу ученого України (<http://znc.com.ua/ukr/news/2009/20090123ethic.php>).

Політика видання полягає у формуванні на його сторінках сучасної наукової думки вітчизняних та закордонних вчених щодо новітніх досягнень та актуальних проблем права. У зв'язку з цим редакційна колегія при розгляді статей керується виключно їх науковою новизною, теоретичною цінністю та практичним внеском у розвиток правової науки, незалежно від посади автора, його вченого звання, віку, національності, статі, релігійних та політичних поглядів.

Принципи редакційної політики:

- об'єктивність та неупередженість у відборі статей до публікації;
- висока вимогливість до якості наукових досліджень;
- обов'язкове конфіденційне рецензування статей;
- колегіальність у прийнятті рішень щодо публікації статей;
- доступність та оперативність у спілкуванні з авторами;
- суворе дотримання авторських та суміжних прав;
- суворе дотримання графіку виходу журналу.

Видання веде систематичну роботу, направлену на його включення до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз з метою входження в світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів.

Члени редколегії категорично засуджують прояви плагіату в статтях як порушення авторських прав і наукової етики та вживають всіх можливих заходів для його недопущення. Важливим є дотримання норм етичної поведінки для всіх учасників процесу публікації: автора (-ів), редактора, рецензентів, засновника видання, читача.

Етичні зобов'язання редакційної колегії

1. Редакційна колегія несе відповідальність за видання, винесення справедливих та неупереджених рішень, забезпечення добросовісного процесу рецензування і недопущення розповсюдження іншим особам інформації, пов'язаної зі змістом рукописів, переданих на рецензування, крім осіб, які беруть участь у її фаховій оцінці.

2. Всі подані до редколегії авторські матеріали мають бути такими, що не публікувалися раніше, і підлягають ретельному відбору і рецензуванню. Редколегія під керівництвом головного редактора керується достовірністю поданих даних та науковою значимістю поданих матеріалів, виносить неупереджені рішення, незалежні від комерційних чи інших інтересів, забезпечує чесний і об'єктивний процес рецензування.

3. Всі члени редакційної колегії є рецензентами. Редколегія залишає за собою право відхиляти статті, якщо вони не відповідають тематиці видання, неприйнятні до друку через низьку якість, або повертати їх авторам на доопрацювання відповідно до зауважень рецензентів. За редколегією залишається право направити рукопис на розгляд сторонньому рецензенту, групі рецензентів, а також право вилучити вже надруковану статтю в разі виявлення порушення будь-яких прав або загальноприйнятих норм наукової етики. Про факт вилучення статті інформується установа / організація / заклад, де було виконано дослідження, а також автор. Запобігання протизаконним публікаціям є відповідальністю кожного з учасників процесу публікації.

4. Рецензування всіх матеріалів, що прийняті до розгляду, є сліпим: рецензенту не повідомляється ім'я автора, чий матеріал він рецензує, а автору не повідомляються відомості про рецензента. Однак, у разі виникнення у рецензента зауважень до змісту роботи, сумнівів у достовірності або точності окремих даних, редакційна колегія надасть можливість автору надати пояснення або уточнення.

5. Редколегія гарантує, що матеріали, не прийняті до друку, не будуть використані в особистих інтересах членів редакційної колегії без письмової згоди автора

6. Редакційна колегія відкрита до співпраці та діалогу з усіма авторами, рецензентами, читачами з питань публікації матеріалів (у тому числі щодо внесення змін та виправлень до опублікованих матеріалів, публікації спростувань та/або вибачень) та вживання заходів для відновлення порушених прав.

Етичні зобов'язання рецензентів

Рецензування здійснюється висококваліфікованими спеціалістами, що мають науковий ступінь не нижче кандидата наук (доктора філософії), достатній досвід роботи у сфері права та публікації за відповідним напрямком. Експертна оцінка повинна допомагати автору поліпшити якість тексту статті, а головному редактору і редакційній колегії – ухвалити рішення про публікацію. Рецензент здійснює наукову експертизу авторських матеріалів, внаслідок чого його дії повинні носити неупереджений характер, що полягає у дотриманні наступних принципів:

1. Авторський матеріал (рукопис), що прийнято для рецензування, має розглядатися як конфіденційний документ, який не можна передавати для ознайомлення чи обговорення третім особам, які не мають на те повноважень від редакційної колегії. Рецензент зобов'язаний своєчасно надати рецензію на рукопис.

2. Рецензент зобов'язаний давати об'єктивну і аргументовану оцінку викладеним результатам дослідження. Усі зауваження, що надаються рецензентом, повинні бути обґрунтовані та коректні й не можуть зачіпати особистості автора. Персональна критика автора є неприйнятною.

3. Неопубліковані дані (відомості), отримані з представлених до розгляду авторських рукописів, не повинні використовуватися рецензентом для особистих цілей.

4. Рецензент, який має сумніви у своїй здатності забезпечити якісне, неупереджене та об'єктивне рецензування авторського рукопису (через відсутність достатньої кваліфікації для оцінювання за тематикою матеріалу, наявність конфлікту інтересів з автором або установою, організацією, закладом), повинен повідомити про це редакційну колегію з проханням виключити його з процесу рецензування даного рукопису. Рукопис невідкладно повертається до редколегії.

5. Рецензент повинен звернути увагу редакційної колегії на будь-яку істотну схожість між наданим йому на оцінювання рукописом і будь-якою іншою

опублікованою статтею або рукописом, на некоректність оформлення текстових запозичень або відсутність посилань на інших авторів.

Етичні зобов'язання авторів

1. Авторські матеріали (рукописи), що подаються до редакційної колегії, мають бути оформлені відповідно до встановлених вимог. Інформаційні матеріали для авторів з питань друку публікацій, зокрема вимоги до оформлення статей, порядок їх надсилання до редколегії та ін., розміщені на сайті видання у відповідній рубриці.

2. Автори зобов'язані дотримуватися законодавства України про захист прав інтелектуальної власності, а також принципів наукової етики. Критика робіт дослідників-опонентів за темою дослідження має висловлюватися коректно і обґрунтовано і у жодному випадку не може мати особистісний характер.

3. Автори гарантують, що подані до редакційної колегії матеріали раніше не публікували та не перебувають на розгляді в інших виданнях, і гарантують, що до переліку авторів включені лише ті та усі ті дослідники, що зробили істотний внесок у створення матеріалів; також автори гарантують, що усі співавтори погодили кінцевий варіант рукопису та передачу його на розгляд редакційної колегії.

4. Автори несуть відповідальність за точність і повноту посилань, у т.ч. посилань на власні попередні праці. Посилання оформляються відповідно до встановлених вимог. Плагіат у будь-якій формі неприпустимий.

5. Автори повинні сприяти редакційній колегії у підготовці матеріалів до друку, зокрема, невідкладно повідомляти про усі самостійно виявлені помилки та неточності, надавати на запитовані редколегією пояснення та підтвердження.

6. Автори повинні попереджати редакційну колегію про існування будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, що може вплинути на оцінку та / або інтерпретацію рукопису. Автори повинні розкривати джерела фінансової (державні програми, гранти, конкурсні проекти тощо) та іншої підтримки рукопису, якщо такі є.

Інші питання публікаційної етики

1. Публікація матеріалів здійснюється у порядку черговості їх отримання.

2. Автори не отримують винагороду (гонорар) від редакційної колегії за публікацію матеріалів у науковому виданні «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право».

3. Автори мають право на отримання одного безкоштовного примірника видання за кожною опублікованою статтею. Якщо стаття має більш ніж одного автора, другий та наступні примірники випуску надаються з відшкодуванням їх вартості.

4. Джерелом фінансування видання є авторські збори.

5. Періодичність видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» - два рази на рік.

Набір статей до друку у червні відбувається до **10 травня**.

Набір статей до друку у листопаді відбувається до **20 жовтня**.

Матеріали, які були надіслані автором у терміни після 10 травня і 20 жовтня, приймаються до розгляду з метою публікації у наступному випуску, якщо автор не повідомить про своє бажання зняти матеріали з розгляду.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;
- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;
- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);
- основний текст статті;
- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;
- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;
- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;
- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;
- розширена анотація англійською мовою (до 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbu.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив);

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 10 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком Список використаної літератури і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без

використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliterationsia>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html) (див. відповідний Зразок);

- щодо символів. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується авторською довідкою (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською, російською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

**ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ У 1991–2010 РР.**

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст

статті

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Список використаної літератури

1. Патlachuk В. Н. Роль старшинських рад у кадровій політиці Гетьманщини / В. Н. Патlachuk // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 5. – С. 29-34; Patlachuk V. N. Rol starshynskykh rad u kadrovii politytsi Hetmanshchyny / V. N. Patlachuk // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia : Pravo.– 2015. – Vyp. 5. – S. 29-34

2.....

.....

3.....

.....

Стаття надійшла до редакції __.__.20__

В. Prishchepa

**MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF VOLYN CITIES
OF KIEVAN RUS OF 1991–2010**

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyses the processes of their genesis and

development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: *Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.*

Додаток 1
(зразок)

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
Українською мовою	Патlachук Віталій Володимирович – доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук, доцент
Російською мовою	Патlachук Виталий Владимирович, доцент кафедры исторических дисциплин Мариупольского государственного университета, кандидат исторических наук, доцент
Англійською мовою	(Вказати відомості англійською мовою)
Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса	(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

дата

підпис

П.І.Б

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Я, _____
(П. І. Б.)

(далі – Автор) шляхом підписання цього тексту, відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI, надаю згоду Маріупольському державному університету (далі – Університет) на обробку моїх персональних даних (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) з метою забезпечення захисту авторських прав при здійсненні публікацій творів Автора у наукових фахових виданнях Університету. Наведений вище склад персональних даних може надаватися працівникам Університету, безпосередньо задіяним в обробленні цих даних, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством України.

Також мої персональні дані (П.І.Б., адреса проживання, номер мобільного телефону, адреса електронної пошти (e-mail), науковий ступінь (або освітньо-кваліфікаційний рівень), вчене звання, місце роботи (або навчання), посада) можуть надаватися третім особам при включенні наукових фахових видань Університету до міжнародних наукометричних баз.

Ця згода надається на безстроковий термін. Передача моїх персональних даних третім особам у випадках, не передбачених цією Згодою та законодавством України, здійснюється тільки за погодженням зі мною.

« ____ » _____ 20__ року, _____ / _____)
(підпис) (ініціали, прізвище Автора)

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПРАВО
2019,
ВИПУСК 18

УДК 34(05)

В 53 Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право / відп. ред. серії М. Л. Шелухін. – Маріуполь : МДУ, 2019. – Вип. 18. – 122 с.

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – д.ю.н., проф. М. Л. Шелухін
Відповідальний секретар – старший викладач В.І. Темирова-Хмикіна.

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м.Маріуполь, пр.Будівельників, 129а
тел.: (0629)52 82 43, e-mail: vesnik-mdu.pravo@ukr.net

Редакційно-видавничий відділ Маріупольського державного університету
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129,
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4930 від 07.07.2015
Тираж 100 примірників. Замовлення № 076/19